

Міністерство внутрішніх справ України
Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

На правах рукопису

НЕЗНАЙКО СТАНІСЛАВ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 343.7/347.254

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА
УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ
ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник:

Мовчан Роман Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент

Суми – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УМИСНЕ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА	14
1.1 Соціальна обумовленість криміналізації умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства	14
1.2 Іноземний досвід кримінально-правової протидії посяганням на об'єкти житлово-комунального господарства	45
Висновки до розділу 1	52
РОЗДІЛ 2. ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА	54
2.1 Об'єкт умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства	54
2.2 Об'єктивна сторона умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства	104
Висновки до розділу 2	136
РОЗДІЛ 3. СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА	140
3.1 Суб'єкт умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства	140
3.2 Суб'єктивна сторона умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства	150
Висновки до розділу 3	170

РОЗДІЛ 4. КВАЛІФІКУЮЧІ ТА ОСОБЛИВО КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА	172
4.1 Кваліфікуючі ознаки умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства	172
4.2 Особливо кваліфікуючі ознаки умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства	182
Висновки до розділу 4	194
ВИСНОВКИ	196
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	204
ДОДАТКИ	230

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України

ВСУ – Верховний Суд України

ЖКГ – житлово-комунальне господарство

ЗМІ – засоби масової інформації

КК – Кримінальний кодекс

КК України – Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.

КНР – Китайська Народна Республіка

КпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р.

МВС – Міністерство внутрішніх справ України

НМДГ – неоподатковуваний мінімум доходів громадян

ПК України – Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р.

ППВСУ – Постанова Пленуму Верховного Суду України

РФ – Російська Федерація

ст. – стаття

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

ЦК України – Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р.

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному світі система ЖКГ є однією з найважливіших сфер життєдіяльності людини. Вона спрямована на надання якісних послуг, покликаних забезпечити належне функціонування населених пунктів та створити комфортні умови для проживання в них громадян. Зважаючи на це, для кожної держави надзвичайно важливо мати у своєму арсеналі ефективні механізми, які виступали б надійною запорукою збереження цілісності і недоторканості об'єктів ЖКГ.

Особливої актуальності захист об'єктів ЖКГ набуває для сьогочасної України, стан ЖКГ якої можна визнати близьким до критичного. Про це свідчать такі статистичні дані: ще наприкінці 2014 р. повністю зношеними були близько 37% водопровідних та каналізаційних мереж, а також 18% тепломереж; 20% опалювальних котлів експлуатуються вже понад 20 років; ремонту, модернізації або заміни потребують 38% ліфтів [21].

Однак у багатьох випадках використання об'єктів ЖКГ за їхнім цільовим призначенням стає неможливим не через їх зношеність і тривалий термін експлуатації, а через протиправний людський вплив на них. І це, на жаль, іноді призводить не лише до порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ, а й до більш трагічних наслідків – загибелі і травмування людей, неотримання багатьма споживачами житлово-комунальних послуг, техногенних аварій, завдання великих матеріальних збитків тощо. Тому 13 січня 2011 р. український парламент відреагував на ситуацію, яка склалась, ухваливши Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в житлово-комунальному господарстві» [146]. Серед іншого на підставі цього Закону КК України доповнено ст. 270-1, яка передбачає кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ.

Втім, час довів, що очікуваного законодавцем ефекту прийняття досліджуваної кримінально-правової новели не мало, що, зокрема, пояснюється

й недосконалістю чинної редакції розглядуваної заборони. Показовою в контексті оцінки ефективності норми про умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ виглядає офіційна статистика її застосування: за 2013–2016 рр. в Україні було обліковано 76 злочинів, передбачених ст. 270-1 КК України, з яких з обвинувальним актом до суду було скеровано лише 4 [61].

Кримінально-правовий аналіз складу злочину «умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ» у вітчизняній юридичній літературі здебільшого здійснюється на рівні підручників, посібників, науково-практичних коментарів КК України, окремих наукових публікацій. Ідеться про дослідження В. В. Антипова, А. В. Байлова, А. В. Вознюка, І. Б. Газдайки-Василишин, А. О. Данилевського, О. О. Дудорова, О. П. Дячкіна, І. Б. Медицького, Л. О. Мостепанюк, А. А. Музики, В. О. Навроцького, С. І. Полякова, О. В. Смаглюка, В. П. Тихого та ін.

Найбільший внесок у розроблення досліджуваної проблематики зробила Н. О. Сербіна в межах захищеної 2015 р. кандидатської дисертації «Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства». Науковець розглянула частину проблем, пов'язаних із кримінально-правовою характеристикою умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, зокрема тих, що стосуються історії регламентації відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, правильності місцезнаходження характеризуваної заборони в системі Особливої частини КК України, тлумачення і застосування ст. 270-1 КК України, суб'єкта відповідного складу злочину, його відмежування від суміжних складів злочинів тощо. Водночас невирішеними досі є низка важливих та гостро дискусійних у науці кримінального права питань теоретичного та нормативного характеру, серед яких проблеми законодавчого опису предмета аналізованого складу злочину, кількісних показників майнової шкоди у великому та особливо великому розмірах як наслідків умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, тлумачення вживаного в ч. 3 ст. 270-1 КК України поняття «інші тяжкі наслідки», питання, пов'язані з правильним визначенням суб'єктивної сторони,

оптимальним конструюванням основного та кваліфікованих складів розглядуваного злочину, а головне – доцільності існування ст. 270-1 КК України в її чинній редакції.

Недостатня вивченість теоретичних та практичних питань, пов'язаних з кримінально-правовою характеристикою умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, зумовлює актуальність і доцільність дослідження зазначених питань на дисертаційному рівні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Плану проведення науково-дослідної роботи Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка на 2015 р. (розділ 3 «Захист прав і свобод людини і громадянина органами внутрішніх справ»); Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 рр., затвердженого наказом МВС України від 29 липня 2010 р. № 347 (п. 6 «Запобігання, виявлення, припинення та розслідування окремих видів злочинів»); Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 рр., затверджених постановою загальних зборів НАПрН України від 24 вересня 2010 р. № 14-10 (напрямок «Сучасні тенденції і напрями розвитку правової системи України»).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є комплексна кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ та формулювання на цій основі науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства та практики його застосування.

Для досягнення зазначеної мети були визначені такі *задачі*:

- проаналізувати соціальну обумовленість криміналізації умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ;
- вивчити іноземний досвід кримінально-правової протидії посяганням на об'єкти ЖКГ;

– розглянути об'єктивні ознаки умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ;

– розкрити зміст суб'єктивних ознак умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ;

– охарактеризувати кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ;

– висунути й обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення КК України й практики його застосування в частині протидії умисному знищенню або пошкодженню об'єктів ЖКГ.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які складаються в процесі забезпечення кримінально-правовими засобами належного функціонування об'єктів ЖКГ.

Предмет дослідження – кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання задач дослідження було використано такі загальнонаукові і спеціально-наукові методи: *компаративістський* – під час зіставлення положень КК України і зарубіжного кримінального законодавства (підрозділи 1.2, 3.2, розділ 2); *системний* – для аналізу ознак основного та кваліфікованого складу досліджуваного злочину, а також визначення місця цього злочину в системі Особливої частини КК України (розділи 2–4); *догматичний* – під час аналізу юридичної конструкції складу злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України (розділи 2–4); *логіко-граматичний* – коли встановлювали етимологічний зміст деяких понять і термінів (розділи 2–4); *статистичний* – для аналізу й узагальнення емпіричної інформації (підрозділи 1.1, розділи 2–3); *метод моделювання* – для побудови конструкції складу злочину, передбаченого ст. 194-1 КК України, а також розроблення пропозицій щодо внесення інших змін до законодавства (розділи 2–4); *соціологічний* – під час анкетування працівників судових та правоохоронних органів (підрозділи 1.1, розділи 2–3).

Емпіричну базу дослідження становить правозастосовна практика у 15 кримінальних провадженнях про умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, розглянутих судами України в період з 2011 р. по 2016 р.; статистичні дані МВС України та Генеральної прокуратури України щодо кількості зареєстрованих протягом 2011–2016 рр. злочинів, передбачених ст. 270-1 КК України; результати опитування 127 працівників судових та правоохоронних органів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших монографічних досліджень, яке присвячене проблемам кримінально-правової характеристики умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ. До найважливіших положень, які відображають наукову новизну дисертаційної роботи та виносяться на захист, варто віднести те, що в ній:

уперше:

– доведено недоцільність доповнення КК України окремою нормою про умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, адже таке рішення не було соціально обумовленим і супроводжувалось істотними порушеннями усталених у доктрині кримінального права основних принципів криміналізації діянь;

– враховуючи однорідну антисупільну спрямованість злочинів, передбачених статтями 194-1, 270-1, 292 та 360 КК України, а також іноземний досвід регламентації відповідальності за посягання на об'єкти ЖКГ, обґрунтовано доцільність їх уніфікації в межах ст. 194-1 КК України «Умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення»;

– аргументовано необхідність передбачити в п. 1 примітки до нової редакції ст. 194-1 КК України вказівки не лише на житловий, а й на нежитловий фонд, у складі якого також містяться елементи, які забезпечують життєдіяльність населення, а також вилучення з відповідної примітки застереження щодо об'єктів благоустрою, оскільки вони не наділені властивостями, що характерні для інших предметів відповідного злочину;

– обґрунтовано помилковість встановлення в загальній нормі про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна

(ст. 194 КК України) нижчих, порівняно з передбаченими у спеціальній стосовно неї ст. 270-1 КК України, кількісних показників наслідків у виді майнової шкоди у великому та особливо великому розмірах (250 і 600 НМДГ та 300 і 1000 НМДГ відповідно). Задля уніфікації відповідних показників у п. 3 та п. 4 примітки до ст. 185 КК України пропонується вказати не лише на ст. 194 КК України, а й на прийняту в новій редакції ст. 194-1 КК України;

удосконалено:

– позицію щодо недоцільності вказівки у ч. 1 ст. 270-1 КК України на такий вид наслідків, як «спричинення небезпеки для життя чи здоров'я людей», оскільки кожен випадок умисного знищення чи пошкодження об'єктів ЖКГ (як і будь-якого об'єкта життєзабезпечення) має потенційну здатність викликати настання таких наслідків. У зв'язку із цим у новій редакції ст. 194-1 КК України поруч із вказівкою на «майнову шкоду у великому розмірі» пропонується вказати на такі реальні альтернативні похідні наслідки умисного знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення, як «заподіяння шкоди здоров'ю людини» та «тимчасове припинення отримання споживачами товарів та послуг, надання яких забезпечується за допомогою функціонування об'єктів життєзабезпечення»;

– положення про те, що суб'єктивна сторона складу злочину «умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ» характеризується лише умисним ставленням до діяння та його проміжних наслідків і тому загалом злочин, передбачений ст. 270-1 КК України, є умисним. Одночасно доведено, що ставлення до похідних наслідків цього злочину є різним: злочин, передбачений ч. 1 (ч. 2) ст. 270-1 КК України, відноситься до злочинів зі складною формою вини, в якому ставлення винного до похідних наслідків може характеризуватися і умислом, і необережністю, а от посягання, передбачене ч. 3 ст. 270-1 КК України, є злочином з комбінованою формою вини, оскільки ставлення винного до «спричинення майнової шкоди в особливо великому розмірі» може бути як умисним, так і необережним, у той час як ставлення до «загибелі людей або інших тяжких наслідків» – лише необережним;

– підходи щодо відмежування умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ від суміжних складів злочинів, зокрема, передбачених статтями 113, 194, 206, 258, 294, 296 КК України;

– обґрунтування того, що для кваліфікації злочину, передбаченого ч. 1 ст. 270-1 КК України, не має значення форма вини (умисел або необережність), з якою особа створює небезпеку для життя чи здоров'я людей або спричиняє майнову шкоду, за умови настання яких відповідне діяння має кваліфікуватися лише за ст. 270-1 КК України. Натомість залежно від ставлення винного до наслідків у вигляді «загибелі людей або інших тяжких наслідків» пропонується два можливі варіанти кваліфікації: у разі, коли воно є необережним, вчинене має отримувати кримінально-правову оцінку за ч. 3 ст. 270-1 КК України; якщо ж буде встановлено, що винний передбачав і бажав або свідомо допускав настання таких наслідків, то вчинене слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 270-1 КК України, та статтями про відповідні умисні злочини проти життя і здоров'я особи;

– положення про те, що поняття «інші тяжкі наслідки» як ознака складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 270-1 КК України, охоплює лише тяжкі тілесні ушкодження одній або декільком особам, а також випадки завдання середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом або більше особам;

дістали подальшого розвитку:

– наукова позиція про те, що розміщення норми, яка передбачає кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, у розділі IX Особливої частини КК України «Злочини проти громадської безпеки» є необґрунтованим, оскільки об'єкти ЖКГ не мають властивостей, які характерні для предметів злочинів проти громадської безпеки. Основним же безпосереднім об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України (як і інших посягань на об'єкти життєзабезпечення), запропоновано вважати суспільні відносини власності, через посягання на які порушуються всі інші суспільні відносини, що охороняються відповідною кримінально-правовою нормою;

– позиція, за якою основною ознакою знищення об'єктів ЖКГ є те, що внаслідок тих чи інших дій об'єкти не можуть бути відновлені жодним способом; коли ж об'єкти ЖКГ підлягають відновленню, то незалежно від вартості відновлювальних робіт має констатуватися не знищення, а лише пошкодження об'єктів ЖКГ;

– положення про необхідність внесення змін до ч. 2 ст. 22 КК України, відповідно до яких знижений вік кримінальної відповідальності має встановлюватись і для осіб, котрі вчинили умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення за наявності кваліфікуючих ознак, передбачених у ч. 2 та ч. 3 нової редакції ст. 194-1 КК України;

– аргументи на користь доповнення ч. 2 ст. 194 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як «повторність», та необхідності диференціації кримінальної відповідальності за діяння, передбачені чинною редакцією ч. 2 ст. 194 КК України, шляхом визнання умисного знищення або пошкодження майна, яке заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людини чи інші тяжкі наслідки, особливо кваліфікуючими ознаками відповідного складу злочину (ч. 3 ст. 194 КК України).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в роботі висновки та рекомендації можуть бути використані: у *науково-дослідницькій діяльності* – для подальшого розроблення проблем кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення загалом та ЖКГ зокрема; у *законотворчій діяльності* – для подальшого вдосконалення законодавства у сфері протидії умисному знищенню або пошкодженню об'єктів ЖКГ (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 12 березня 2016 р. № 04–18/12–536 про врахування розроблених пропозицій у законодавчій роботі); у *правозастосуванні* – для вдосконалення слідчої та судової практики з метою однакового і правильного застосування положень ст. 270-1 КК України; у *навчальному процесі* – під час підготовки відповідних розділів підручників і навчальних посібників, а також викладання кримінально-правових дисциплін

(акт впровадження Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка від 7 грудня 2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем особисто і є самостійним дослідженням. У працях, написаних у співавторстві, власні теоретичні розробки дисертанта становлять обсяг, визначений у списку опублікованих праць за темою дисертації. Наукові ідеї, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на засіданні міжкафедрального семінару в Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, під час міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій: «Роль та місце ОВС у протидії корупції: сучасний стан, проблеми, шляхи вирішення» (м. Луганськ, 17–31 жовтня 2013 р.); «Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення» (м. Одеса, 9–10 жовтня 2015 р.); «Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Херсон, 9–10 жовтня 2015 р.); «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Харків, 16–17 жовтня 2015 р.); «Політика у сфері боротьби зі злочинністю» (м. Івано-Франківськ, 18–19 грудня 2015 р.).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлені в 10 публікаціях: 5 – статті, опубліковані в наукових фахових виданнях України, 1 – стаття, опублікована у виданні іноземної держави, 4 – тези виступів на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається з переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 251 сторінку, з них основний текст – 203 сторінки. Список використаних джерел – 26 сторінок (252 найменування), 4 додатки – 22 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ПЕРЕДУМОВИ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УМИСНЕ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

1.1 Соціальна обумовленість криміналізації умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства

Перш ніж безпосередньо перейти до аналізу соціальної обумовленості криміналізації умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, вважаємо за потрібне ще раз чітко окреслити предмет цього дисертаційного дослідження, сформульований у вступі до роботи, – *кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ.*

На відміну від ґрунтовно розроблених понять кримінологічної та криміналістичної характеристик відповідних злочинів, поняття «кримінально-правова характеристика злочину» (як не дивно) досі є «білою плямою» в теорії кримінального права. І це при тому, що в Україні, як на це звертає увагу А. А. Музика, захищають безліч дисертацій за темами, в яких фігурує вказане поняття (нерідко як підзаголовок) [126, с. 161].

І справді, уважно проаналізувавши юридичні джерела, можемо констатувати, що у вітчизняній кримінально-правовій доктрині донині не сформувалось єдиного бачення щодо розуміння розгляданої фундаментальної категорії.

На переконання А. А. Вознюка, кримінально-правова характеристика – це система відомостей про злочин та інші категорії, пов'язані з кримінальною відповідальністю за його вчинення, закріплена в КК України; це характеристика певного об'єкта в системі КК (кримінально-правової науки) або крізь призму його норм та інститутів. Відповідно до цього визначення дослідник пропонує вводити до кримінально-правової характеристики злочину такі елементи: 1) склад злочину; 2) кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки злочину;

3) характер (вид та розмір) покарання за злочин; 4) спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності або обставини, що виключають злочинність діяння [34, с. 157–158].

Одночасно з цим науковець відзначає, що кримінально-правова характеристика злочину, насамперед, повинна містити елементи, необхідні для правильної кваліфікації злочину [34, с. 157]. Однак остання теза правника не повністю узгоджується із запропонованою ним же структурою кримінально-правової характеристики злочину. Зокрема, виникає питання: як можуть вплинути на правильну кваліфікацію злочину обставини, що *виключають злочинність діяння*, за наявності яких відбувається не кваліфікація злочину, а кримінально-правова кваліфікація.

А. А. Музика вважає, що кримінально-правова характеристика злочину, як наукова проблема, заслуговує бути предметом дослідження докторської дисертації за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право [126, с. 162].

Найбільш вдалу ж, на наш погляд, змістовну наповнюваність досліджуваної категорії пропонують харківські криміналісти В. І. Борисов та О. О. Пащенко. Правознавці виокремлюють такі елементи кримінально-правової характеристики: 1) соціальну зумовленість установа та збереження кримінальної відповідальності за певний вид злочинів; 2) суспільну небезпечність певного виду злочинів як їх матеріальний субстрат; 3) протиправність діяння та її місце в системі нормативного визначення заборони відповідного виду суспільно небезпечної поведінки; 4) склад певного виду злочинів; 5) суспільно небезпечні наслідки та інші обставини вчинення злочинів, що перебувають поза межами складу певного виду злочинів, але притаманні їх учиненню; 6) особу злочинця [25, с. 181–182].

Звичайно, можна дискутувати з приводу введення до складових кримінально-правової характеристики злочину таких елементів, як «особа злочинця», «суспільно небезпечні наслідки та інші обставини вчинення злочинів, що перебувають поза межами складу певного виду злочинів, але притаманні їх

учиненню»¹; доцільності окремої вказівки на таку категорію, як «суспільна небезпечність певного виду злочинів», яку цілком «безболісно» можна б об'єднати із «соціальною зумовленістю установлення та збереження кримінальної відповідальності» тощо. Та навіть за таких умов наведена структура виглядає оптимальною порівняно з іншими. Зокрема, і як така, що хоча й не позбавлена певних недоліків, але за допомогою очевидних наголосів, поставлених саме на «соціальній зумовленості кримінальної відповідальності» та «складі злочину», дозволяє найбільш повно розкрити сутність досліджуваного поняття та зрозуміти його відмінність від суміжних кримінально-правових категорій, які також нерідко використовуються в назвах (розділах) дисертаційних досліджень (зокрема, «кримінальна відповідальність» та «кримінально-правова охорона»).

І логічно, що першим елементом кримінально-правової характеристики будь-якого злочину В. І. Борисов та О. О. Пашенко називають «соціальну зумовленість установлення та збереження кримінальної відповідальності за певний вид злочинів» (у нашому випадку злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України), з аналізу якої і варто розпочати основну частину цієї роботи.

Як відомо, соціальне призначення сучасної держави полягає в її різноманітні, широкій сфері діяльності, спрямованій на нормальне, безконфліктне існування суспільства. Реалізації зазначеної мети сприяє наявність у держави специфічних та властивих лише їй функцій, які являються проявом, конкретним визначенням соціального призначення держави в діяльності її органів [184, с. 53–54].

У теорії права до аксіоматичних відноситься положення про те, що однією з основних форм здійснення функцій держави є правотворчість (нормотворчість) – офіційна діяльність уповноважених суб'єктів та громадянського суспільства щодо встановлення, зміни, призупинення і скасування правових норм, їх систематизації [180, с. 342]. Проте така діяльність уповноважених суб'єктів із

¹ У цьому контексті згадаємо знову А. А. Музику, який вказує на те, що йому не вдалося відшукати жодного автореферату, де в межах дослідження кримінально-правової характеристики відповідного злочину йшлося б про особу злочинця чи про суспільно небезпечні наслідки злочину (інші обставини вчинення злочину), що знаходяться за межами складу певного злочину, але притаманні його вчиненню [129, с. 162].

формування юридичних норм не є довільною і має відбуватися зі суворим дотриманням принципів правотворчості, реалізація яких слугує запорукою утвердження верховенства права та досягнення мети правотворчості – створення єдиної, внутрішньо узгодженої системи норм, яка регулює різноманітні за змістом суспільні відносини [184, с. 356].

Особливу ж увагу дотриманню відповідних принципів законодавець має приділяти в процесі кримінальної правотворчості, адже результатом такої діяльності є створення кримінально-правових норм, застосовуючи які, держава в особі уповноважених органів нерідко змушена обмежувати фундаментальні права людини, зокрема право на свободу. І саме через це, розпочинаючи наше дослідження, вважаємо за необхідне передовсім проаналізувати рішення вітчизняних парламентаріїв про доповнення КК України окремою нормою про умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ на предмет його відповідності розробленим кримінально-правовою доктриною підставам та принципам криміналізації діянь.

Зауважимо, що вживання з нашого боку в наведених вище рядках формулювання «доповнення КК України окремою нормою про умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ» замість «звичного» «криміналізація умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ» не було випадковим. Пояснюємо це тим, що за вчинення більшості діянь, про які йдеться в диспозиції ст. 270-1 КК України, і до появи в кримінальному законодавстві аналізованої кримінально-правової новели могла наставати кримінальна відповідальність, зокрема за ст. 194 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна». Тому в ситуації з доповненням КК України ст. 270-1 якщо й можна вести мову про криміналізацію, то лише про часткову (наприклад, ідеться про знищення чужого майна із завданням шкоди в будь-якому розмірі) та надмірну¹.

Водночас, керуючись мотивами зручності та економії обсягу дослідження, при позначенні цього явища надалі ми здебільшого використовуватимемо

¹ Надмірна криміналізація має місце у випадку, коли у криміналізації немає об'єктивної необхідності, що зумовлено наявністю кримінальної відповідальності за діяння, яке криміналізується. У такому випадку криміналізації підлягає діяння, якому притаманні необхідні для криміналізації характер та ступінь шкідливості, але яке не має потреби у криміналізації, оскільки кримінальна відповідальність за нього вже існує [115, с. 95].

формулювання на зразок «встановлення кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ» або вживане в назві цього підрозділу словосполучення «криміналізація умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ».

На нашу думку, найбільш повне визначення поняття «криміналізація» свого часу запропонував О. І. Коробєєв. Він визначав її як процес виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості, можливості і доцільності кримінально-правової боротьби з ними та фіксації їх як злочинних та кримінально караних [83, с. 59]. Як бачимо, наведене формулювання чітко орієнтує на те, що криміналізація діяння – це неодномоментне рішення, яке відтворює суб'єктивне ставлення правотворчих органів до можливості визнання того чи іншого діяння як злочинного, а складний процес, який відображає об'єктивну суспільну необхідність у такому кроці.

У кримінально-правовій науці не викликає заперечень положення про те, що в основі теорії криміналізації лежить проблема обґрунтованості кримінально-правової заборони. Водночас питання про кількість, зміст, класифікацію і навіть саму назву факторів криміналізації належить у доктрині до дискусійних. Зокрема, ведучи мову про фактори криміналізації, криміналісти паралельно вживають такі терміни, як: «підстави», «принципи», «причини», «критерії», «умови» та, власне, «фактори» криміналізації [5, с. 79–90; 49, с. 67–74; 83, с. 69; 98; 99; 108].

Однак при всій значущості вирішення цього питання варто пам'ятати, що для дослідника важливішим є не вибір назви для характеристики відповідного явища, а розуміння тих рівнів соціальної реальності, які приводять у рух процес криміналізації [5, с. 79]. У цьому контексті нам найбільше імпонує позиція колективу авторів (В. М. Кудрявцев, П. С. Дагель, Г. О. Злобін та ін.) у праці «Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация» [98], де науковці, з одного боку, чітко розмежовують «приводи», «підстави» та

«принципи» криміналізації¹, а з іншого – демонструють нерозривний взаємозв'язок між цими категоріями.

Поняття «підстави криміналізації» означає процеси, які відбуваються в матеріальному і духовному житті суспільства, розвиток яких породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони тих чи інших цінностей [98, с. 204]. Іншими словами, підстави криміналізації – це те, що створює дійсну суспільну необхідність у кримінально-правовій новелі, внутрішня необхідність виникнення правової норми [98, с. 204–205].

У цьому контексті звернімо увагу на слушне зауваження В. Я. Тація про те, що досягнення максимальної якості нормативно-правових приписів кримінального законодавства та підвищення ефективності його застосування потребує гармонійного поєднання і стабільності, і динамізму в його застосуванні [183, с. 7].

Але навіть поверховий аналіз сучасного кримінального законодавства дає підстави стверджувати, що про його стабільність годі вести й мову. Посилаючись на дослідження В. О. Навроцького (2011), можемо констатувати, що понад половина статей Особливої частини КК України – це ті, які введені заново, викладені в новій редакції, доповнені новими частинами, піддалися редакційним змінам у диспозиції, зазнали коректування санкції [132, с. 281].

Однак чи завжди виправдані такі прояви «законотворчого натхнення»? Відповідаючи на це запитання, В. Я. Тацій наголошує, що не треба безоглядно поспішати із внесенням тих чи інших змін і доповнень до кримінального законодавства, адже це нерідко негативно позначається на якості останнього, спричинює труднощі в опануванні його приписів і практичному застосуванні [183, с. 13]. Крізь призму сказаного згадується відомий та перевірений часом постулат, сформульований ще Чезаре Беккарія, – заборона великої кількості різноманітних діянь не означає запобігання злочинності. Навпаки, наголошував видатний учений, такі заборони лише сприяють вчиненню нових злочинів і

¹ Схожу позицію обстоює і О. О. Пашенко, який наголошує на тому, що під час з'ясування обґрунтованості криміналізації того чи іншого діяння варто окремо виділяти принципи, підстави криміналізації, а також криміналізаційні приводи [141, с. 213].

мимоволі визначають, що є добром і що є злом [20, с. 394].

Проте аналізуючи тенденції розвитку сучасного вітчизняного кримінального законодавства, маємо констатувати, що саме таким способом, про який свого часу вів мову Чезаре Беккарія і який історично довів свою неефективність, український законодавець нерідко намагається боротися з багатьма негативними соціальними явищами. При цьому непоодинокими є випадки поєднання цієї негативної тенденції з іншою, коли поспішність у прийнятті кримінально-правової норми призводить до труднощів в опануванні її приписів.

Ілюстрацією прояву всіх тих негативних тенденцій, про які йшлося вище, може слугувати прийняте ВРУ рішення про доповнення КК України ст. 270-1 в її чинній редакції. Обґрунтуємо свою думку.

У кримінально-правовій доктрині до причин зміни кола та об'єму криміналізації зазвичай відносять:

1) виникнення нових, не існуючих раніше видів суспільно небезпечної діяльності людей;

2) несприятливу динаміку окремих видів людської поведінки, що раніше регламентувалася в адміністративному законодавстві або ж взагалі не розглядалася як правопорушення;

3) науково-технічний прогрес, що розвиває потенційно небезпечні для людини сфери науки і техніки;

4) необхідність посилення охорони конституційних прав і свобод особистості;

5) помилки у проведеній раніше декриміналізації злочинного діяння [107, с. 281–282].

Окрім вказаних, О. М. Готін до підстав криміналізації також відносить: зміну уявлень про ступінь суспільної небезпеки діяння; зміну загальноновизнаної моральної оцінки відповідного діяння; виконання державою міжнародно-правових зобов'язань [43, с. 95–96].

Уважно проаналізувавши зазначені підстави, можна стверджувати, що

серед усіх вказаних факторів лише несприятлива динаміка окремих видів людської поведінки, яка раніше не вважалася правопорушенням, могла б розглядатися законодавцем як підстава криміналізації умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ.

Проте ретельно вивчивши Пояснювальну записку до первинної редакції Закону України № 2924-VI від 13 січня 2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в житлово-комунальному господарстві» (далі – Закон від 13 січня 2011 р.), одним з наслідків прийняття якого і стала поява у КК України ст. 270-1, ми не знайшли жодних статистичних показників, які відображали б негативну динаміку випадків умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ. В обґрунтуванні необхідності прийняття відповідного нормативно-правового акта вказувалося лише на те, що «останнім часом почастишали випадки травмування та загибелі громадян, пов'язані з умисним пошкодженням сторонніми особами об'єктів ЖКГ». При цьому жодних даних, які підтверджували б реальність існування цієї негативної тенденції, автори законопроекту не наводять.

Подібно до авторів розглядуваної законодавчої ініціативи рішення ВРУ про запровадження кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ пояснюють:

– І.Б. Медицький, який зазначає, що «останнім часом в Україні почастишали випадки травмування і загибелі громадян, пов'язані із неналежним функціонуванням об'єктів ЖКГ, зумовленим, у свою чергу, умисним їх приведенням до стану унеможливлення експлуатації». На підтвердження «почастішання випадків травмування і загибелі громадян» правник вказує, що лише в Києві протягом 2008–2010 рр. було викрадено близько 6000 кришок люків оглядових колодязів, через що було багато випадків завдання шкоди життю і здоров'ю осіб [114, с.318]. При цьому ні даних про кількість відповідних правопорушень до 2008 р., що засвідчили б саме несприятливу динаміку цієї діяльності, яка могла б визнаватися підставою криміналізації

умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, ні даних про кількість загиблих і травмованих внаслідок такої девіантної поведінки у праці вченого ми не знаходимо;

– Н. О. Сербіна, котра просто дублює аргументи щодо обґрунтованості доповнення КК України ст. 270-1, які наводять автори Закону від 13 січня 2011 р. та І. Б. Медицький, при цьому, знову ж таки, не наводячи жодних статистичних даних щодо динаміки досліджуваного правопорушення [176, с. 5].

До речі, у відгуку офіційного опонента на дисертацію Н. О. Сербіної Є. В. Лащук прямо вказує на те, що «поширеність аналізованого діяння», про яке веде мову дисертантка, щонайменше має бути доведена вказівкою на певні статистичні дані, які безпосередньо свідчать про значну кількість випадків учинення певних протиправних діянь на території всієї держави. «Утім, – констатує Є. В. Лащук, – авторським доказом значної поширеності умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ є лише посилення на одне електронне джерело (статтю) і на опитування працівників правоохоронних органів. Відсутні також і будь-які статистичні дані, що засвідчили б масове заподіяння шкоди життю і здоров'ю громадян від учинення аналізованих діянь» [102, с. 7].

Якщо поняття «підстави» криміналізації виражає суспільну необхідність використовувати регулятивні і попереджувальні можливості кримінального права щодо певної групи суспільних відносин, то «приводами» криміналізації, безвідносно до адекватності виразу в них суспільної необхідності, є конкретні події, які призвели до постановки питання про криміналізацію того чи іншого виду діяння (і які зазвичай використовуються для аргументації відповідного рішення). Як зазначається в юридичній літературі, головним завданням теорії криміналізації є саме розроблення методу сходження від «приводів криміналізації» до «підстав криміналізації», які виражають суспільну необхідність кримінального закону [9, с. 207–208].

Як правило, такими подіями виступають аморальні вчинки або особливо жахливі злочини, що набули широкого розголосу, а також публікації про рух злочинності [66, с. 107].

Парадоксально, але уважно проаналізувавши ситуацію з доповненням КК України ст. 270-1, ми не знайшли жодного приводу – тобто тієї одиничної події, яка приводить у рух процес криміналізації, – для встановлення кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ.

Справді, інколи у ЗМІ з'являється інформація про випадки травмування або загибелі людей, особливо, на жаль, дітей, внаслідок пошкодження об'єктів ЖКГ. Але конкретної події або серії випадків, які викликали б широкий суспільний резонанс та могли б бути використані вітчизняними парламентаріями як приводи для криміналізації умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, ми назвати не можемо.

Отже, спираючись на зазначені вище аргументи, можна констатувати, що в законодавця не було достатніх підстав та приводів для криміналізації такого діяння, як умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ.

Помилковим аналізоване рішення вітчизняних парламентаріїв називає і А. А. Музика, на думку якого, криміналізація умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ (наприклад, каналізаційних люків, решіток) є яскравим прикладом безпідставного встановлення кримінальної відповідальності [128, с. 148].

Після дослідження підстав та приводів варто перейти до розгляду принципів криміналізації, які є відображенням у суспільній свідомості загальних структурно-функціональних якостей та відносин різноманітних підстав криміналізації як соціальних фактів і тенденцій розвитку суспільних відносин [98, с. 209]. Якщо приводи криміналізації представляють собою вихідний пункт для подальшої роботи теоретичного мислення одиничними фактами, що приводять у рух процес криміналізації, а підстави – систему факторів суспільного побуту і свідомості, які утворюють взаємозв'язок явищ соціальної реальності [5, с. 79], то принципи є ніщо інше, як система «практично орієнтованих правил... та умов, які повинні бути свідомо враховані при вирішенні питання про криміналізацію чи декриміналізацію діянь» [66, с. 107].

Як вже зазначалося раніше, у кримінально-правовій науці немає єдиного бачення щодо класифікації принципів криміналізації [83, с. 69; 99, с. 82]. Уважно проаналізувавши погляди багатьох учених, ми дійшли висновку, що найбільш переконливим і прийнятним для потреб нашої роботи є підхід, який вперше висунув Г. О. Злобін [65], а згодом його розвинув колектив авторів (В. М. Кудрявцев, П. С. Дагель, Г. О. Злобін та ін.) у вже згадуваній фундаментальній праці «Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация» [98]. Автори цього дослідження вважають, що систему принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь утворюють:

1. Принципи, які виражають суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності. Їх ще можна назвати соціальними і соціально-психологічними, тобто принципами, які забезпечують соціальну адекватність криміналізації, її допустимість з погляду основних характеристик соціальних систем і процесів суспільного розвитку, відповідності кримінально-правової норми рівню, характеру суспільної свідомості та стану громадської думки.

2. Принципи, які визначають вимоги внутрішньої логічної несуперечливості системи норм кримінального права, несуперечливості між нормами кримінального і кримінально-процесуального, а також інших галузей права, іншими словами, системно-правові принципи криміналізації [98, с. 210].

Першу групу становлять принципи суспільної небезпечності, відносної поширеності діяння, пропорційності позитивних і негативних наслідків криміналізації та кримінально-політичної адекватності. До загальноправових принципів криміналізації віднесено принципи конституційної адекватності, системно-правової несуперечливості, міжнародно-правової необхідності і допустимості, процесуальної здійсненості переслідування, а до кримінально-правових – принципи відсутності прогалин у законі, визначеності та єдності термінології, повноти складу злочину, співмірності санкції та економії репресії.

Майже всі науковці, які вивчали проблему криміналізації діянь, визнають, що *принцип суспільної небезпечності* є провідним поміж інших принципів криміналізації. Ще Чезаре Беккарія писав, що єдиним виміром шкідливості злочину може бути спричинена ним суспільна небезпечність [20, с. 223]. У подібному руслі розмірковував і радянський науковець П. С. Дагель, на думку якого, об'єктивна необхідність суспільства в криміналізації виникає в результаті взаємодії декількох факторів, найважливішим з яких є ступінь суспільної небезпечності [49, с. 68]. Аналогічні погляди ми зустрічаємо і в працях сучасних вітчизняних криміналістів [219, с. 229].

Принцип достатньої суспільної небезпечності полягає в тому, що діяння, яке криміналізується, має спричинити значну шкоду правоохоронюваним інтересам, бути збитковим для суспільства настільки, що вимагає застосування найбільш суворих заходів державного примусу – кримінально-правових заходів. У юридичній літературі безспідставно відзначається, що зміст принципу суспільної небезпечності полягає не в тому, щоб наперед встановити ознаки, які свідчать про достатньо високу суспільну небезпеку будь-якого діяння (що неможливо), а у вказівці на необхідність щоразу обговорювати і вирішувати весь спектр питань, пов'язаних з оцінкою специфічної суспільної небезпечності конкретного виду діяння [98, с. 217].

Щоб відповісти на запитання, чи є достатнім для визнання діяння злочинним ступінь його суспільної небезпечності, кримінальна відповідальність за яке передбачена ст. 270-1 КК України, потрібно проаналізувати деякі ознаки відповідного складу злочину. Причому, враховуючи той факт, що суспільна небезпека, становлячи собою об'єктивну властивість злочинного діяння, повністю не може бути віднесена ні до об'єктивної, ні до суб'єктивної сторони складу злочину [217, с. 14], вона має визначатися з урахуванням і об'єктивних, і суб'єктивних чинників¹.

Перш за все потрібно з'ясувати, чи є достатні підстави для кримінально-

¹ Ознаки суспільної небезпеки як принципу криміналізації детально проаналізував Р. А. Сабітов [168, с. 17–28].

правової охорони тих суспільних відносин, які є об'єктом злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України.

Питання про те, які саме суспільні відносини слід визнавати основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, викликає жваві дискусії серед науковців. Їх сутність зводиться до того, що одна група вчених підтримує рішення законодавця про розміщення норми, якою передбачена кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, серед злочинів проти громадської безпеки, а інші правознавці не погоджуються з такою позицією, вважаючи основним безпосереднім об'єктом «умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ» відносини власності¹.

Оскільки питання про правильність місцезнаходження досліджуваної норми ми докладно висвітлимо в наступних підрозділах дисертації, тут вважаємо за доцільне висловити лише свою позицію щодо вказаної проблематики, обґрунтування якої наведемо далі. Тож, уважно проаналізувавши погляди криміналістів щодо розгляданого питання, ми дійшли висновку, що більш аргументованою є позиція тих науковців, які основним безпосереднім об'єктом характеризуваного злочину визнають відносини власності.

На необхідності створення дієвого механізму захисту права власності вказано в Основному Законі нашої держави. Зокрема, ч. 1 ст. 41 Конституції України проголошує право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися власністю. У цій же правовій нормі йдеться про те, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, адже це право є непорушним. Погоджуємося з думкою, що вищенаведені гарантії реалізації права власності засвідчують істотну значущість інституту права власності і для України загалом, і для її окремих громадян зокрема [92, с. 346].

Справді, важливість непорушності права власності є очевидною. Мають рацію Д. О. Калмиков та Д. В. Каменський, відзначаючи, що процвітання

¹ Більш детально проблематику місцерозташування аналізованої заборони в системі Особливої частини КК України ми проаналізували в окремій статті [139].

України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави з ринковою економікою неможливе без належного захисту власності, який повинен не тільки забезпечувати стабільність і розвиток економічної системи нашої держави, а й сприяти підвищенню рівня добробуту всього українського населення. Забезпечення права власності є настільки важливим, що впродовж усієї історії розвитку українського законодавства посягання на власність вважалися суспільно небезпечними діяннями та завжди каралися суворими заходами державного примусу [92, с. 346].

Варто зауважити й те, що норма, якою передбачена кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, окрім права власності, покликана охороняти й інші важливі суспільні відносини і цінності: життя та здоров'я людей, громадську безпеку, довкілля тощо.

Отже, на підставі вищезазначених положень можемо стверджувати, що важливість суспільних відносин, поставлених під охорону ст. 270-1 КК України, є достатньою для встановлення їхньої кримінально-правової охорони.

Утім, розмірковуючи над питанням щодо необхідності визнання злочинним того чи іншого посягання на суспільні відносини – навіть коли йдеться про такий їхній важливий різновид, як відносини власності, законодавець має визначити, чи завдає відповідне діяння шкоду, яка дає підстави віднести його (діяння) до кримінально караних. Якщо ж суспільна небезпека самого діяння не є достатньою для визнання його злочинним, законодавець у диспозиції відповідної кримінально-правової норми має передбачити суспільно небезпечні наслідки, лише за умови настання яких те чи інше посягання має тягнути кримінальну відповідальність.

Аналіз диспозиції ч. 1 ст. 270-1 КК України свідчить про те, що умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ визнається кримінально караним за умови настання внаслідок цього діяння неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ або створення такої загрози, що спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі.

Розглянувши зазначені наслідки з погляду їх аналізу як криміноутворювальних чинників умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, ми дійшли висновку, що суспільна небезпека деяких із них є недостатньою для визнання відповідного діяння злочинним. Наша позиція ґрунтується на тому, що «завдяки» викладенню вітчизняними парламентаріями ст. 270-1 КК України в її чинній редакції до кримінальної відповідальності за цей злочин може бути притягнута особа, котра пошкодила об'єкт ЖКГ, навіть якщо такі дії не спричинили жодних *реальних суспільно небезпечних* наслідків, а лише призвели, наприклад, до *загрози* порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ, що спричинило *створення небезпеки* для здоров'я людей. Іншими словами, внаслідок невдалого законодавчого опису суспільно небезпечних наслідків злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, склалася ситуація, коли до кримінальної відповідальності можна притягнути **будь-яку** особу, яка умисно пошкодила або знищила об'єкт ЖКГ, адже теоретично кожен подібний випадок можна кваліфікувати як такий, що створив загрозу нормальному функціонуванню об'єктів ЖКГ, що спричинило загрозу життю чи здоров'ю людей.

Правильність висловленої тези підтверджує й наявна практика застосування ст. 270-1 КК України.

Так, *Пролетарським районним судом м. Донецька було встановлено, що громадянин Т., діючи умисно, з корисних мотивів, з метою викрадення, руками дістав верхню кришку люка, чим пошкодив об'єкт ЖКГ, після чого зник із місця вчинення злочину разом із викраденим, спричинивши при цьому шкоду ВАТ «Укртелеком» на суму 109 грн 20 коп. Дії громадянина Т. були кваліфіковані судом за ч. 1 ст. 270-1 КК України як умисне пошкодження об'єктів ЖКГ, що могло призвести до неможливості експлуатації таких об'єктів, що створило загрозу для життя та здоров'я людей [17].*

Народицьким районним судом Житомирської області було встановлено, що громадянин Д. з метою крадіжки, скориставшись відсутністю сторонніх осіб, підійшов до оглядового колодязя водогінної мережі, яка є об'єктом ЖКГ,

звідки таємно викрав металеву кришку люка, вартістю 182 грн 47 коп. Кримінально-правова оцінка дій винних відбулась із посиланням на ст. 185 та ст. 270-1 КК України – як умисне пошкодження об'єктів ЖКГ, що могло призвести до неможливості експлуатації таких об'єктів, а також спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей [11].

У наведених випадках, як, до речі, і в інших судових рішеннях, що ми проаналізували, факт викрадення металевих кришок люків суди розцінювали як такий, що міг призвести до неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ, спричинив небезпеку для життя та здоров'я людей, що ставало підставою для інкримінування винним ст. 270-1 КК України.

На рівень суспільної небезпеки умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ впливає і спосіб розглядуваного злочину, адже вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 270-1 КК України, загальнонебезпечним способом законодавець визнав кваліфікуючою ознакою цього складу злочину (ч. 2 ст. 270-1 КК України), передбачивши за відповідне діяння більш суворе покарання, ніж передбачене санкцією ч. 1 ст. 270-1 КК України.

Інші об'єктивні ознаки умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ (обстановка, місце, час тощо) впливають на суспільну небезпеку як на чинник індивідуалізації кримінальної відповідальності, а не принцип криміналізації суспільно небезпечних діянь.

Ще одним критерієм суспільної небезпеки слід вважати суб'єктивну сторону злочину, яка впливає на суспільну небезпеку діяння не безпосередньо, а через об'єктивні ознаки, формуючи зміст діянь особи, котра їх вчиняє [97, с. 100]. Як влучно зазначає П. С. Берзін, законодавець визнає злочином не самі по собі об'єктивно суспільно небезпечні діяння, а дії вольові, тобто такі, що перебувають під контролем свідомості і волі особи – дії винні [23, с. 139].

Одним із критеріїв, які характеризують ступінь суспільної небезпеки, є форма вини, адже загальноновизнано, що злочинам, вчиненим умисно, властивий вищий рівень суспільної небезпеки порівняно зі злочинами, вчиненими з

необережності. З огляду на сказане вважаємо виправданою криміналізацію лише умисних проявів знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ¹.

На суспільну небезпеку умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ впливає й особа злочинця, адже такі дії, вчинені особою, котра повторно вчинила злочин, передбачений аналізованою статтею, потрібно кваліфікувати за ч. 2 ст. 270-1 КК України.

Наступним є принцип *відносної поширеності діяння*. Аналізуючи зазначений принцип, Г. О. Злобін наголошує, що можлива повторюваність – необхідна якість діяння, яке має бути віднесене законом до кримінально караних. Нижня межа, що встановлюється цим принципом як вимога до кількісної визначеності виду діянь, які криміналізуються, полягає в тому, що ці діяння повинні бути більш чи менш поширеними [98, с. 218].

Як вже зазначалося, у Пояснювальній записці до проекту Закону України від 9 червня 2010 р. № 6505 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в ЖКГ» (далі – проект Закону від 9 червня 2010 р.) жодних статистичних даних, які вказували б на кількісні показники умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, не містилось. Водночас, і про це також писалось раніше, деякі правники як обставину, яка підтверджує правильність рішення законодавця про запровадження кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, наводять дані про те, що лише в Києві протягом 2008–2010 рр. було викрадено близько 6000 кришок люків оглядових колодязів, через що було багато випадків заподіяння шкоди життю і здоров'ю осіб [114, с. 318]. А вже в Пояснювальній записці до проекту Закону України від 13 травня 2014 р. «Про внесення змін до ст. 270-1 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства» його автори вказують, що лише у 2011–2012 рр. у Запоріжжі сталося близько 300, а в Луцьку – 700 випадків крадіжок та

¹ Заради справедливості маємо зазначити, що на сторінках юридичної літератури зустрічаються пропозиції щодо необхідності встановлення кримінальної відповідальності і за необережне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ. Проте ми не бачимо необхідності в прийнятті такого рішення, а наша позиція з цього приводу буде обґрунтована в підрозділі 3.2 дисертаційного дослідження.

псування об'єктів ЖКГ¹. Масштабність такого явища, як умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, є очевидною і для пересічних громадян, які на вулицях більшості міст нашої країни нерідко натрапляють на каналізаційні колодязі без кришок люків, решіток на них тощо.

Однак, на наше переконання, наведені факти свідчать не про правильність рішення ВРУ, а, навпаки, про порушення законотворцями принципу відносної поширеності діяння, оскільки цей принцип, окрім певної нижньої межі, встановлює і деяку верхню кількісну межу для однорідних суспільно небезпечних актів поведінки, що визначають можливість їх криміналізації. У силу цього злочинна поведінка не може бути ні всезагальною, ні навіть значно поширеною. У цьому контексті наведемо слушні зауваження Г. О. Злобіна. Учений наголошував на тому, що якщо криміналізація одиничних «негативних» вчинків не має сенсу, так як не має регулятивного значення, то оголошення кримінально караними надмірно поширених діянь шкідливе саме з позиції досягнення тих цілей, які ставляться як основні перед кримінальним законом. Через це надмірна поширеність діяння, навіть якщо воно становить суспільну небезпеку, є аргументом не за, а проти криміналізації [100, с. 218–219].

За таких умов, ураховуючи високу поширеність випадків умисного знищення та пошкодження об'єктів ЖКГ, законодавець, конструюючи ст. 270-1 КК України, мав би встановити в ній певний «бар'єр», «фільтр», який залишив би поза сферою дії кримінального права більшість випадків умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ. Але, як було доведено раніше, невдале викладення ознак суспільно небезпечних наслідків досліджуваного складу злочину призвело до того, що фактично будь-який прояв умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ можна кваліфікувати за ст. 270-1 КК України.

Отже, маємо констатувати, що криміналізація умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ відбулась з істотним порушенням принципу відносної поширеності діяння, що, серед іншого, призвело до такого негативного

¹ Джерелом отримання цих статистичних показників стали виконавчий комітет Запорізької міської ради та Луцька міська рада відповідно.

явища, як вибіркоче застосування розглядуваної кримінально-правової норми. Так, на основі даних Єдиного державного реєстру судових рішень ми виявили, що з часу доповнення КК України ст. 270-1 було винесено 15 обвинувальних вироків у цій категорії справ, 8 з них – в одному Овруцькому районному суді Житомирської області. На нашу думку, наведена статистика свідчить не про аномальну поширеність цього діяння на території вказаного району, а лише про те, що в інших адміністративно-територіальних одиницях система кримінальної юстиції просто не реагує на відповідні випадки з огляду на їх надмірну поширеність.

Наступним принципом криміналізації виступає *принцип співрозмірності позитивних і негативних наслідків криміналізації*. Зміст цього принципу зводиться до того, що криміналізація будь-якого діяння має здійснюватися з позиції підходу до неї як до соціальної необхідності. Встановлення кримінальної караності діяння допустимо тоді і лише тоді, коли ми впевнені, що позитивні соціальні результати застосування кримінального права перевершать неминучі негативні наслідки криміналізації [98, с. 220].

Але жодних підстав вважати, що саме такий результат був досягнутий завдяки криміналізації умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, немає. На жаль, маємо констатувати, що чи не єдиним наслідком аналізованого кроку законотворця стала можливість демонстрації деякими правоохоронними органами їхньої «безкомпромісної» боротьби зі злочинністю за рахунок відкриття та розслідування кримінальних проваджень за ст. 270-1 КК України в кожному випадку виявлення крадіжки люків чи каналізаційних решіток. Про досягнення ж тих суспільно корисних результатів, про які вели мову ініціатори проекту Закону від 9 червня 2010 р. (зокрема, зменшення кількості випадків травмування та загибелі громадян, пов'язаних з умисним пошкодженням сторонніми особами об'єктів ЖКГ), поки говорити не доводиться. До речі, думку про те, що звернення до кримінально-правових заходів не є панацеєю від наявних в Україні негараздів у сфері ЖКГ, підтримала абсолютна більшість опитаних респондентів (82%) (див. Додаток Б).

Принцип кримінально-політичної адекватності криміналізації означає її відповідність основним тенденціям соціальної політики суспільства й держави, рівню і характеру суспільної свідомості та стану громадської думки.

Одним з головних показників реалізації цього принципу є наукова обґрунтованість кожної норми. Тобто, ухвалюючи рішення про криміналізацію того чи іншого діяння, парламентарі мають спиратися на певне наукове підґрунтя, яке підтверджуватиме правильність відповідного кроку законодавців. Як зазначає О. І. Рарог, якість і стабільність кримінального закону визначаються його науковою обґрунтованістю та логічно витриманою концептуальною основою [164, с. 339].

У той же час, аналізуючи тенденції розвитку кримінального права України, В. О. Навроцький приходить до невтішного висновку про зниження ролі кримінально-правової доктрини в розвитку законодавства і правозастосування. Аргументуючи свою думку, криміналіст пов'язує наявність вказаної негативної тенденції з ігноруванням законодавцем та правозастосовною практикою теоретичних рекомендацій, адже більшість законів приймається без належного наукового супроводу, теоретичні аргументи на практиці ігноруються [132, с. 282].

В унісон В. О. Навроцькому висловлюються і Д. О. Калмиков та М. І. Хавронюк. Вчені відзначають, що загалом практика здійснення наукових досліджень у галузі кримінального права та кримінології і практика удосконалення кримінального законодавства в нашій країні існують майже незалежно, взаємно не обумовлюють одна одну. Внаслідок цього у КК України щороку з'являються десятки нових статей, обґрунтування необхідності яких міститься хіба що на одній-двох сторінках пояснювальних записок до законопроектів. При цьому не лише дисертації, а навіть наукові статті, присвячені аналізу передбачених у них складів злочинів, готуються постфактум, вже після того, як закон набув чинності [221]. Одним з прикладів такої ситуації, коли в Україні не було жодної серйозної наукової роботи, в якій *de lege ferenda* була б всебічно обґрунтована необхідність встановлення кримінальної

відповідальності, фахівці небезпідставно називають криміналізацію умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ.

І справді, уважно проаналізувавши юридичну літературу, ми виявили, що перші публікації, присвячені обґрунтуванню встановлення кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, з'явилися лише після доповнення КК України ст. 270-1. Причому характерною особливістю таких наукових праць стало те, що здебільшого їхні автори або ж висловлюють сумнів щодо доцільності існування ст. 270-1 КК України в її чинній редакції, або ж узагалі прямо вказують на помилковість криміналізації умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ [51; 128, с. 148; 218, с. 42]¹.

Отже, лише після встановлення кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ була отримана відповідь науковців (причому негативна) щодо доцільності цього кроку. Не підтримують існування ст. 270-1 КК України в її чинній редакції і правозастосовці (94%) (див. Додаток Б).

Широкий резонанс новина про встановлення кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ викликала і в пересічних громадян. Відтак мусимо констатувати, що при встановленні кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ був порушений принцип кримінально-політичної адекватності криміналізації.

Далі перейдемо до аналізу системно-правових принципів криміналізації, які в загальному вигляді становлять вимогу до будь-якої норми Особливої частини кримінального законодавства про те, щоб ця норма і за змістом, і за формою відповідала загальним принципам, покладеним в основу всієї системи права, і, безумовно, не суперечила б жодному із цих принципів [98, с. 228].

Серед загальноправових системно-правових принципів криміналізації особливе місце займає *принцип конституційної адекватності*.

¹ Найбільш жорстку позицію з цього приводу зайняв А.А. Музика, на думку котрого, запровадження кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ у деякій мірі свідчить про відсутність здорового глузду [128, с. 148].

Відповідно до ст. 8 Основного Закону України Конституція має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на підставі Конституції і мають відповідати їй. Виходячи з цього положення, криміналізація будь-якого діяння повинна відбуватися відповідно до норм Конституції України.

Як загальні вимоги звертають на себе увагу ст. 1, в якій зазначено, що Україна є правовою державою, і ст. 8, в якій йдеться про те, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права.

А в ч. 4 ст. 13 Конституції України прямо вказується на обов'язок держави забезпечувати захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання. Крім того, у контексті криміналізації умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ увагу варто звернути й на положення ч. 3 ст. 41 Основного Закону України, адже в цій правовій нормі вказано, що громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону.

Отже, загалом можна стверджувати, що криміналізація умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ узгоджується з положеннями Конституції України.

Принцип системно-правової несуперечливості криміналізації діяння означає, що криміналізація суспільно небезпечного діяння має не суперечити іншим галузям права. Тобто законотворці мають з'ясувати, чи не оголошують вони кримінально караним діяння, допущене чи дозволене іншим чинним законом [98, с. 231].

Уважно проаналізувавши норми різних галузей права, можемо дійти висновку, що жодна з них не дозволяє таких дій, як умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ. Водночас досить дивним виглядає той факт, що відповідальність за розглядувані суспільно небезпечні прояви передбачена лише в нормах кримінального законодавства. На нашу думку, логічно було б передбачити в межах чинного КпАП й адміністративну відповідальність за

відповідні діяння, що не спричинили наслідків, передбачених у диспозиції ст. 270-1 КК України.

Подібним до зазначених вище є й зміст *принципу міжнародно-правової необхідності та допустимості криміналізації*. Але якщо під час розгляду попередніх принципів ми вели мову про те, що законодавець має з'ясовувати відповідність криміналізації нормам вітчизняної системи права, то сутність аналізованого принципу полягає в з'ясуванні узгодженості криміналізації з нормами міжнародного права. Як відзначає Г. О. Злобін, зміст досліджуваного принципу полягає, з одного боку, в необхідності систематично приводити кримінальне законодавство у відповідність із прийнятими на себе державою міжнародними зобов'язаннями щодо боротьби зі злочинністю, а з іншого – в обов'язковій попередній оцінці пропонованої зміни кримінального закону з позиції його відповідності названим обставинам [98, с. 231].

Дослідивши міжнародно-правові договори, ратифіковані ВРУ, ми побачили, що встановлення кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ не суперечить жодним міжнародним зобов'язанням, взятих на себе Україною.

Принцип можливості здійснення процесуального переслідування означає, що закон про кримінальну відповідальність може бути практично функціональним і достатньо ефективним лише в тому випадку, коли всі передбачені нормою ознаки можуть бути доведені [67, с. 247].

Це означає, що будь-яка ознака складу злочину повинна бути сформульована так, щоб факт її існування в більшості випадків міг бути виявлений і доведений: а) з достатнім ступенем достовірності; б) процесуально допустимими діями; в) без шкоди для моралі і соціально позитивних міжособистісних зв'язків людей. Причому ця вимога поширюється і на об'єктивні елементи діяння, і на всі сутнісні моменти суб'єктивної сторони злочину, доказування якої викликає найбільше труднощів і супроводжується найбільш частими помилками [98, с. 232].

Утім, аналізуючи рішення вітчизняних парламентаріїв про запровадження кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, доводиться визнати, що досить ймовірним є виникнення проблем під час доведення наявності ознак саме об'єктивної сторони злочину. Не в останню чергу таке припущення пояснюється вживанням у диспозиції ч. 1 ст. 270-1 КК України такого оціночного поняття, як «порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ»¹.

Якщо характеризовані вище системно-правові принципи криміналізації умовно можна назвати такими, що пов'язані із зовнішніми відношеннями та зв'язками кримінального права, то системно-правові принципи, які розглядатимемо далі, – кримінально-правові принципи криміналізації – пов'язані з внутрішніми відносинами та зв'язками в системі структурних елементів кримінального права. Як влучно зазначає М. І. Панов, якщо зовнішні відносини та зв'язки свідчать про органічний зв'язок кримінального права з правовою системою України загалом, то внутрішні відносини і зв'язки визначають кримінальне право як єдиний цілісний системний об'єкт, елементи якого повинні перебувати у відносинах і взаємозв'язках координації, узгодженості і несуперечності [139, с. 312].

Забігаючи наперед, доводиться констатувати, що криміналізація умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, на відміну від ситуації із загальноправовими принципами, відбулася з порушенням фактично всіх кримінально-правових системних принципів криміналізації діянь.

Аналіз таких принципів доцільно розпочати з характеристики *принципу відсутності прогалин й ненадмірності заборони*, який означає, що під час розгляду відповідності йому необхідно вирішити питання про вплив запропонованої новели на змістовну повноту системи: чи не створює вона нормативної прогалини або, навпаки, надмірності в системі чинного кримінального законодавства. У юридичній літературі відзначається, що в цьому випадку йдеться не про соціальну обумовленість чи практичну даремність

¹ Більш детально цей аспект указаної проблематики розглядатимемо в наступних розділах роботи.

новели, а лише про її вплив на змістовну наповнюваність кримінального законодавства як цілого [98, с. 235–236].

Аналізуючи рішення ВРУ про доповнення КК України ст. 270-1, маємо засвідчити, що такий крок вітчизняних парламентаріїв відбувся з порушенням принципу ненадмірності заборони. Відповідаючи на запитання про те, чи можна визнати необхідним доповнення КК України ст. 270-1, П. Л. Фріс вказує, що аналіз об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого цією нормою, свідчить, що такі самі дії можуть утворювати склади злочинів, передбачених іншими нормами чинного КК України (статті 113, 194, 194-1, 257 тощо). Продовжуючи свою думку, криміналіст наголошує на тому, що обґрунтування відмінності цієї норми посиланнями на специфіку суб'єктивної сторони не можуть бути сприйнятими, оскільки найчастіше відмінність полягатиме у цілі, яку переслідує особа, а для вказаних складів злочинів вона залишається факультативним елементом, що не впливає на кваліфікацію [218, с. 42]¹.

Проте з погляду системності кримінального закону для нас ще менш зрозумілим є факт передбачення відповідальності за посягання на об'єкти ЖКГ та об'єкти електроенергетики, які також можна вважати складовими елементами об'єктів ЖКГ, не лише в різних статтях, а й у різних розділах Особливої частини КК України. При цьому треба пам'ятати і про наявність у чинному кримінальному законодавстві ст. 292 та ст. 360, які покликані забезпечувати кримінально-правову охорону фактично тих же суспільних відносин, що й ст. 194-1 та ст. 270-1 КК України².

Отже, доповнення КК України ст. 270-1 супроводжувалося серйозними порушеннями принципу ненадмірності заборони.

У юридичній літературі відзначається, що системність кримінального права проявляється також і в наявності відносин та зв'язків координації,

¹ При цьому маємо зазначити, що все ж таки саме мета є тією ознакою, яка дозволяє відмежувати злочини, передбачені ст. 113 та ст. 270-1 КК України.

² Більш докладно цю проблему розглядатимемо в наступних розділах дисертації.

відповідності та несуперечності і в системі понять і термінів, що виступають логіко-семантичним «інструментарієм» цієї галузі права [139, с. 316].

Вищевказаним й обумовлюється необхідність дотримання під час криміналізації *принципу визначеності та єдності термінології*. Утім, невідповідність криміналізації умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ розгляданому принципу є, на наше переконання, ще більш очевидною, ніж аналізованим раніше.

Погоджуємося з М. І. Пановим, що для реалізації системності кримінального права важливо досягнути єдності термінології, не застосовувати різних термінів щодо одних і тих самих понять і, навпаки, не визначати одним і тим самим терміном різні поняття [139, с. 316–317].

Аналіз Особливої частини КК України засвідчив юридичну спорідненість статей 194, 194-1, 270-1, 292 та 360 КК України. Але про яку уніфікованість термінології, що її згадує М. І. Панов, може йти мова, коли при цьому:

1) у назві ст. 194 та ст. 270-1 йдеться про «знищення» або «пошкодження» відповідних різновидів майна, а у ст. 194-1, 292 та 360 КК України – лише про «пошкодження»;

2) у диспозиціях ст. 194 та ст. 270-1 йде мова про «знищення» або «пошкодження», у ст. 194-1 та ст. 292 – про «пошкодження» чи «руйнування», а у ст. 360 – лише про «пошкодження» відповідних об'єктів;

3) крім того, під час аналізу відповідних заборон виявляється і різний підхід щодо конструювання основних та кваліфікованих складів, а також побудови санкцій.

Зміст *принципу повноти складу злочину* полягає в тому, що криміналізація діяння припускає конкретність і визначеність кримінально-правової норми, яка встановлює караність того чи іншого діяння. Тобто в законі має бути вказівка на всі ознаки дії чи бездіяльності, необхідні для конструювання конкретного складу злочину [98, с. 239]. Завдяки Загальній частині КК України в законодавця при побудові фактично будь-якої новели відпадає потреба вказувати у ній всі елементи складу злочину. Тому зазвичай закон, який встановлює кримінальну

відповідальність за вчинення певного діяння, називає лише об'єктивну сторону цього злочину, вказує на особливості інших елементів складу, а також зазначає кваліфікуючі ознаки діяння. З огляду на це слід визнати, що рішення ВРУ про доповнення КК України ст. 270-1 відповідає зазначеному принципу, оскільки досліджувана норма, з урахуванням положень Загальної частини КК України і за допомогою вказівки на предмет, об'єктивну сторону, форму вини та кваліфікуючі ознаки в диспозиції самої статті, містить усі необхідні ознаки для конструювання складу злочину.

Розглядаючи *принцип співмірності санкції та економії репресії*, ми вирішили, що для зручності аналізу його варто розділити на дві складові.

Умовно перша складова частина цього принципу пов'язана з такою властивістю кримінального права, як справедливість. У кримінально-правовій літературі з цього приводу відзначається, що визнається справедливим і тому правомірним застосування більш суворого покарання за посягання на більш цінний об'єкт; за умисний злочин у порівнянні з необережним; за діяння, що спричинило значну шкоду, у порівнянні з діянням, що потягнуло менш небезпечні наслідки; за діяння, вчинені у співучасті, у порівнянні зі злочинами, що вчинені поодиноці тощо [98, с. 240–241].

Оскільки у ст. 270-1 КК України наявні кваліфіковані (особливо кваліфіковані) склади злочинів, якими передбачено більш суворі покарання у порівнянні з основним складом «умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ», та встановлено кримінальну караність лише за умисні випадки таких дій, є підстави вважати, що деякі із зазначених вище складових принципу справедливості були відображені під час криміналізації умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ.

Водночас є вагомі аргументи, які все ж таки переконують, що принцип справедливості не повною мірою був врахований при встановленні кримінальної відповідальності за досліджуване суспільно небезпечне посягання. Маємо на увазі таке. По-перше, у ст. 270-1 КК України не диференційована відповідальність залежно від того, чи вчинене умисне знищення або

пошкодження об'єктів ЖКГ у співучасті. Хоча, маємо зазначити, у близьких за змістом складах злочинів, передбачених ст. 194-1 та ст. 292 КК України, однією з кваліфікуючих ознак визнається вчинення відповідних діянь за попередньою змовою групою осіб.

По-друге, варто нагадати, що чи не основним мотивом доповнення КК України окремою нормою про умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ стало бажання посилити вже наявну кримінальну відповідальність за такі дії, передбачену в межах загальної відносно неї ст. 194 КК України. Такі прагнення вітчизняних законотворців можна спробувати пояснити, з одного боку, більшою цінністю об'єктів ЖКГ, порівняно з рештою видів майна, а з іншого – значною вірогідністю настання внаслідок таких дій загибелі чи травмування людей.

Проте в підсумку ми отримали парадоксальну ситуацію: за умисне знищення або пошкодження чужого «звичайного», не наділеного особливими властивостями, майна, вчинене шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, передбачається покарання у вигляді позбавлення волі на строк *від трьох до десяти років*; у той час за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, вчинене загальнонебезпечним способом, навіть з урахуванням обставин, які спонукали законодавця до запровадження кримінальної відповідальності за такі дії, передбачено більш м'яке покарання – позбавлення волі на строк *від трьох до восьми років*.

Звичайно, як «виправдання» вітчизняні парламентарі можуть вказати на ту обставину, що в ч. 2 ст. 194 КК України, крім вказівки на загальнонебезпечний спосіб умисного знищення чи пошкодження чужого майна, фігурують і такі наслідки, як «загибель людей» чи «інші тяжкі наслідки», настання яких у результаті умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ є підставою для кваліфікації відповідних дій за ч. 3 ст. 270-1 КК України, санкцією якої передбачено більш суворе покарання – позбавлення волі на строк *від п'яти до дванадцяти років*. Але тоді виникає ще одне запитання: що ж заважало законодавцю диференціювати відповідальність за умисне знищення або

пошкодження чужого майна залежно від того, чи було воно вчинене просто загальнонебезпечним способом, чи ж спричинило загибель людей – наслідок, який об'єктивно є більш суспільно небезпечним за попередній.

Другою складовою принципу співрозмірності санкції та економії репресії є, власне, *економія репресії* в широкому розумінні цього поняття, яка може бути сформульована як загальне правило: криміналізація діяння доречна лише тоді, коли немає і не може бути норми, яка достатньо ефективно регулює відповідні відносини методами інших галузей права [98, с. 241].

Втім, уважно дослідивши вітчизняну систему права, ми дійшли висновку, що можливості інших галузей права щодо протидії умисному знищенню або пошкодженню об'єктів ЖКГ повною мірою використані не були. Більше того, встановлення кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ може бути ілюстрацією тієї тенденції, про яку вів мову В. О. Навроцький, відзначаючи, що нерідко криміналізацію діянь використовують як засіб вирішення актуальних і не зовсім актуальних державних, суспільних чи інших проблем [130, с. 142–145].

Як ми вже відзначали, подив викликає той факт, що, запроваджуючи кримінальну відповідальність за найбільш суспільно небезпечні випадки умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, законодавець не визнав за потрібне розглянути питання щодо доцільності встановлення адміністративної відповідальності за такі ж дії, які не спричинили наслідків, передбачених ст. 270-1 КК України. Хоча ми вважаємо, що встановлення адміністративної відповідальності за «звичайне» (некваліфіковане) умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, із призначенням досить суворих санкцій за такі діяння, могло б стати ефективним чинником протидії аналізованим суспільно небезпечним проявам.

Крім того, очевидним є той факт, що лише кримінально-правовими засобами подолати проблему умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, зокрема крадіжок каналізаційних люків та решіток, неможливо. Для вирішення цієї вагомій соціально-економічній проблемі необхідно вжити цілий

комплекс заходів, спрямованих на мінімізацію кількості таких випадків. Зокрема, зважаючи на масштабність ситуації, логічно було б запровадити заборону на прийом металевих кришок люків та решіток пунктами прийому брухту. У випадку порушення цієї заборони до порушників могли б застосовувати або значний штраф, або, у разі повторної такої протиправної поведінки, анулювання ліцензій на відповідну діяльність.

До речі, саме з огляду на зазначені вище положення, ми не можемо підтримати позицію Н. О. Сербіної. Науковець як обґрунтування кримінально-політичної адекватності запровадження кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ вказує, зокрема, невисокий рівень ЖКГ; комплекс кризових явищ, які в ньому спостерігаються; а також те, що ситуація в ЖКГ надалі ускладнюється, неефективність реформування галузі призвела до критичного стану основних фондів підприємств ЖКГ, при цьому в аварійному стані перебуває понад третина водопровідно-каналізаційних і теплових мереж, заміни потребує 70% автотранспорту, використовуваного у сфері благоустрою тощо [176, с. 36–37]. У відповідь в нас виникає, мабуть, риторичне запитання: невже криміналістка, наводячи подібні аргументи як пояснення необхідності доповнення КК України окремою нормою про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження ЖКГ, справді сподівається на те, що такий крок здатен бодай якось змінити наявний, безсумнівно, критичний стан відносин, який склався у вітчизняному ЖКГ?

Натомість конструктивною виглядає пропозиція, яка сприятиме зменшенню випадків крадіжок люків, – замінювати в тих місцях, де це можливо, металеві люки на гумові, що вже досить ефективно практикують деякі комунальні господарства [33].

Завершуючи аналіз соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, маємо відзначити, що нерідко дослідники на підтвердження доцільності криміналізації того чи іншого діяння наводять значний історичний досвід регламентації відповідальності за певні суспільно небезпечні прояви, який, зазвичай,

аналізують в окремому підрозділі дослідження. Втім, у нашій роботі такий аналіз виглядає зайвим, оскільки, проаналізувавши пам'ятки права, які діяли на території сучасної України, мусимо визнати, що такий досвід в Україні фактично відсутній.

Правильність такого висновку підтверджує дисертаційне дослідження Н. О. Сербіної, в якому юристка виділила окремий підрозділ «Генеza законодавства України про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства». Та при цьому фактично жодного історичного прикладу встановлення відповідальності, власне, саме за умисне знищення або пошкодження «об'єктів ЖКГ», криміналістка не навела, весь час звертаючись до історичного досвіду протидії проявам умисного знищення або пошкодження, так би мовити, «звичайного» майна.

Прикметно, що цей факт визнає і сама криміналістка, зазначаючи: «До кінця XV ст. кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ розглядали виключно як складову частину умисного знищення або пошкодження майна. Надалі така відповідальність встановлювалась в розрізних нормах за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ як окремих предметів злочинів. За радянських часів охорону об'єктів ЖКГ було передбачено в межах норми про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження державного чи колективного майна» [176, с. 7]. Одночасно із цим знову ж таки маємо наголосити, що навіть прикладів таких «розрізних» норм, про які згадувала правознавець і в яких встановлювалась би кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження саме «об'єктів ЖКГ» у сучасному розумінні цього поняття, Н.О. Сербіна не наводить (окрім хіба що об'єктів благоустрою).

Хоча заради справедливості маємо відзначити, що в Кримінальному Уложенні 1903 р. все ж містилась одна норма, яку є підстави вважати подібною за змістом до ст. 270-1 КК України. Йдеться про ст. 551 Уложення, яка передбачала відповідальність за пошкодження водопровідного, газопровідного, нафтопровідного чи електропровідного снаряду, призначеного для загального

користування [195, с. 109]. Як бачимо, тодішній законодавець, на відміну від його сучасників, замість наявних сьогодні одразу трьох кримінально-правових заборон (статті 194-1, 270-1, 292 КК України) вважав за достатнє обмежитись єдиною нормою, в якій була уніфікована кримінальна відповідальність за пошкодження усіх об'єктів життєзабезпечення.

Отже, можна констатувати, що рішення ВРУ про доповнення КК України ст. 270-1 не було соціально обумовленим.

1.2 Іноземний досвід кримінально-правової протидії посяганням на об'єкти житлово-комунального господарства

У правничій літературі відзначається, що юрист, який не знає або не бажає знати нічого, крім правової системи своєї країни, навряд чи може зрозуміти істину права, його історію і спрогнозувати його розвиток. Посилаючись на загальнотеоретичні надбання юридичної науки, М. І. Хавронюк констатує, що порівняльне правознавство: дає можливість оцінити стан розвитку національної правової системи зі світовими тенденціями у розвитку права; на основі зіставлення відібрати кращі зразки з правового досвіду для удосконалення і національних правових систем, і міжнародного законодавства; призводить до нової інтерпретації положень законодавства і до появи нових смислів, які реалізуються в людській діяльності; дає можливість виявити спільні риси та особливості, взаємовплив, тенденції і закономірності розвитку законодавства різних держав в умовах інтеграційних процесів, які відбуваються нині в Європі та світі; використати зарубіжний досвід як інформацію для моделювання певних інституцій або технологій регулювання певних суспільних відносин та їх законодавчого забезпечення [222, с. 16–17].

Актуальною досі є і висловлена ще 2007 р. А. В. Савченком теза про те, що виважений і послідовний курс України на європейську та євроатлантичну інтеграцію висуває перед нашою державою високі вимоги щодо відповідності нашої системи законодавства міжнародним нормам і найкращим зразкам

демократичної нормотворчості, виробленим у розвинених державах світу. При цьому важливе місце має належати порівняльному правознавству, особливо такому його напрямку, як порівняльне кримінальне право [169, с. 8].

У науці кримінального права порівняльно-правовий (порівняльний, компаративний) метод використовують для визначення змісту і сутності кримінально-правових норм та інститутів, характеристик кримінальної політики держави чи міждержавних угруповань, законодавство яких досліджується, з метою виявлення загальних сутнісних рис і характеристик догми права й закономірностей її розвитку для подальшого визначення можливих напрямів удосконалення кримінального законодавства України і практики його застосування [192, с. 29].

З огляду на сказане, а також з урахуванням обраного Україною курсу на євроінтеграцію, дослідження кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ не може претендувати на визнання його повним, всебічним та об'єктивним без вивчення іноземного досвіду кримінально-правової протидії розглядуваним суспільно небезпечним проявам.

Враховуючи вимоги щодо обсягу дисертаційного дослідження, у межах цього підрозділу ми не зупинятимемось на описі й характеристиці норм кримінальних законів окремих зарубіжних країн, присвячених відповідальності за посягання на об'єкти ЖКГ, що зроблено у додатку (Додаток А).

Натомість попередньо проаналізувавши й узагальнивши такі правові приписи, ми спробуємо виявити характерні риси кримінально-правової протидії посяганням на об'єкти ЖКГ, які можуть впливати на формулювання нашого бачення щодо напрямків подальшого розвитку вітчизняного кримінального законодавства в частині боротьби з умисним знищенням або пошкодженням об'єктів ЖКГ.

Перша риса. Кримінальна відповідальність за вчинення діянь, схожих за змістом до передбачених ст. 270-1 КК України, відома законодавству багатьох іноземних держав. Проте в **жодній** з країн, кримінальне законодавство яких ми аналізували, відповідальності безпосередньо за посягання на «об'єкти ЖКГ» не

передбачається. Натомість для зарубіжного кримінального законодавства характерна наявність однієї заборони, в якій поруч із кримінальною відповідальністю за умисне знищення або пошкодження об'єктів, про які йдеться у ст. 270-1 КК України, також передбачається кримінальна караність умисного знищення або пошкодження й інших об'єктів життєзабезпечення, кожному з яких чинний вітчизняний карний закон «присвячує» окремі статті, які розміщені в різних розділах Особливої частини КК України: ст. 194-1 «Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики» – розділ VI «Злочини проти власності»; ст. 270-1 «Умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ» – розділ IX «Злочини проти громадської безпеки»; ст. 360 «Умисне пошкодження ліній зв'язку» – розділ XV «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян». Саме ця обставина в підсумку спонукала нас вести далі мову не про «іноземний досвід кримінально-правової протидії умисному знищенню або пошкодженню *об'єктів ЖКГ*», а про «іноземний досвід кримінально-правової протидії посяганням на *об'єкти життєзабезпечення*» (доцільність вибору саме такого формулювання обґрунтуємо в наступному підрозділі дослідження).

Особливий наголос варто зробити на тій обставині, що така риса властива абсолютно всім проаналізованим країнам, незалежно від географічного розташування (усі регіони Європи; пострадянські держави; країни Східної, Південно-Східної Азії, Перської Затоки тощо) та належності до правових сімей останніх (різні гілки романо-германської, традиційна та соціалістична правові системи).

Вказану тенденцію проілюструємо на прикладах таких норм: ч. 5 пар. 126 КК Республіки Австрія [235]; ст. 194 КК Аргентинської Республіки [197]; ст. 347 КК Республіки Болгарія [205, с. 241]; ч. 2 ст. 318 КК Грузії [199, с. 331]; пар. 193 КК Королівства Данія [200, с. 163]; ст. 157 КК Держави Ізраїль [63, с. 113]; ст. 408 КК Республіки Індонезія [249]; пар. 353 КК Республіки Ірак [251]; ст. 176 КК Ісландії [246]; ст. 560 КК Королівства Іспанія [201]; ст. 119 КК КНР [202, с. 68]; ст. 173 КК Південної Кореї [206]; ст. 187 КК Латвійської Республіки [239];

ст. 280 КК Литовської Республіки «Пошкодження транспортних засобів чи доріг, або дорожніх споруд та пристроїв» [240]; ст. 291 КК Республіки Македонія [241]; ст. 431-а КК Малайзії [250]; ст. 326 КК Республіки Мальта [247]; ст. 351 КК Королівства Нідерланди [198, с. 422]; п. 3 та п. 4 пар. 1 ст. 165 КК Польської Республіки [208, с. 134]; ч. 3 ст. 263 КК Румунії [234]; ст. 279 КК Республіки Сербія [244]; ст. 286 КК Республіки Словаччина [244]; ст. 318 КК Республіки Словенія [245]; статті 234–235 КК Королівства Таїланд [252]; ст. 316-б КК ФРН [248]; ст. 185 та ст. 264 КК Республіки Хорватія [236]; ст. 182 КК Чеської Республіки [237]; ст. 328 КК Чорногорії [242]; ст. 239 КК Швейцарської Конфедерації [212, с. 227–228]; ст. 4 Глави 13 КК Королівства Швеція [213, с. 99–100] (див. Додаток А).

У КК РФ відповідальність за руйнування, пошкодження чи приведення іншим способом у непридатний для експлуатації стан об'єктів енергетики, електрозв'язку, жилого та комунального господарства або інших об'єктів життєзабезпечення передбачена у ст. 215-2 «Приведення в непридатний стан об'єктів життєзабезпечення», а за приведення в непридатний стан газо-, нафто- та нафтопродуктопроводів – у ст. 215-3 «Приведення в непридатний стан нафтопроводів, нафтопродуктопроводів та газопроводів» [210].

Окрім того, аналіз іноземного досвіду засвідчує й інший важливий факт. Йдеться про те, що в абсолютній більшості держав, в яких до кримінально караних відносяться діяння, близькі за змістом до передбачених ст. 292 КК України «Пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів» (розділ XI Особливої частини «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту»), відповідальність за їх вчинення знову ж таки передбачається не в окремій кримінально-правовій нормі, а в межах тієї ж однієї статті¹, яка передбачає однакові правові наслідки за посягання на всі або окремі різновиди об'єктів, які

¹ Кримінальному законодавству Республік Австрія, Болгарія, Індонезія, Македонія, Польща, Сербія; Малайзії; Південної Кореї; ФРН; Чорногорії; Швейцарської Конфедерації; а також Королівств Данії, Іспанії, Нідерландів, Таїланда та Швеції відповідальність за знищення чи пошкодження нафтопроводів узагалі невідома.

ми для зручності називатимемо об'єктами життєзабезпечення. Особливо яскраво ця тенденція простежується у кримінальному законодавстві країн Європи та Балтії, досвід яких, з урахуванням євроінтеграційних прагнень та очікувань українського суспільства, мають враховувати вітчизняні парламентарії насамперед.

Натомість у рамках окремої заборони відповідальність за вчинення дій, тотожних за змістом тим, які вказані у ст. 292 КК України, передбачається лише в країнах, що сьогодні входять до Митного союзу: ст. 309 КК Республіки Білорусь та ст. 304 Республіки Казахстан [238], а також згадуваній раніше ст. 215-3 КК РФ.

Важливо зазначити, що у ст. 268 КК Азербайджанської Республіки, ст. 320 КК Республіки Білорусь, ст. 248 КК Республіки Вірменія, ст. 283 КК Грузії, ст. 354 КК Республіки Казахстан, ст. 286 КК Республіки Киргизстан, ст. 217 КК Республіки Таджикистан та ст. 330 КК Туркменістану передбачається відповідальність не за знищення чи пошкодження, а за порушення правил безпеки під час будівництва, експлуатації чи ремонту магістральних трубопроводів. Крім того, ст. 298 КК Республіки Молдова кримінально караним визнає порушення правил експлуатації об'єктів енергетики [196, с. 282; 204; 199; 203; 238; 209; 207], а ст. 278 КК Литовської Республіки – недоброякісний нагляд за газопровідними, нафтопровідними лініями, лініями електрики та зв'язку, а також недоброякісний їхній ремонт [240].

Другою характерною рисою, на яку ми звернули увагу, аналізуючи іноземне кримінальне законодавство, є відсутність уніфікованого підходу щодо місцезнаходження тієї єдиної норми¹, якою передбачена відповідальність за посягання на об'єкти життєзабезпечення.

Так, відповідну статтю парламентарі різних держав розміщують серед:

– злочинів проти власності (знищення або пошкодження власності, знищення та спричинення шкоди) (Австрійська, Албанська, Індонезійська та

¹ У кримінальному законодавстві Королівства Таїланд та РФ це дві норми послідовно розташовані одна за одною.

Латвійська Республіка, Румунія, Королівство Нідерланди [235; 249; 239; 234; 198]);

– серед злочинів проти громадської безпеки та власності (порушення нерухомості, майна; злочини проти громадської безпеки, майна та безпеки руху) (Республіка Македонія, Мальта, Сербія, Словенія та Хорватія, а також Чорногорія [241; 247; 243; 245; 236; 242]);

– у розділах, в яких зосереджені діяння, що посягають на громадську безпеку (КНР, Польська та Чеська Республіки, РФ, Королівства Таїланд та Швеція [202; 208; 237; 210; 252; 213]);

– серед посягань на громадську безпеку та довкілля (Республіка Словаччина [244]);

– серед загальнонебезпечних суспільних посягань та злочинів, що пов'язані з підпалом та необережним поводженням з вогнем (діянь, які спричиняють суспільну шкоду; проти публічних інтересів) (Республіка Болгарія, Королівство Данія, Республіка Ірак, Ісландія, Південна Корея, ФРН [205; 200; 251; 246; 206; 248]);

– серед діянь, які створюють публічний безлад, у складі діянь, що посягають на громадський порядок (Королівство Іспанія [201]) або в розділі «Об'єднання та скупчення народу» (Держава Ізраїль [63]);

– проти держави (Грузія [199]);

– проти безпеки транспортного руху або транспортних засобів та зв'язку, або громадського транспорту (Аргентинська та Литовська Республіки, Швейцарська Конфедерація [197; 240; 212]);

– серед кримінально караних деліктів проти суспільних відносин, які охороняються міжнародним правом (Республіка Хорватія [236]).

Вочевидь, така різноманітність підходів щодо питання про місцерозташування норми, яка передбачає кримінальну відповідальність за посягання на об'єкти життєзабезпечення, передовсім пояснюється багатооб'єктністю відповідних діянь, а також відмінним баченням законотворців різних держав щодо критеріїв систематизації Особливої частини КК. Остання

теза, зокрема, стосується різних принципів, на які спираються іноземні парламентарі, формулюючи структурні підрозділи, аналогічні наявним в Особливій частині КК України розділам «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту», «Злочини проти власності», «Злочини проти громадської безпеки» тощо.

Неабиякий інтерес – особливо ж у світлі пошуку можливостей для подальшого вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства – викликає і *третя з'ясована риса*. Йдеться про те, що в більшості зарубіжних країн основні склади розглядуваної категорії злочинів сконструйовані за допомогою вказівки на настання певних суспільно небезпечних наслідків, які позначаються за допомогою таких, нерідко оціночних, понять, як «розлад у звичайному житті громадян», «порушення в подачі населенню та промисловості відповідних послуг», «порушення в житті громадян або функціонуванні економіки», «значне порушення у звичайному житті громадян чи економічній діяльності», «спричиняє загрозу настання серйозних наслідків», «спричинило серйозні наслідки», «спричинення серйозних збоїв у роботі», «серйозні збої у роботі публічних засобів», «збої у сполученні чи перешкод в їх передачі» тощо.

Узагальнивши ці формулювання, бачимо, що головним критерієм віднесення аналізованих діянь до кримінально караних є такий їхній наслідок, як *порушення нормальної життєдіяльності споживачів (йдеться і про життя населення, і про функціонування різноманітних об'єктів промисловості, установ, організацій тощо)*, яке настає через неотримання ними відповідних послуг.

І, нарешті, *четвертою виявленою рисою*, на якій ми зупинимось у цьому підрозділі, є те, що в одинадцяти з тридцяти трьох досліджених нами країн, кримінальне законодавство яких відносить до кримінально караних посягання на об'єкти життєзабезпечення, присутні привілейовані склади злочинів, в яких передбачено більш м'яку кримінальну відповідальність за знищення (руйнування) або пошкодження об'єктів життєзабезпечення, вчинене з необережності.

Звичайно, користь, отримана від вивчення іноземного досвіду кримінально-правової протидії умисному знищенню або пошкодженню об'єктів життєзабезпечення, не вичерпується виявленими рисами. Завдяки здійсненому аналізу ми отримали й багато іншої корисної інформації, яка, проте, має переважно локальний характер та стосується або ж окремих країн (невеликої групи країн), або ж окремих елементів складів злочинів чи санкцій відповідних кримінально-правових норм. Тому вважаємо за доцільне викласти відповідну інформацію в наступних підрозділах дисертаційного дослідження.

Висновки до розділу 1

Підбиваючи підсумки аналізу передумов встановлення кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, варто відзначити таке.

1. Ураховуючи той факт, що, з одного боку, інших причин, крім непідтвердженої статистичними даними негативної динаміки людської поведінки, яка раніше не визнавалася правопорушенням, для встановлення кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ не було, а з іншого – не було і тих подій, які могли б обґрунтувати запровадження кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ навіть за умов відсутності підстав для такого рішення, можна зробити висновок, що в законодавця не було достатніх підстав та приводів для криміналізації такого діяння, як умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ.

2. Крім того, здійснений аналіз засвідчив, що рішення вітчизняних парламентаріїв про доповнення КК України окремою нормою про умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ відбулося з численними та грубими порушеннями фактично всіх розроблених кримінально-правовою доктриною принципів криміналізації діянь. Йдеться, зокрема, про порушення таких принципів, як: принцип суспільної небезпечності; відносної поширеності діяння;

співрозмірності позитивних і негативних наслідків криміналізації; кримінально-політичної адекватності криміналізації; системно-правової несуперечливості криміналізації; принципу відсутності прогалів й ненадмірності заборони; визначеності та єдності термінології; співмірності санкції та економії репресії.

3. Розглянувши іноземний досвід кримінально-правової протидії посяганням на об'єкти ЖКГ, маємо підстави констатувати, що в жодній із зарубіжних країн відповідальності, власне, за посягання на «об'єкти ЖКГ» не передбачається. Натомість для іноземного кримінального законодавства характерна наявність однієї заборони, в якій поруч із кримінальною відповідальністю за умисне знищення або пошкодження об'єктів, про які йдеться у ст. 270-1 КК України, встановлено однакові правові наслідки і за умисне знищення або пошкодження об'єктів електроенергетики, ліній зв'язку (електрозв'язку), трубопроводів та інших об'єктів життєзабезпечення.

4. Інші риси, які ми виявили під час аналізу зарубіжного кримінального законодавства та які мали вагомий вплив на формування нашого бачення щодо перспектив подальшого розвитку кримінально-правової охорони об'єктів життєзабезпечення в Україні, є: а) відсутність уніфікованого підходу щодо місцезнаходження єдиної норми, якою передбачена відповідальність за посягання на об'єкти життєзабезпечення; б) широке використання в кримінальному законодавстві зарубіжних країн як критерію для притягнення до кримінальної відповідальності за злочини розглядуваної категорії такого суспільно небезпечного наслідку, як порушення нормальної життєдіяльності споживачів; в) у численній групі країн, кримінальне законодавство яких відносить до кримінально караних посягання на об'єкти життєзабезпечення, наявні привілейовані склади злочинів, в яких передбачено кримінальну відповідальність за необережне знищення (руйнування) або пошкодження об'єктів життєзабезпечення.

РОЗДІЛ 2

ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2.1 Об'єкт умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства

Чинне кримінальне законодавство (ч. 1 ст. 2 КК України) єдиною підставою кримінальної відповідальності визнає вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину. Варто погодитись з В. І. Борисовим, що встановлення єдиної загальної структури всіх злочинів та побудова на цій основі складу кожного виду злочину, який можна розглядати як спрощену правову модель, необхідну для встановлення відповідності реального злочину нормі кримінального закону та визнання вчиненого підставою кримінальної відповідальності, є сутнісним досягненням вітчизняного кримінального права [26, с. 254].

У найбільш загальному вигляді склад злочину розуміють як сукупність ознак, вказаних у кримінальному законі, що характеризують конкретне суспільно небезпечне діяння як злочинне. Але як слушно зазначив М. І. Панов, сучасні і наступні наукові дослідження цілком природно дають підставу для розширення наших уявлень про склад злочину і дозволяють розглядати цей кримінально-правовий феномен з погляду його логіко-гносеологічної та юридичної природи як юридичну конструкцію, що являє собою систему об'єктивних і суб'єктивних ознак, закріплених у диспозиції кримінально-правової норми, що описується у відповідній статті Особливої частини, а також в окремих статтях Загальної частини КК України, і визначають у своїй сукупності конкретне суспільно небезпечне діяння як злочин [138, с. 108].

Розмірковуючи над місцем складу злочину в кримінальному праві, С. Д. Шапченко приходять до висновку, що за своєю сутністю склад злочину є

словесною інформаційною (інформаційно-оціночною) моделлю злочину певного виду або окремого його різновиду [227, с. 243]. Якщо ж така модель «включається» в механізм кримінально-правового регулювання, вона набуває певних правових (юридичних) властивостей, зміст яких визначається характером її взаємодії з відповідними елементами цього механізму. Як компонент (елемент) же змісту кримінального права склад злочину набуває форми специфічної нормативної юридичної конструкції, існує у вигляді юридичного складу злочину [42, с. 77].

У кожному складі злочину виділяють такі його елементи: об'єкт, об'єктивну сторону (об'єктивні ознаки), суб'єкт і суб'єктивну сторону (суб'єктивні ознаки). У своїй єдності ці об'єктивні і суб'єктивні ознаки й утворюють юридичний склад злочину¹.

Традиційним для кримінально-правових досліджень є підхід, відповідно до якого юридичний аналіз конкретного складу злочину розпочинається із з'ясування об'єкта останнього.

Як слушно відзначає А. Н. Трайнін, злочинів, які ні на що не посягають, у природі не існує [189, с. 71]. І саме те, на що посягає особа, вчинюючи злочинне діяння, у доктрині кримінального права визнається об'єктом злочину.

Але на цьому проблема розуміння об'єкта злочину не вичерпується, адже питання про те, чому ж конкретно заподіюється шкода в результаті вчинення злочину, без перебільшення можна назвати одним з найбільш дискусійних у вітчизняній (і не лише) кримінально-правовій науці.

Свідомо не вступаючи в полеміку щодо питання про сутність об'єкта злочину, зазначимо, що різноманітні концепції об'єкта злочину досить ґрунтовно досліджені у вітчизняній юридичній літературі [2, с. 58–111; 105, с. 14–32; 106, с. 17–79; 89, с. 280–289]. Через це, а також з огляду на встановлені обмеження

¹ У юридичній літературі можна натрапити на думку, що об'єкт та об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона не мають елементарності, оскільки містять дрібніші компоненти, відповідно, й термін «елементи» для їх найменування є неточним. У зв'язку із цим загальну структуру юридичного складу злочину пропонується характеризувати не як єдність елементів, а як єдність чотирьох груп юридичних фактів, що, відповідно, стосуються об'єкта, суб'єкта, об'єктивної сторони та суб'єктивної сторони злочину [88, с. 97–99].

щодо обсягу дисертації, всебічний аналіз відповідних концепцій у межах цього дослідження вважаємо недоцільним.

Зазначимо лише, що останнім часом серед представників кримінально-правової доктрини найбільшу підтримку мають дві концепції об'єкта злочину: одні науковці розуміють під об'єктом злочину поставлені під кримінально-правову охорону суспільні відносини; інші – наполягають на необхідності визнання об'єктом злочину цінностей, які охороняються кримінальним законом.

У процесі подальшого дослідження ми відштовхуватимемося саме від позиції тих криміналістів, які під об'єктом злочину розуміють суспільні відносини. Як відзначають О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан, на користь такої позиції можуть свідчити такі аргументи [54, с. 81].

По-перше, науковці, які визнають об'єктом злочину цінності або блага, не розробили чіткого критерію, як саме заподіюється шкода цінностям чи благам при злочинному діянні, тоді як за допомогою концепції «об'єкт злочину – суспільні відносини» можна чітко зрозуміти, на який елемент суспільних відносин відбувається посягання; отже, ця концепція дає змогу відстежити механізм заподіяння шкоди об'єктові злочину.

По-друге, реальні противаги концепції «об'єкт злочину – суспільні відносини» її противники змогли висунути фактично лише щодо випадків, коли вчиняються злочини проти особи, її здоров'я, волі тощо.

По-третє, деякі супротивники концепції «об'єкт злочину – суспільні відносини» визнають, що саме суспільні відносини є об'єктом злочину в деяких випадках. Так, один з найбільш послідовних критиків цієї концепції А. В. Наумов зазначає, що в багатьох випадках трактування об'єкта злочину як певних суспільних відносин дійсно справедливе, наприклад, визнання об'єктом злочину відносин власності у випадках вчинення злочинів проти власності; у цих випадках об'єктом злочину виступає не безпосередньо майно, а відносини, що впливають з права власності [216, с. 84].

Звернімо увагу й на деякі інші зауваження, які висловили з цього приводу О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан. Зокрема, правознавці вважають дещо

перебільшеною конфронтацію щодо визначення об'єкта злочину серед представників відмінних підходів, адже розгляд різних концепцій дає підстави стверджувати, що вони мають достатньо спільних рис [54, с. 67]. Зазначимо також, що деякі фахівці взагалі вважають, що об'єктом злочину можуть бути і суспільні відносини, і цінності, і блага, і інтереси тощо. Головне – це те, щоб з огляду на свою найвищу соціальну значущість будь-який з указаних елементів був під охороною кримінального закону та щодо нього здійснювалася злочинна поведінка і йому завдавалась або могла бути завдана суттєва шкода [110, с. 50–64]. Враховуючи сказане, далі, навіть незважаючи на факт визнання об'єктом злочину суспільних відносин, ми подекуди, для зручності, особливо посилаючись на праці інших криміналістів, оперуватимемо й категорією цінності.

Більш повному з'ясуванню сутності, а також соціальної значущості об'єктів сприяє їх наукова класифікація, яка, за влучним висловом В. Я. Тація, дозволяє визначити вплив об'єкта на розвиток кримінального законодавства та удосконалення практики застосування чинних кримінально-правових норм у боротьбі зі злочинністю [182, с. 83].

У кримінально-правовій науці найбільшого поширення набула триступенева класифікація об'єктів за «вертикаллю», за якою виділяють загальний, родовий та безпосередній об'єкти злочину.

Загальний об'єкт утворює сукупність усіх суспільних відносин, які поставлені під охорону чинного закону про кримінальну відповідальність [91, с. 105]. При цьому вважаємо за потрібне звернути увагу на необхідність розмежування понять «загальний об'єкт злочину» та «об'єкт кримінально-правової охорони». Як з цього приводу відзначає А. А. Музика, зміст поняття «об'єкт кримінально-правової охорони» передбачає виникнення кримінально-правових відносин не тільки в разі вчинення злочину, а й тоді, коли в діях чи бездіяльності особи немає ознак складу злочину (наприклад, у випадках необхідної оборони, крайньої необхідності, неосудності особи). Тобто закон про кримінальну відповідальність охороняє коло суспільних відносин, яке є

ширшим, ніж та їх сукупність, яку охоплює загальний об'єкт злочинів [124, с. 24].

Родовий об'єкт злочину – це об'єкт, який охоплює певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною й економічною сутністю суспільних відносин, що повинні охоронятися внаслідок цього єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм [91, с. 105].

Поряд з родовим Є. О. Фролов пропонував виокремлювати ще й видовий об'єкт. Такий крок він вважав доцільним тоді, коли всередині великої групи споріднених суспільних відносин, які заслуговують єдиної, комплексної кримінально-правової охорони, слід відрізнити більш вузькі групи відносин, що відображають один і той самий інтерес учасників цих відносин чи виражають деякі тісно взаємопов'язані інтереси одного й того самого суб'єкта [220, с. 203–204]. Такий видовий об'єкт існує в межах родового і співвідноситься з ним як частина і ціле або ж як вид із родом. Утім, слушно зазначає В. Я. Тацій, що хоча така рекомендація й має практичне значення і цілком може бути використана під час побудови системи тієї чи іншої групи злочинів, однак не може вступати в суперечність з триступеневою класифікацією об'єктів і може існувати лише поряд з нею, для з'ясування груп суспільних відносин, що входять до родового об'єкта, і побудови наукової системи окремих злочинів, які посягають на один і той самий родовий об'єкт [182, с. 90].

Одним з основних призначень родового об'єкта злочину є те, що він дає можливість здійснити класифікацію всіх злочинів і, відповідно, сприяє ефективній законотворчості. Саме цю властивість родового об'єкта злочинів законодавець використовує як підставу об'єднання кримінально-правових норм в окремі розділи Особливої частини, до яких додаються, залежно від об'єкта кримінально-правової охорони, нові заборони.

Проте аналізуючи стан вітчизняного правотворення в царині кримінального права, П. П. Андрушко дійшов невтішного висновку про те, що однією з негативних особливостей внесення змін і доповнень до КК України, яку навряд чи можна назвати його вдосконаленням, є безсистемність багатьох змін,

неузгодженість положень нових норм з нормами, які вже містяться в КК України [3, с. 100]. Видається, що доповнення КК України нормою про «умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ» та її розміщення в розділі IX Особливої частини «Злочини проти громадської безпеки» стало яскравою ілюстрацією тієї негативної тенденції, про яку говорив П. П. Андрушко.

Для підтвердження висловленого судження, а також для того, щоб наші пропозиції, спрямовані на удосконалення чинного кримінального законодавства, не мали рис безсистемності (за яку ми, власне, і критикуємо парламентаріїв), досліджувати ст. 270-1 потрібно з погляду її аналізу як частини єдиної й узгодженої системи (Особлива частина КК України), в якій містяться взаємопов'язані елементи, а не як самостійної складової, що функціонує незалежно від інших структурних одиниць системи. Під час проведення такого аналізу і будуть з'ясовані родовий та безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, а також буде зроблено висновок щодо правильності розміщення відповідної заборони в розділі IX Особливої частини.

За своєю сутністю умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ є різновидом умисного знищення або пошкодження майна. Чинне кримінальне законодавство, крім загальної норми, якою передбачена відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України), містить низку спеціальних статей, у яких злочинними визнаються умисне знищення (руйнування) або пошкодження:

1) майна, що належить потерпілим зі спеціальним правовим статусом (так званим спеціальним потерпілим), наданого державою відповідним особам у зв'язку з певним родом їхньої діяльності, або ж вчинене спеціальним суб'єктом (статті 347, 347-1, 352, 378, 399, 411 КК України);

2) майна, наділеного особливими властивостями, які й обумовлюють наявність його посиленої охорони з боку кримінального закону: об'єкти електроенергетики; шляхи сполучення, споруди на них, рухомий склад і судна; об'єкти магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів; лінії зв'язку (статті 194-1, 277, 292, 360 КК України

відповідно)¹; та, власне, об'єкти ЖКГ, кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження яких і є основним предметом нашого дослідження².

Далі спробуємо відповісти на питання, яке ми вже частково розглядали в підрозділі 1.1 дисертації: чи є виправданим і чи відповідає принципу системності побудови кримінального законодавства розташування в різних розділах Особливої частини КК України згаданих вище норм про умисне знищення або пошкодження окремих різновидів майна, наділеного особливими властивостями (умовно друга виділена нами група)³. Враховуючи ж аксіоматичне положення про те, що в кожному розділі Особливої частини зосереджені злочини, основні безпосередні об'єкти яких є складовими частинами родового об'єкта відповідної категорії злочинів, для вирішення поставленого завдання перш за все потрібно з'ясувати основні безпосередні об'єкти зазначених багатооб'єктних посягань.

Аналізуючи склади злочинів, передбачені статтями 194-1, 277, 292 та 360 КК України, О. П. Дячкін відніс їх до так званих злочинів, що посягають на об'єкти електроенергетики та зв'язку, і визначив їхній основний безпосередній об'єкт як безпеку функціонування об'єктів електроенергетики та зв'язку як складову частину громадської безпеки [58, с. 9]⁴. Обґрунтовуючи свою позицію, правник зазначає, що функціонування об'єктів електроенергетики та зв'язку покликане задовольняти інтереси і потреби не тільки власників цих об'єктів, але, насамперед, інтереси суспільства й усіх громадян, тому кримінально-правова

¹ Сюди ж можна було б віднести і зазначений нами в умовно першій групі злочинів кримінально караний делікт, передбачений ст. 411 КК України. Але через очевидну відмінність між цільовим призначенням «військового майна» та інших різновидів майна, які виступають предметом злочинів умовно другої нашої групи, більш доцільним виглядає віднести це діяння саме до першої групи злочинів як таке, що вчинене спеціальним суб'єктом.

² Варто зазначити, що чинне кримінальне законодавство також передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245 КК України), територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 КК України), а також за умисне знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду (ст. 298-1 КК України). Але у двох перших указаних випадках предметами злочинів виступають не різновиди майна, а природні ресурси. Предметом же злочину, передбаченого ст. 298-1 КК України, виступають документи, суспільну небезпечність знищення (пошкодження) яких визначає зміст інформації, яка в них міститься. Зважаючи на це, відповідні злочини ми не зарахували ні до першої, ні до другої з указаних груп.

³ Виняток становить злочин, передбачений ст. 277 КК України, предмет якого лише частково можна відносити до об'єктів життєзабезпечення.

⁴ На час проведення дослідження О. П. Дячкіна норми про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ у вітчизняному кримінальному законодавстві не було.

охорона об'єктів електроенергетики та зв'язку забезпечує безпеку невизначеного кола осіб і правоохоронюваних інтересів. Сам факт посягання на вказані об'єкти життєзабезпечення створює реальну можливість настання численних суспільно небезпечних наслідків у різних сферах життєдіяльності людей, оскільки ці злочини за своєю суттю є багатооб'єктними.

З огляду на представлені аргументи, науковець пропонує встановити окремо кримінальну відповідальність і за умисні, і за необережні злочини проти безпеки функціонування об'єктів електроенергетики та зв'язку і передбачити ознаки окремих злочинів у статтях 261-1 і 261-2 КК України. При цьому, на думку дослідника, вказані заборони потрібно розмістити в розділі IX «Злочини проти громадської безпеки», а ст. 194-1 та ст. 360 КК України вилучити з чинного кримінального законодавства [58, с. 9–10].

І. Б. Газдайка-Василишин послідовно відстоює позицію, відповідно до якої основним безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст. 194-1 та ст. 360 КК України, виступають відносини експлуатації об'єктів електроенергетики та зв'язку [38, с. 9; 39, с. 90]. Як можемо висновувати, бачення криміналістики щодо розгляданої проблематики багато в чому подібне до думки, яку висловив із цього питання О. П. Дячкін. Але визнаючи, що досліджувані статті мають ідентичний основний безпосередній об'єкт, І. Б. Газдайка-Василишин висловлює при цьому пропозицію перенести аналізовані заборони не до розділу IX, а до розділу XI Особливої частини КК України, одночасно з цим пропонуючи викласти його назву в такій редакції: «Злочини проти безпеки руху, експлуатації транспорту, об'єктів електроенергетики та ліній зв'язку» [39, с. 189].

Коментуючи ст. 360 КК України, представниця харківської школи кримінального права Л. В. Дорош зазначає, що суспільна небезпечність цього злочину визначається тим, що пошкодження кабельних, радіорелейних, повітряних ліній зв'язку провідного мовлення чи обладнання може призвести до серйозних порушень роботи зазначених видів зв'язку, а також споруд чи обладнання, що входять до їх складу [95, с. 765]; а О. О. Дудоров та Г. Є. Болдарь основний безпосередній об'єкт умисного пошкодження ліній

зв'язку визначають як встановлений порядок забезпечення інформаційного обміну за допомогою засобів електричного зв'язку [93, с. 593].

Як бачимо, навіть з урахуванням того, що в коментарях і підручниках, ураховуючи специфіку праць подібного типу, основний безпосередній об'єкт злочинів здебільшого визначається з урахуванням місцезнаходження відповідної заборони, визначення, які наводять Г. Є. Болдарь, Л. В. Дорош та О. О. Дудоров дають підстави говорити про невідповідність безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 360 КК України, родовому об'єкту злочинів, розташованих у розділі XV Особливої частини КК України.

Зважаючи на це, не викликає сумнівів необхідність переміщення норми, якою передбачається кримінальна відповідальність за умисне знищення ліній зв'язку, до іншого розділу Особливої частини КК України.

Крім того, варто зауважити, що в Україні вже тривалий час замість Закону України «Про зв'язок», який втратив чинність 2003 р., діє Закон України від 18 листопада 2003 р. «Про телекомунікації» [158]. Видається, враховуючи правило законодавчої техніки про те, що якщо новий закон змінює чи скасовує раніше чинний закон, то це має бути відображено в кодексі, де відповідна стаття має бути викладена в новій редакції [140, с. 123], у ст. 360 КК України предмет злочину мав би бути змінений із «ліній зв'язку та споруд і обладнання, що входять до їх складу» на «об'єкти електровз'язку» або ж «телекомунікаційні мережі», зміст яких розкривається у ст. 1 Закону України «Про телекомунікації». Такий крок, крім усього іншого, дозволив би зменшити обсяг і, одночасно, зробити більш зрозумілими для опанування положення кримінального законодавства в частині визначення ознак предмета цього злочину, що могло б сприяти підвищенню ефективності дії досліджуваної заборони.

До речі, аналізуючи систему злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, І. М. Чуб зазначає, що пошкодження ліній зв'язку, завдаючи шкоду відносинам власності, насамперед перешкоджає нормальному функціонуванню саме *телекомунікаційних мереж* і наданню телекомунікаційних послуг. На підставі

цього юрист висловлює думку про те, що розглядуваний злочин є однорідним з тими, що закріплені в розділі XVI Особливої частини КК України «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» [225, с. 274–275].

Д. С. Азаров та А. А. Музика також звертають увагу на той факт, що стаття про відповідальність за один із злочинів, що посягає на суспільні відносини у сфері електрозв'язку (телекомунікацій), передбачена не в XVI, а в XV розділі Особливої частини КК України (ст. 360). Тож об'єктивно однорідні посягання визнані законодавцем такими, що посягають на різні родові об'єкти [125, с. 67].

Справді, вказівка в назві розділу XVI Особливої частини КК України на «*мережі електрозв'язку*» ставить питання про логічність, а точніше – нелогічність розміщення норми, якою передбачено відповідальність за пошкодження ліній телекомунікацій (*електрозв'язку*), поза межами відповідного розділу.

Втім, першопричиною виникнення цієї проблеми, на нашу думку, є не місцерозташування відповідної заборони, а невідповідність назви розділу XVI Особливої частини КК України змісту тих суспільних відносин, які є родовим об'єктом злочинів, що в ньому зосереджені. Як з цього приводу зазначають Д. С. Азаров та А. А. Музика, норми, вписані в розділі XVI КК, забезпечують кримінально-правову охорону двом різним видам суспільних відносин: у сфері комп'ютерної інформації та у сфері використання мереж електрозв'язку. Обидва зазначені види суспільних відносин пов'язані лише тим, що комп'ютерна інформація (так само, як і будь-яка інша) може бути передана та (або) одержана за допомогою телекомунікаційних засобів і каналів, а існування такого зв'язку зазначених суспільних відносин не дає підстав встановлювати їхню кримінально-правову охорону в одній нормі і навіть в одному розділі КК, адже в аналогічний спосіб відносини у сфері електрозв'язку (телекомунікацій) співвідносяться з будь-якими іншими суспільними відносинами, наприклад, у сфері забезпечення національної безпеки, господарювання, службової діяльності, військової служби [125, с. 66–67].

Отже, проблема того, що норма, якою передбачена відповідальність за пошкодження *мереж електрозв'язку* (телекомунікацій), знаходиться поза межами розділу XVI Особливої частини КК України «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і *мереж електрозв'язку*», має бути вирішена шляхом внесення змін до назви відповідного розділу, яку варто сформулювати, наприклад, як «Злочини у сфері комп'ютерної інформації», як це рекомендують парламентаріям Д. С. Азаров та А. А. Музика, або «Злочини у сфері інформаційної безпеки», як пропонує М. В. Карчевський [69, с. 516], а не шляхом перенесення злочину, передбаченого сьогодні ст. 360, до розділу XVI Особливої частини КК України.

Заразом ще раз наголосимо на необхідності перенесення аналізованої норми до іншого, аніж XVI, розділу Особливої частини КК України, оскільки, навіть за умови внесення до ст. 360 змін, які пропонують Д. С. Азаров та А. А. Музика [125, с. 106–107], основний безпосередній об'єкт цього злочину не можна вважати частиною родового об'єкта злочинів, зосереджених у розділі XVI Особливої частини КК України.

Повертаючись до основного предмета нашого дослідження, зазначимо, що не спостерігається уніфікованості й серед поглядів криміналістів щодо питання про основний безпосередній об'єкт злочину, а отже, й правильності місцерозташування норми, якою передбачена кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ (ст. 270-1 КК України). Більше того, маємо відзначити, що це питання викликало жваві дискусії ще під час обговорення відповідного законопроекту в стінах ВРУ.

Так, у первинній редакції Закону № 2924-VI, в якій йшлося про встановлення кримінальної відповідальності за умисне пошкодження об'єктів ЖКГ, автори законопроекту рекомендували розмістити відповідну заборону не в розділі IX «Злочини проти громадської безпеки», а в розділі VI Особливої частини КК України «Злочини проти власності», доповнивши останній ст. 194-2 «Умисне пошкодження об'єктів ЖКГ». Проте фахівці Головного науково-

експертного управління ВРУ у своєму Висновку щодо проекту Закону від 9 червня 2010 р. вказали, що основним безпосереднім об'єктом цього посягання має вважатись громадська безпека, якій внаслідок відповідних дій може створюватися загроза або заподіюватися шкода. Свою позицію фахівці пояснили тим, що функціонування об'єктів ЖКГ покликане задовольняти інтереси й потреби не тільки власників цих об'єктів, а й, насамперед, інтереси суспільства і держави. Відповідно, головною метою кримінально-правової охорони об'єктів ЖКГ має бути забезпечення безпеки невизначеного кола осіб і правоохоронюваних інтересів, що свідчить про необхідність перенесення пропонованого проектом доповнення до розділу IX Особливої частини КК України.

А вже згодом, під час обговорення тексту відповідного законопроекту в другому читанні, з пропозицією розмістити норму, яка передбачає кримінальну відповідальність за фактичне пошкодження або руйнування об'єктів ЖКГ, у розділі IX, а не в розділі VI Особливої частини КК України, виступив народний депутат України Ю. А. Кармазін. І, як відомо, в підсумку пропозиція Ю. А. Кармазіна була сприйнята парламентаріями і відповідна норма, зазнавши певних редакційних уточнень, була розміщена в розділі IX Особливої частини КК України «Злочини проти громадської безпеки».

Позицію парламентських експертів фактично відтворює Л. О. Мостепанюк. У своїх працях дослідниця послідовно відзначає, що основним безпосереднім об'єктом умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ слід визнавати суспільні відносини з гарантування громадської безпеки під час експлуатації та функціонування об'єктів ЖКГ [122, с. 270; 123, с. 154]. Додатковим же безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину криміналістка визнає суспільні відносини щодо реалізації права власності на об'єкти ЖКГ, забезпечення громадського порядку, реалізації права на життя і здоров'я людини, безпеки навколишнього природного середовища [122, с. 270].

Проте належного обґрунтування такої позиції в працях Л. О. Мостепанюк ми не знаходимо. Так, чи не єдиним аргументом науковця, який, на її думку,

свідчить про необхідність розташування норми про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ саме в розділі IX Особливої частини КК України «Злочини проти громадської безпеки», є «масштабність ситуації» у сфері ЖКГ, яка вказує на її безпосереднє значення в контексті саме громадської безпеки. Під «масштабністю» ж ситуації правознавець розуміє вже той факт, що відповідний злочин є багатооб'єктним [122, с. 269].

Схоже бачення щодо розглядуваної проблематики має й І. Б. Медицький. На думку юриста, основним безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину виступає громадська безпека в частині належного функціонування об'єктів житлово-комунальної інфраструктури, за якого не виникає загрози заподіяння шкоди правам та законним інтересам невизначеного кола осіб, а також іншим правоохоронюваним інтересам. Проте аргументація такої позиції знову ж таки зводиться лише до того, що аналізована заборона вже розміщена в розділі IX «Злочини проти громадської безпеки». На думку фахівця, з огляду на принципи побудови Особливої частини КК України, цей факт свідчить про те, що основним безпосереднім об'єктом «умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ» потрібно вважати громадську безпеку [114, с. 319]. Подібні за змістом міркування лунають і з вуст В. В. Антипова [4, с. 107–116].

Проте не всі криміналісти наведену вище думку сприймають як аксіоматичну. Зокрема, вступаючи в полеміку з парламентськими експертами, А. О. Данилевський зупиняється на трьох основних моментах:

1) не тільки об'єкти ЖКГ покликані забезпечувати інтереси суспільства і держави. Схожі функції виконують об'єкти енергетики, поштового зв'язку, торгівлі тощо. Проте умисне знищення або пошкодження таких об'єктів не розцінюється законодавцем як посягання на громадську безпеку. Навпаки, такі діяння кваліфікуються як злочини проти власності;

2) життя і здоров'я людей можуть виступати лише додатковим об'єктом злочину, передбаченого у ст. 270-1 КК України, оскільки небезпека для життя чи здоров'я людей є лише одним із двох альтернативних наслідків, передбачених у

ч. 1 ст. 270-1 КК України, поряд з майновою шкодою у великому розмірі. Отже, безпека людей (визначеної чи невизначеної кількості) не завжди зазнає шкоди від цього злочину, а без цього складно уявити загрозу для громадської безпеки;

3) оскільки злочин, передбачений ст. 270-1 КК України, відноситься до злочинів з похідними наслідками, то його місце в системі Особливої частини КК України повинен визначати основний безпосередній об'єкт (право власності), адже саме через вплив на нього в таких злочинах заподіюється шкода іншим додатковим об'єктам.

Враховуючи викладене, криміналіст вважає невиправданим розміщення норми про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ у розділі IX «Злочини проти громадської безпеки» і пропонує перенести її до розділу VI «Злочини проти власності» або взагалі вилучити з Кримінального кодексу, якщо буде встановлено, що запровадження відповідальності за такі дії не відповідає принципам криміналізації [51, с. 150].

Схожу позицію займають і О. О. Дудоров та Д. О. Калмиков, котрі доповнення розділу IX «Злочини проти громадської безпеки» аналізованою нормою вважають відвертим нонсенсом. Як і А. О. Данилевський, вчені наголошують на тому, що об'єкти ЖКГ, на відміну від предметів інших злочинів проти громадської безпеки, не входять до переліку джерел підвищеної небезпеки: ці об'єкти не просто не містять потенційної небезпеки, а, навпаки, покликані задовольняти повсякденні потреби їх власників, держави, суспільства [53, с. 184; 55, с. 657]. Звертають правники увагу й на те, що схожі за змістом кримінально-правові заборони містяться в розділі VI Особливої частини «Злочини проти власності» (ст. 194 і ст. 194-1). Знищуючи або пошкоджуючи об'єкти ЖКГ, винна особа передусім спричиняє шкоду власності на такі об'єкти. Тому розміщення норми про злочинні діяння щодо об'єктів ЖКГ у розділі IX Особливої частини КК навряд чи може бути виправданим [53, с. 184]. В унісон зазначеним науковцям висловлюється й Н. О. Сербіна [177, с. 180].

Здійснений аналіз дозволив нам дійти висновку про більш ніж очевидну однорідність суспільних відносин, які охороняються статтями 194-1, 270-1 та 360

КК України. Вивчивши безпосередні об'єкти відповідної категорії злочинів, можна сміливо стверджувати, що вказані заборони об'єднані єдиною метою їх існування – кримінально-правова охорона цілісності об'єктів, які забезпечують безперебійне надання населенню різноманітних товарів та послуг, без яких неможливо уявити нормальну життєдіяльність сучасного суспільства (водо-, електро-, тепlopостачання, послуги електрозв'язку, водовідведення тощо). А як відомо, одним із правил законодавчої техніки є правило законодавчої систематики, яке полягає в тому, що законодавчий матеріал має розміщуватися з максимальною економією обсягу та легкістю орієнтування. Для дотримання цього правила під час створення такого законодавчого моноліту, яким є Кримінальний кодекс, для ясності законодавчої волі потрібно, щоб групи однорідних положень охоплювалися єдиною назвою, яка виражала б їхній взаємозв'язок [140, с. 131]. Як свого часу відзначав М. О. Беляєв, сутність злочину як суспільно небезпечного посягання полягає в посяганні на охоронювані кримінальним законом суспільні відносини. Тому систематизація норм за родовим об'єктом охорони є систематизацією їх за ознакою, що визначає *сутність* злочину [100, с. 295].

Зважаючи на вищевказані положення, виникає запитання до вітчизняних парламентаріїв: яким критерієм вони керувалися, розміщуючи норми, *сутність* яких є фактично ідентичною, у розділах, покликаних забезпечувати захист різних за змістом об'єктів кримінально-правової охорони?

Особливо ж у цьому контексті дивує факт розміщення в різних розділах Особливої частини КК України ст. 194-1 та ст. 270-1, якими передбачена відповідальність за умисне пошкодження об'єктів електроенергетики та умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ відповідно. На наше глибоке переконання, відповідальність за вказані діяння має передбачатися не лише у складі одного розділу Особливої частини, а й у межах однієї норми кримінального закону. Як впливає із законодавчої дефініції поняття «комунальні послуги» (ст. 1 Закону України від 24 червня 2004 р. «Про житлово-комунальні послуги»), об'єкти електроенергетики, поруч з іншими об'єктами,

вказаними в примітці до ст. 270-1 КК України, являються складовою частиною об'єктів ЖКГ, а також виконують подібні за змістом функції – забезпечення населення життєво необхідними послугами. А це свідчить про нелогічність та нерациональність існування різних норм, в яких окремо передбачена відповідальність за посягання на об'єкти електроенергетики, а окремо – за посягання на інші об'єкти ЖКГ. Адже, слідуючи такій логіці, у кримінальному законодавстві могли б існувати норми, в яких би йшлося про відповідальність, окремо за пошкодження об'єктів водо-, газо-, теплопостачання тощо, хоча жодних логічних аргументів на користь такого кроку, як і на користь передбачення в окремих нормах кримінального закону відповідальності за пошкодження об'єктів електроенергетики та об'єктів ЖКГ, немає.

Більше того, керуючись принципом Лезо Оккама¹, про який, зокрема, веде мову Є. В. Лашук, маємо констатувати недоцільність існування й деяких інших «розпорошених» по Особливій частині КК України норм.

Зокрема, як було доведено раніше, необхідність існування кожної із заборон, передбачених статтями 194-1, 270-1 та згаданою ст. 360 КК України, обумовлена єдиною метою – кримінально-правовим захистом об'єктів життєзабезпечення населення від посягань на їхню цілісність. Тому для забезпечення системності побудови Особливої частини КК України та економії обсягу кримінального закону логічною виглядає уніфікація кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження таких об'єктів у межах однієї статті КК України.

Складніше вирішити питання про доцільність (недоцільність) існування окремої норми, в якій передбачено кримінальну відповідальність за пошкодження (умисне чи необережне) об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктів (ст. 292 КК України).

З одного боку, враховуючи традиції вітчизняного законотворення, які склалися за часів перебування України в складі СРСР, ст. 21 Закону України від

¹ Нагадаємо, що в загальному вигляді сутність цього принципу можна сформулювати так: «Не слід примножувати наявне без необхідності». Цей принцип формує базис методологічного редукціонізму, що також інколи називається законом економії або принципом бережності.

10 листопада 1994 р. «Про транспорт» [160] визнає трубопровідний транспорт одним з елементів єдиної транспортної системи України. Саме це законодавче положення і стало підставою для розміщення аналізованої норми в розділі XI Особливої частини КК України «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту». Зокрема, на думку О. М. Котовенка, незважаючи на специфіку трубопровідного транспорту, який, хоч і є стаціонарним і нерухомим та знаходиться в стані спокою, він усе-таки є одним з видів транспорту, що свідчить про правильність розміщення досліджуваної заборони в системі Особливої частини КК [86, с. 6] (подібним чином розмірковує і В. А. Мисливий) [118, с. 13].

Проте існує й інша думка. Відомий російський дослідник О. І. Коробєєв у своїх працях зазначав, що за механізмом функціонування та особливостями експлуатації трубопровідний транспорт не має практично нічого спільного з транспортними засобами, про які йде мова у главі «Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту» КК РФ (аналог розділу XI Особливої частини КК України). Головна ж його відмінність від названих засобів полягає в тому, що він є стаціонарним, знаходиться в стані спокою (рухомими елементами в ньому є предмети транспортування – нафта, газ тощо), тому позбавлений однієї з найважливіших властивостей транспортного засобу – рухомих джерел підвищеної небезпеки [84, с. 185; 82, с. 214].

Видається, що для правильного вирішення питання про те, чи є трубопроводи транспортом, перш за все потрібно проаналізувати зміст поняття «транспорт».

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про транспорт» транспорт визнається однією з найважливіших галузей суспільного виробництва, яка покликана задовольняти потреби населення й суспільного виробництва в перевезеннях [160]. Таке тлумачення змісту аналізованого терміна зустрічається і в словниках: «транспорт» – це галузь господарства, що різними видами засобів здійснює перевезення пасажирів, доставляння, переміщення вантажів і т. ін. [31, с. 1469].

Отже, і законодавча дефініція, і етимологічний зміст терміна «транспорт» свідчать про те, що єдиною ознакою, яка дозволяє відносити трубопроводи до транспорту, є їх здатність переміщувати вантажі.

Але одразу ж виникає запитання: а чому ж тоді до транспортної системи не зараховані, наприклад, магістральні і міждержавні електричні мережі, які у відповідності до ст. 1 Закону України від 16 жовтня 1997 р. «Про електроенергетику» [149] призначені для *транспортування* електричної енергії, яка, до речі, є товаром, а відповідно й вантажем; кабельні каналізації електрозв'язку, котрі згідно із ст. 1 Закону України «Про телекомунікації» включають у себе, серед іншого, і *трубопроводи* тощо?

Утім, навіть за умови сприйняття законодавчого положення про визнання трубопроводів складовою транспортної системи, ми не можемо однозначно відповісти на питання про доцільність існування ст. 292 КК України в її чинній редакції. Обґрунтуємо цю думку.

У ст. 1 Закону України від 15 травня 1996 р. «Про трубопровідний транспорт» до промислових трубопроводів, поруч з нафто-, газо-, продуктопроводами, міськими газорозподільними мережами, також віднесені водопровідні, теплопровідні, каналізаційні мережі, розподільчі трубопроводи водопостачання, меліоративні системи тощо [161]. Але у ст. 292 КК України вказані складові промислових трубопроводів як можливий предмет злочину чомусь не фігурують. Натомість, як ми знаємо, кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження об'єктів тепло-, водопостачання та водовідведення, тобто тих же водо- і теплопровідних, каналізаційних мереж – передбачена у ст. 270-1 КК України «Умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ». Виникає запитання: чому законодавець знищення та пошкодження одних видів трубопровідного транспорту відніс до посягань на безпечність руху та експлуатації транспорту, а інших – до злочинів проти громадської безпеки? У контексті сказаного ще раз нагадаємо, що знищення і пошкодження об'єктів електроенергетики, які, з одного боку, спираючись на норми чинного законодавства, можна відносити до об'єктів ЖКГ, а з іншого – деякі складові

яких можна було б вважати елементами транспортної системи, законодавець вважає... злочином проти власності.

Вищевказані аргументи засвідчили недоцільність існування в чинному кримінальному законодавстві окремої норми, якою передбачена кримінальна відповідальність за пошкодження або руйнування окремих видів трубопровідного транспорту¹ і яка розміщена в розділі XI, у той час як відповідальність за знищення або пошкодження інших його різновидів передбачена розділами VI та IX Особливої частини КК України.

Отже, ми ще раз переконуємось у тому, що всі аналізовані вище кримінально-правові норми (зокрема й ст. 270-1 КК України) об'єктом своєї охорони мають однорідні за змістом суспільні відносини, які об'єднує те, що вони покликані забезпечувати цілісність об'єктів, які задовольняють потреби суспільства в товарах і послугах, без яких неможливо уявити його нормальну життєдіяльність (постачання нафти, нафтопродуктів, інших енергоносіїв; водо-, газо-, електро-, теплопостачання, послуги електрозв'язку, водовідведення, каналізації, меліорації, користування ліфтом), – «об'єктів життєзабезпечення». Тож задля систематизації положень Особливої частини КК України доцільним виглядає об'єднання в межах нової редакції ст. 194-1 КК України² «Умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення» відповідальності за умисне знищення або пошкодження всіх об'єктів життєзабезпечення (об'єктів електроенергетики, ЖКГ, мереж електрозв'язку, трубопроводів), кримінальна караність посягання на кожен з яких у чинному вітчизняному кримінальному законодавстві регламентується окремими нормами, що розміщені в різних розділах Особливої частини КК України (статті 194-1, 270-1, 292 та 360). При цьому санкції пропоновані ст. 194-1 мають відповідати санкціям чинної

¹ До речі, з точки зору економії обсягу кримінального закону важко зрозуміти логіку народних обранців, які при законодавчому описі ознак предмета аналізованого злочину замість простої вказівки в диспозиції ч. 1 ст. 292 КК України на об'єкти, зазначені в назві досліджуваної заборони, вирішили розкрити поняття всіх цих об'єктів, хоча воно визначається на законодавчому рівні у ст. 1 Закону України «Про трубопровідний транспорт». При цьому нагадаємо, що в ч. 1 ст. 194-1 КК України законодавець обмежився вказівкою на поняття «об'єкти електроенергетики», зміст якого розкривається у ст. 1 Закону України «Про електроенергетику», а у ст. 270-1 КК України вирішив розкрити зміст поняття «об'єкти ЖКГ» у примітці до статті. Як бачимо, жодної системності під час конструювання подібних за змістом норм у чинному кримінальному законодавстві не спостерігається.

² Доцільність присвоєння відповідній статті саме цього номера буде обґрунтовуватись далі.

редакції саме ст. 270-1 КК України, оскільки покарання, передбачені санкціями чинної редакції ст. 194-1 України, на нашу думку, є не виправдано суворими (наприклад, за умисне знищення об'єктів електроенергетики, яке призвело до спричинення особі тяжкого тілесного ушкодження, може бути призначене покарання у вигляді п'ятнадцяти років позбавлення волі, тобто таке ж саме покарання, яке парламентарі передбачили за умисне вбивство (ч. 1 ст. 115 КК України)).

До попереднього висновку спонукає і здійснений у підрозділі 1.2 цієї роботи аналіз іноземного досвіду протидії посяганням на об'єкти життєзабезпечення, який красномовно засвідчує, що в абсолютній більшості країн відповідальність за знищення чи пошкодження об'єктів життєзабезпечення, зокрема й трубопроводів, передбачається однією, а не декількома нормами кримінального закону.

До речі, вітчизняні парламентарі навіть на законодавчому рівні визнають спорідненість вказаних вище об'єктів, які самі ж і назвали «об'єктами життєзабезпечення». Зокрема, у п. 1.1 спільного Наказу Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Міністерства палива та енергетики України, Державних комітетів України з будівництва та архітектури; з питань ЖКГ; по водному господарству; зв'язку та інформатизації України від 21 травня 2003 р. «Про приведення проектної документації на об'єкти систем життєзабезпечення у відповідність до фактичного стану цих об'єктів та вимог нормативних документів системи страхового фонду документації» до об'єктів системи життєзабезпечення віднесені об'єкти електро-, тепло-, водо-, газопостачання, водовідведення та зв'язку [156].

А в Переліку об'єктів і споруд, за якими документація закладається до страхового фонду документації України, затвердженого Наказом Міністерства будівництва, архітектури та ЖКГ України і Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 11 квітня 2006 р. (Наказ втратив чинність

25 червня 2012 р.) до об'єктів та споруд життєзабезпечення відносили чотири групи об'єктів, які ми й пропонуємо визнати предметами проектованої нами заборони (ст. 194-1 КК України): 1) магістральні трубопроводи, комунікації та лінії електропередач; 2) місцеві трубопроводи та комунікації; 3) електростанції, теплоцентралі та споруди, пов'язані із цими об'єктами, зокрема зрошувальні канали; 4) магістральні телекомунікаційні лінії зв'язку.

Про однорідність аналізованих об'єктів йдеться і в Національній доповіді про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2014 р., яку підготувала Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Так, у вказаному документі поруч аналізується стан об'єктів житлового призначення та життєзабезпечення населення, до яких відносяться об'єкти енерго-, тепло-, водопостачання, водовідведення; та стан об'єктів нафтогазового комплексу, до яких, зокрема, відносяться нафто-, нафтопродукто- та газопроводи [134].

Поруч із цим, ураховуючи виняткову значущість для національної економіки саме магістральних трубопроводів, особливо в контексті збереження Україною статусу надійного транзитера газу і нафти, вважаємо за потрібне визнати умисне знищення чи пошкодження таких об'єктів кваліфікуючою ознакою та передбачити відповідальність за ці дії в ч. 2 відповідного складу злочину. У частині ж першій нової редакції ст. 194-1 КК України має йтися лише про промислові трубопроводи.

З подібних міркувань, зважаючи на підвищену небезпеку знищення або пошкодження особливо важливих об'єктів електроенергетики¹, магістральних електричних мереж, які відіграють вирішальну роль у функціонуванні об'єднаної енергетичної системи України, міждержавних електричних мереж², магістральних теплових мереж, функціонування яких забезпечує транспортування теплоносіїв до розподільчих теплових мереж, а отже,

¹ Перелік таких об'єктів зазначений у Постанові Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 р. «Про затвердження переліку особливо важливих об'єктів електроенергетики, які підлягають охороні відомчою воєнізованою охороною у взаємодії зі спеціальними підрозділами інших центральних органів виконавчої влади».

² Поняття цих об'єктів вказано у ст. 1 Закону України «Про електроенергетику».

Тут слід враховувати, що лише в докризовий 2013 р. Україна експортувала електроенергію майже до десяти країн Європи на загальну суму 580, 194 млн. доларів [214]; в 2014 р. цей показник скоротився до 433, 559 млн. доларів; а вже в 2015 р. ця сума скоротилася майже в три рази – до 150, 057 млн. доларів [232].

руйнування яких здатне залишити без тепlopостачання дуже велику кількість споживачів, пропонується встановити посилений кримінально-правовий захист і цих об'єктів.

Після того, як ми довели доцільність уніфікації кримінальної відповідальності за посягання на різні об'єкти життєзабезпечення, зокрема й об'єкти ЖКГ¹, постає запитання, в якому ж розділі має бути розміщена відповідна універсальна заборона. Адже ще раз доводиться нагадувати, що в чинному кримінальному законодавстві норми, якими передбачено відповідальність за посягання на окремі об'єкти життєзабезпечення, розміщені в *чотирьох* різних розділах Особливої частини КК України.

Передовсім потрібно «віднайти» той розділ, в якому зосереджені злочини, родовий об'єкт яких найбільше відповідає суспільним відносинам, що мають бути поставлені під охорону універсальною нормою про умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення. Звужуючи коло «пошуку», маємо відзначити, що, з урахуванням цілого комплексу факторів (місцерозташування відповідних норм у системі Особливої частини чинного КК України, здійсненого раніше аналізу безпосередніх об'єктів розгляданих заборон, іноземного досвіду кримінально-правової протидії посяганням на об'єкти життєзабезпечення), зміст цієї проблематики можна звести до вирішення питання про доцільність розташування проектової норми або ж у розділі VI «Злочини проти власності», або ж у розділі IX «Злочини проти громадської безпеки»².

¹ Беручи до уваги зроблені висновки щодо того, що кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ має передбачатися в межах єдиної норми, яка має охоплювати кримінальну відповідальність за посягання й на всі інші об'єкти життєзабезпечення, у подальшому, щоб уникнути постійних повторювань, ми здебільшого вестимемо мову лише про об'єкти життєзабезпечення. Зрозуміло, що при цьому всі подальші наші висновки щодо об'єкта проектової норми будуть стосуватися і ст. 270-1 КК України.

² Нагадаємо, І. Б. Газдайко-Василишин висловлювала пропозицію перенести аналізовані заборони до розділу XI Особливої частини КК України, одночасно з цим пропонуючи викласти його назву в такій редакції: «Злочини проти безпеки руху, експлуатації транспорту, об'єктів електроенергетики та ліній зв'язку». Але ця пропозиція, висловлена до моменту доповнення КК України ст. 270-1, не може бути прийнята та врахована під час вирішення питання про місцерозташування норми, яка передбачатиме кримінальну відповідальність за посягання на об'єкти життєзабезпечення. Пояснюється це тим, що в проектованій статті, окрім іншого, кримінально караним пропонується визнавати й умисне знищення або пошкодження об'єктів, вказаних у примітці до чинної редакції ст. 270-1 КК України, деякі з яких не мають жодного стосунку ні до безпеки руху й експлуатації транспорту, ні до об'єктів електроенергетики та зв'язку. А за таких умов пропозиція про розміщення заборони, про яку йде мова, в розділі XI Особливої частини КК України, навіть з урахуванням змін в його назві, які запропонувала І. Б. Газдайко-Василишин, є навряд чи актуальною.

Що ж до розділу, в якому сьогодні розміщена ст. 360 КК України, то раніше вже було доведено, що родовий об'єкт відповідної категорії злочинів не має нічого спільного з тими суспільними відносинами, які

Перш ніж безпосередньо перейти до вирішення поставленого питання, варто ще раз акцентувати увагу на його складності.

Нагадаємо, що однією з основних рис, на яку ми звернули увагу, аналізуючи іноземне кримінальне законодавство, стала відсутність уніфікованого підходу щодо місцезоташування тієї єдиної норми, яка передбачає відповідальність за посягання на об'єкти життєзабезпечення. Як вже зазначалося, парламентарі різних держав фактично в однаковій пропорційності розміщують відповідну заборону і серед злочинів проти власності (Австрійська, Албанська, Індонезійська та Латвійська Республіки, Румунія, Королівство Нідерланди), і серед злочинів проти громадської безпеки (КНР, Польська та Чеська Республіки, РФ, Королівства Таїланд та Швеція). Красномовним підтвердженням усієї складності розв'язання проблеми оптимального місцезнаходження статті про посягання на об'єкти життєзабезпечення є той факт, що в окремих країнах (переважно Балканських (Чорногорія, Республіки Македонія, Сербія, Словенія та Хорватія), а також Республіка Мальта) відповідні норми розміщені в розділах, назви яких одночасно містять вказівку на порушення і власності, і громадської безпеки (злочини проти громадської безпеки та власності; порушення нерухомості, майна; злочини проти громадської безпеки, майна та безпеки руху). Оскільки ж структура чинного вітчизняного закону про кримінальну відповідальність не передбачає такого «збірного», «універсального» розділу, ми цілком усвідомлюємо той факт, що з урахуванням специфіки аналізованих складів злочинів, їхньої багатооб'єктності та розташування відповідних норм у різних розділах Особливої частини КК України, прихильники протилежної позиції в будь-якому разі зможуть запропонувати аргументи на противагу висловленій нами позиції.

Розв'язання озвученої проблематики вимагає першочергового з'ясування родових об'єктів злочинів, зосереджених у відповідних розділах, та проведення

аналізу на предмет їх співвідношення з безпосереднім об'єктом посягань на об'єкти життєзабезпечення.

Враховуючи предмет нашого дослідження та місцезростащування ст. 270-1 в системі Особливої частини КК України, ми вирішили розпочати з визначення родового об'єкта злочинів проти громадської безпеки.

Аналіз юридичної літератури дає підстави констатувати, що в кримінально-правовій доктрині немає уніфікованого трактування «громадської безпеки» як родового об'єкта злочинів.

Так, В. І. Ткаченко розумів громадську безпеку як сукупність суспільних відносин, які забезпечують безпечне використання джерел підвищеної небезпеки, безпечне проведення розроблення надр землі, будівництва, безпечне і належне користування зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами [188, с. 4].

У подібному руслі розмірковує й М. А. Єфимов, котрий визначає громадську безпеку як безпеку членів суспільства в процесі експлуатації або використання джерел підвищеної небезпеки (автомобіль, мотоцикл, тролейбус тощо), видобування з надр землі природних багатств, спорудження різноманітних будівель, у зв'язку з недбалим зберіганням зброї, викраденням зброї, вибухових речовин і боєприпасів, а також незаконним носінням, зберіганням, виготовленням або збутом зброї, боєприпасів або вибухових речовин [60, с. 5].

Проте обидва вказані визначення не повною мірою відображають сутність громадської безпеки як родового об'єкта злочинів. Зокрема, у них нічого не сказано про таку ознаку аналізованої категорії злочинів, як створення небезпеки для невизначеного кола осіб. Крім того, з урахуванням системи Особливої частини, передбаченої чинним КК України, уже неактуальним видається введення до громадської безпеки суспільних відносин, пов'язаних із розробленням надр землі, експлуатацією транспорту, будівництва.

Маємо звернути увагу й на те, що, характеризуючи громадську безпеку як родовий об'єкт злочинів проти громадської безпеки, потрібно обережно

ставитись або ж навіть уникати надмірної казуїстичності, формулюючи ознаки цього явища, яка не дає впевненості в тому, що така дефініція буде прийнятною для всіх злочинів досліджуваної групи. Так, А. О. Данилевський резонно зауважує, що визначення, яке запропонував М. А. Єфимов, не охоплює, наприклад, посягання на громадську безпеку шляхом створення різноманітних злочинних об'єднань (злочинної організації, терористичної групи чи терористичної організації тощо) [50, с. 25–26].

На думку А. В. Савченка, громадська безпека – це стан захищеності громадянського суспільства, що характеризується відсутністю небезпеки для життя і здоров'я людей, для їх спокою й майнових прав, для нормальної діяльності підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, для цілісності і збереження матеріальних цінностей [171, с. 429].

Утім, і це визначення не можна визнати таким, що повною мірою відображає сутність родового об'єкта злочинів проти громадської безпеки, адже воно сформульовано надто широко. Захищеність громадянського суспільства, зокрема нормальна діяльність підприємств, установ та організацій, може порушуватися діяннями, передбаченими не лише розділом IX, а й іншими розділами Особливої частини КК України (наприклад, ст. 341 «Захоплення державних або громадських будівель або споруд»). Крім того, А. О. Данилевський небезпідставно акцентує увагу на тій обставині, що вчинення фактично будь-якого насильницького злочину порушуватиме громадську безпеку в такому розумінні, оскільки такі злочини завжди створюють небезпеку для життя чи здоров'я людей, для їх майнових прав тощо [50, с. 25].

О. В. Кириченко вважає, що родовим об'єктом злочинів проти громадської безпеки є громадська безпека як значна цінність, тобто стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від негативних наслідків явищ соціального, природного або техногенного характеру, а також підтримка достатнього рівня такої захищеності для нормального їх функціонування [74, с. 189]; на переконання ж Л. М. Демидової, громадська безпека – це сукупність суспільних відносин, охоронюваних законом про кримінальну відповідальність,

що забезпечують захист безпечних умов життєдіяльності суспільства в різних сферах державного і громадського життя [52, с. 8].

Як бачимо, правознавці пропонують ще ширше розуміння досліджуваного явища. Через це, за умови сприйняття подібного трактування родового об'єкта злочинів проти громадської безпеки, фактично неможливо стає відмежувати злочини проти громадської безпеки від злочинів проти основ національної безпеки України, довкілля, громадського порядку тощо.

У контексті нашого дослідження більше підходить визначення аналізованого поняття, яке запропонував А. О. Данилевський. Під громадською безпекою криміналіст пропонує розуміти стан захищеності всього суспільства, таких найважливіших його цінностей, як життя та здоров'я людей, власності, довкілля, нормальної діяльності підприємств, установ та організацій, від суспільно небезпечних посягань, що створюють загрозу для невизначеного кола осіб [50, с. 27]. Очевидно, що науковець слушно обмежує родовий об'єкт злочинів проти громадської безпеки лише тими злочинами, які створюють загрозу невизначеному колу осіб. Але знову ж таки маємо констатувати, що властивостями, про які вів мову А. О. Данилевський, наділені й деякі злочини, передбачені іншими, крім IX, розділами Особливої частини КК України. Наприклад, злочин, передбачений ст. 294 КК України «Масові заворушення», одночасно може порушувати і деякі найважливіші цінності суспільства, зокрема нормальну діяльність підприємств, установ та організацій, і водночас несе загрозу невизначеному колу осіб.

Як бачимо, визначення громадської безпеки значно ускладнюється через певну неоднорідність тих суспільних відносин, які охороняються розділом IX Особливої частини КК України. Цей факт змушує науковців вдаватися до надто широких формулювань, які мають на меті охопити одним поняттям увесь спектр суспільних відносин, що входять до родового об'єкта злочинів проти громадської безпеки. Через це досить конструктивним і таким, що допомагає зрозуміти сутність досліджуваної групи злочинів, виглядає судження М. О. Акімова про наявність серед злочинів проти громадської безпеки двох

видових об'єктів: відносин загальної безпеки та відносин спеціальної безпеки [1, с. 247].

Загальну безпеку як видовий об'єкт злочинів проти громадської безпеки М. О. Акімов пропонує визначити як групу суспільних відносин у сфері захисту фізичних осіб, юридичних осіб і держави від діяльності незаконних формувань (зокрема організованих і озброєних) та від порушень установлених правил, дотримання яких гарантує нормальну життєдіяльність, усталений порядок функціонування суспільства та спокій у ньому.

Зіставивши це визначення із суспільними відносинами, охорону яких покликана забезпечувати проектована заборона про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення, бачимо, що безпосередній об'єкт аналізованого злочину цілком можна визнати складником загальної безпеки, а отже, й родового об'єкта злочинів проти громадської безпеки. А за таких умов, здавалося б, логічно було висловити припущення, що норма, яка передбачає кримінальну відповідальність за посягання на об'єкти життєзабезпечення, має бути розташована в розділі IX Особливої частини КК України «Злочини проти громадської безпеки». Відповідно, рішення законодавця про розміщення заборони, що передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ – різновиду об'єктів життєзабезпечення, – має визнаватись правильним.

Втім, продовжуючи свою думку, М. О. Акімов зазначає, що відносини загальної безпеки є основним безпосереднім об'єктом лише в безпредметних злочинах проти громадської безпеки. Усі інші злочини, передбачені розділом IX Особливої частини чинного кримінального законодавства, є предметними, і їх основним безпосереднім об'єктом є відносини спеціальної безпеки.

Отже, враховуючи той факт, що в проектованій забороні (як і в ст. 270-1 КК України) предмет є обов'язковою ознакою складу злочину, маємо констатувати, що видовим об'єктом такого злочину може бути визнана лише спеціальна безпека, яку М. О. Акімов визначив як суспільні відносини у сфері захисту фізичних осіб, юридичних осіб і держави від злочинів, пов'язаних з

незаконним поводженням з предметами, щодо яких встановлений особливий правовий режим [1, с. 248].

Отож, враховуючи всі наведені аргументи, ми дійшли висновку, що зміст громадської безпеки як *родового об'єкта* злочинів, передбачених розділом IX Особливої частини КК України, найбільшою мірою відображає її розуміння як стану захищеності всього суспільства і держави, життя і здоров'я людей, власності, довкілля, громадського порядку від джерел підвищеної небезпеки (і об'єднань людей, і предметів), а також порушень певних правил (передусім це стосується злочину, передбаченого ст. 270 КК України), які створюють загрозу для невизначеного кола осіб.

І от тепер ми безпосередньо підійшли до питання, вирішення якого матиме вирішальний вплив на формулювання нашої позиції щодо доцільності розміщення норми, яка передбачає відповідальність за посягання на об'єкти життєзабезпечення, у розділі IX Особливої частини КК України.

Це питання в загальному вигляді можна сформулювати так: чи володіє предмет умисного знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення тими властивостями, які властиві предметам злочинів проти громадської безпеки? У випадку позитивної відповіді на поставлене запитання маємо констатувати, що аналізованій забороні місце серед злочинів проти громадської безпеки. Адже в такому разі будуть підстави для визнання видовим об'єктом розглядуваного посягання «спеціальної безпеки», яка, своєю чергою, є складовою частиною більш широкого поняття «громадська безпека» – родового об'єкта злочинів, передбачених розділом IX Особливої частини КК України. Якщо ж відповідь буде негативна, жодних передумов для розміщення проектованої норми серед злочинів проти громадської безпеки не буде. Відповідно, і місцезнаходження статті, що передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, має бути визнане помилковим.

Як зазначалося вище, чи не головним аргументом прихильників розміщення статей, в яких передбачалась би кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення, у розділі IX

Особливої частини КК України є те, що сам факт посягання на вказані об'єкти життєзабезпечення створює реальну можливість настання численних суспільно небезпечних наслідків у різних сферах життєдіяльності людей, оскільки ці злочини за своєю суттю є багатооб'єктними. До цього ж висновку, на думку О. П. Дячкіна, спонукають і самі предмети злочинів, котрі дослідник відніс до посягань на об'єкти електроенергетики та зв'язку, які говорять перш за все про пріоритетне значення суспільних інтересів у їх кримінально-правовій охороні, а тому основним безпосереднім об'єктом цих злочинів потрібно визнавати безпеку функціонування об'єктів електроенергетики та зв'язку як складову частину громадської безпеки [58, с. 94].

Проте ми вважаємо, що саме предмети злочинів, які посягають на об'єкти життєзабезпечення, виступають головним аргументом не «за», а «проти» розміщення проекрованої заборони в розділі IX Особливої частини КК України. Наша позиція ґрунтується на таких аргументах.

Розмірковуючи над поняттям громадської безпеки як родового об'єкта злочинів проти громадської безпеки, В. П. Тихий визначає її як безпеку від джерел підвищеної небезпеки, а саме: злочинних організацій, терористичних груп та інших злочинних об'єднань, зброї, **предметів, що становлять підвищену небезпеку для оточення**, вогню тощо [95, с. 461]. У своїй фундаментальній праці, присвяченій злочинам проти громадської безпеки, вчений зазначав, що природна сутність предметів таких злочинів полягає саме в їх небезпеці для інтересів суспільства і прав громадян. Це внутрішня, властива їм здатність руйнування, знищення, пошкодження, наявність підвищеної руйнуючої дії, підвищеної руйнуючої сили, ефект ураження. Розвиваючи далі свою думку, В. П. Тихий звертає увагу на те, що це об'єктивна якість, яка закладена в самих предметах, невіддільна від них, зумовлена їх внутрішньою природою, структурою і, як правило, надається цим предметам під час їх виготовлення. Ця властивість є основною ознакою розглядуваних злочинів, виділяє їх серед інших предметів навколишнього середовища, визначає їх характер; завдяки цій

властивості предмети злочинів проти громадської безпеки виступають як однакові, рівноцінні і відрізняються від інших предметів.

У підсумку В. П. Тихий дійшов висновку, що небезпека предметів злочинів проти громадської безпеки виступає їх основною властивістю, через що вони повинні бути придатні для ураження, руйнування, пошкодження, знищення тих чи інших об'єктів, мають володіти здатністю уражати живу ціль, спричинити смерть, тілесні ушкодження або значну майнову шкоду. Із втратою цієї властивості предмет може і не зникати сам по собі, але він перестає бути тим, чим він є, являється вже іншим предметом з іншими властивостями [187, с. 11]. А вже в одній зі своїх останніх публікацій, присвячених проблематиці кримінальної відповідальності за злочини проти громадської безпеки, криміналіст резонно зазначає, що якщо ці предмети втратили ознаки придатності до руйнування, знищення тощо, *поводження з ними не може спричинити шкоду громадській безпеці* [186, с. 26–27].

Однак саме такими властивостями, про які вів мову В. П. Тихий, предмети злочинів, що посягають на об'єкти життєзабезпечення, не володіють. Аналізуючи об'єкти ЖКГ, А. О. Данилевський – і ми про це вже згадували – відзначає, що такі предмети самі по собі не є потенційно небезпечними і на відміну від інших предметів злочинів, передбачених у розділі IX Особливої частини КК України, не входять і до переліку джерел підвищеної небезпеки, визначеного в ч. 1 ст. 1187 ЦК України. Об'єкти ЖКГ не просто не містять потенційної небезпеки, але й покликані задовольняти потреби їх власників, держави, суспільства [51, с. 149].

Іншим аргументом О. П. Дячкіна було те, що функціонування відповідних об'єктів покликане задовольняти інтереси й потреби не тільки власників цих об'єктів, але, передовсім, інтереси суспільства й усіх громадян, тому кримінально-правова охорона об'єктів електроенергетики та зв'язку забезпечує безпеку невизначеного кола осіб і правоохоронюваних інтересів.

Однак керуючись такою логікою, у розділі IX Особливої частини КК України мали б бути розміщені всі злочини, які посягають на національну

безпеку, довкілля, безпеку виробництва, безпеку руху й експлуатації транспорту, деякі із злочинів проти громадського порядку та здоров'я населення тощо, оскільки більшість вказаних злочинів порушує безпеку невизначеного кола осіб. Але ж, приймаючи КК України від 5 квітня 2001 р., вітчизняні парламентарі відмовилися від такого підходу до побудови системи Особливої частини, що характерний для КК УРСР 1960 р., у главі Х якого передбачалась відповідальність одночасно за злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я. Натомість головним критерієм віднесення до посягань проти громадської безпеки стала наявність у предметах цієї категорії злочинів властивості, про яку вів мову В. П. Тихий, – придатність для ураження, руйнування, пошкодження, знищення тих чи інших об'єктів, володіння здатністю уражати живу ціль, спричиняти смерть, тілесні ушкодження або значну майнову шкоду – і яка, на відміну від предметів злочинів, що посягають на об'єкти життєзабезпечення, характерна для предметів усіх предметних злочинів, передбачених розділом ІХ Особливої частини КК України.

Отже, є підстави дійти двох взаємопов'язаних висновків:

1) виходячи із запропонованого визначення громадської безпеки, можна стверджувати, що розміщення норми про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ у розділі ІХ Особливої частини КК України є помилковим;

2) проєктовану статтю, в якій має передбачатися кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення, доцільно розмістити в розділі VI Особливої частини КК України, оскільки *основним* безпосереднім об'єктом указанного діяння слід визнавати відносини власності.

Що ж до номера відповідної статті, то найбільш оптимальним для нас виглядає шлях, яким пішли парламентарі Австрійської та Латвійської Республік, котрі розмістили приписи щодо відповідальності за посягання на об'єкти життєзабезпечення одразу за загальними нормами про знищення чи пошкодження «звичайного» майна, не наділеного особливими властивостями, із

призначенням більш суворого покарання саме за посягання на об'єкти життєзабезпечення [235; 239]. Тому цілком логічним виглядає передбачення відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення у ст. 194-1 КК України, замість наявної в чинному кримінальному законодавстві норми про умисне пошкодження об'єктів електроенергетики.

Незважаючи на всю важливість правильного визначення загального та родового об'єкта злочину, найбільше значення і з практичного, і з теоретичного погляду має правильне визначення безпосереднього об'єкта злочину, під яким варто розуміти соціальні цінності, на які посягає конкретна злочинна дія або бездіяльність [88, с. 131].

Варто зазначити, що саме безпосередній об'єкт злочину слугує основою для класифікації об'єктів по горизонталі. Сутність цієї класифікації полягає в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта виокремлюють основний і додатковий об'єкти.

Основним безпосереднім об'єктом злочину є ті суспільні відносини, які перш за все намагається захистити законодавець, ставлячи їх під кримінально-правову охорону.

Додатковим безпосереднім об'єктом є ті суспільні відносини, яким поряд з основним об'єктом завдається або виникає загроза заподіяння шкоди. Додатковий безпосередній об'єкт може бути двох видів: обов'язковий (необхідний) і необов'язковий (факультативний). Додатковий обов'язковий об'єкт – це такий об'єкт, що в конкретному складі злочину страждає завжди, у будь-якому випадку вчинення певного злочину. Додатковий факультативний об'єкт – це такий об'єкт, який у разі скоєння певного злочину може існувати поряд з основним, а може його й не бути [91, с. 107–108].

Аналізований злочин належить до категорії багатооб'єктних посягань, що відображено в конструюванні ст. 270-1 КК України. Йдеться про те, що похідні суспільно небезпечні наслідки як криміноутворювальна ознака розглядуваного

посягання можуть проявлятися і у вигляді настання лише майнової шкоди у великому розмірі, і у створенні лише небезпеки для життя чи здоров'я людини.

Звичайно, така побудова значно ускладнює вирішення питання про основний безпосередній об'єкт злочину. Зокрема, В. В. Антипов відзначає, що якщо умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ спричинило лише майнову шкоду (без створення небезпеки для життя чи здоров'я людей), основним безпосереднім та родовим об'єктом виступає власність. Громадська безпека взагалі не потерпає від такого діяння. Якщо ж діяння спричиняє небезпеку для життя чи здоров'я людей, основним безпосереднім об'єктом виступає безпека в галузі ЖКГ і родовим – громадська безпека.

На підставі цього правник приходять до висновку, що ч. 1 ст. 270-1 містить два склади злочину: один – проти громадської безпеки (ознака основного безпосереднього об'єкта – спричинення небезпеки для життя чи здоров'я людей) і другий – проти власності (ознака основного безпосереднього об'єкта – заподіяння майнової шкоди). Така конструкція статті, на думку В. В. Антипова, незалежно від того, в якому розділі розміщена стаття, що містить два склади злочину з різними основними безпосередніми і родовими об'єктами, суперечить усім правилам юридичної техніки і не може бути визнана прийнятною [4, с. 409].

Справді, з огляду на вказані обставини, визначаючи основний безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, слід ще раз констатувати: на якій би позиції ми не зупинили свій вибір, вона може претендувати хіба що на «звання» більш правильної, обґрунтованої, але в жодному разі не може бути визнана абсолютно правильною.

Як шлях вирішення означеної проблеми В. В. Антипов пропонує вилучити з диспозиції частини першої слова «або майнову шкоду у великому розмірі». Пропозиція юриста ґрунтується на здійсненому ним аналізі ознак злочинних діянь, а також урахуванні рішення законодавця помістити ст. 270-1 у розділ ІХ «Злочини проти громадської безпеки» КК України. Крім того, на переконання правознавця, на користь цього свідчить також сформульована суб'єктом законодавчої ініціативи мета цього закону: створення умов, за яких підвищується

відповідальність у разі пошкодження або руйнування об'єктів ЖКГ, що призвели або могли призвести до травмування та загибелі громадян. Суб'єкт законодавчої ініціативи до мети законопроекту не відніс посилення відповідальності за спричинення майнової шкоди. Тому саме відносини громадської безпеки, а не відносини власності, є основним об'єктом цього злочину [4, с. 409].

Втім, через низку міркувань повністю підтримати жоден з аргументів В. В. Антипова ми не можемо.

По-перше, ознаки злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, не меншою мірою дають підстави стверджувати, що його об'єктом є власність (відносини власності). Зокрема, як про це писав сам В. В. Антипов, у ч. 1 наслідком злочину визнається майнова шкода у великому розмірі; крім того, незважаючи на те, що суб'єкт законодавчої ініціативи до мети законопроекту не відніс посилення відповідальності за спричинення майнової шкоди, у ч. 3 досліджуваної кримінально-правової норми особливо кваліфікуючою ознакою визнано спричинення внаслідок умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ майнової шкоди в особливо великому розмірі.

По-друге, як це не парадоксально, хоча й має бути враховано, але не може бути сприйняте як переконливий аргумент на користь визнання громадської безпеки основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, й рішення законодавця щодо розміщення аналізованої заборони в розділі IX Особливої частини. Адже раніше було доведено, що у випадках з іншими нормами, покликаними забезпечувати кримінально-правову охорону фактично тих же суспільних відносин, що й ст. 270-1 КК України, законодавець визнав їхніми основними безпосередніми об'єктами власність (ст. 194-1), безпеку руху та експлуатації транспорту (ст. 292), авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян (ст. 360).

Стосовно ж *третього* аргументу В. В. Антипова, то ще раз нагадаємо, що відповідно до положень проекту Закону від 9 червня 2010 р., на мету якого й посиляється криміналіст, кримінальну відповідальність за умисне знищення (руйнування) або пошкодження об'єктів ЖКГ рекомендувалось передбачити у

ст. 194-2 КК України, що свідчило якраз таки про те, що суб'єкт законодавчої ініціативи вважав основним безпосереднім об'єктом цього посягання саме власність, а не громадську безпеку.

Висловлені міркування скеровані не на доведення хибності позиції В. В. Антипова, а лише на те, щоб показати, що сьогодні, внаслідок безсистемності багатьох прийнятих вітчизняними парламентаріями рішень та ігнорування ними фактично всіх надбань кримінально-правової науки, розміщення кримінально-правових заборон у тих чи інших розділах Особливої частини КК України вже не є достовірним показником того, що основний безпосередній об'єкт злочину є складовою частиною родового об'єкта групи злочинів, зосереджених у відповідному розділі.

Та все ж, спираючись на аргументи, запропоновані раніше, основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, вважаємо не громадську безпеку, а власність, через посягання на яку порушуються інші суспільні відносини, поставлені під охорону відповідної кримінально-правової норми. Пригадуючи ж структуру суспільних відносин, до якої входять суб'єкт суспільних відносин, соціальний зв'язок (зміст) між учасниками відносин і предмет суспільних відносин, варто відзначити, що охоронювані ст. 270-1 КК України відносини власності порушуються в результаті злочинного впливу на предмет суспільних відносин – об'єкти ЖКГ.

У кримінально-правовому аспекті власність слід розглядати комплексно – з урахуванням і економічного, і юридичного її розуміння. Як влучно зазначає В. О. Навроцький, будь-який із злочинів проти власності порушує, обмежує чи робить неможливою реалізацію прав власника з володіння, користування майном (порушує право власності в юридичному розумінні) і разом з тим вилучає це майно з відносин виробництва, розподілу, обміну, споживання (порушує право власності в економічному розумінні) [129, с. 218]. Подібно розмірковує і Н. О. Лопашенко, на думку якої, розірвати економічне та юридичне розуміння власності можна лише штучно; власність полягає у фактичній і юридичній належності певного майна конкретному власнику [108, с. 31–32].

Не варто забувати й про те, що економічні відносини власності опосередковуються не лише інститутом права власності, а й іншими цивільно-правовими інститутами (наприклад, зобов'язальним правом) [7, с. 48–49]. Саме через це ми вирішили підтримати розуміння власності, яке запропонували О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан. Вони під власністю як об'єктом злочину пропонують розуміти врегульовані законом суспільні відносини власності як економічної категорії, яка надає власникові або законному володільцеві права на майно, які він здійснює відповідно до закону на власний розсуд і у своїх інтересах незалежно від волі інших осіб і які виникають з приводу права власності як сукупності володіння, користування та розпорядження майном або інших речових чи зобов'язальних прав, передбачених законодавством. Переваги наведеного визначення: по-перше, в ньому поєднано розуміння власності як економічної категорії з правом власності як сукупністю правомочностей власника щодо належного йому майна; по-друге, це визначення враховує специфіку складів злочинів, передбачених ст. 197-1 КК України, та їх вплив на загальне розуміння родового об'єкта злочинів, норми про відповідальність за які об'єднані в розділ VI Особливої частини КК України [54, с. 84].

Додатковим обов'язковим об'єктом злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, є порядок функціонування об'єктів ЖКГ. Додатковими ж факультативними об'єктами складу злочину «умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ» можуть виступати життя і здоров'я людей, загальна громадська безпека, довкілля, громадський порядок тощо.

Крім обов'язкових, у структурі складу злочину виділяють і його факультативні ознаки, які не є обов'язковими для всіх злочинів і в різних складах можуть відігравати різну роль [91, с. 91]. Але в тих випадках, коли ці (факультативні) ознаки прямо передбачені в диспозиції кримінально-правової норми, для такого складу злочину вони перетворюються з факультативних на обов'язкові. Приклад такої ситуації можемо спостерігати під час аналізу складу злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, для якого обов'язковою ознакою є предмет злочину – об'єкти ЖКГ.

Предмет злочину, який належить до сфери об'єкта злочину, вказує на зв'язок об'єкта з об'єктивною стороною та іншими обов'язковими елементами юридичного складу злочину, визначає ознаки, що їх характеризують [88, с. 98–107]. Варто погодитись зі слушною думкою П. С. Берзіна, котрий зазначає, що вивчення предмета має важливе значення для правильної кваліфікації злочинів, відмежування злочинних діянь від незлочинних, індивідуалізації відповідальності тощо [22, с. 47].

У юридичній доктрині питання предмета злочину відноситься до активно досліджуваних [41; 127; 182]. Але, як і в ситуації з об'єктом, єдиного бачення щодо сутності предмета злочину серед криміналістів немає, що не в останню чергу пояснюється саме різними поглядами щодо змісту об'єкта злочину.

На нашу думку, таким, що найбільше відображає внутрішню природу предмета, його місце у складі злочину, зокрема, взаємозв'язок з об'єктом, є визначення, яке запропонували А. А. Музика та Є. В. Лашук. На переконання науковців, предмет злочину – це факультативна ознака об'єкта злочину, що проявляється в матеріальних цінностях (котрі людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та шляхом безпосереднього впливу на які (або без такого впливу) вчиняється злочинне діяння [127, с. 167].

Враховуючи відсутність визначення поняття «об'єкти ЖКГ» у нормах регулятивного законодавства, вітчизняні парламентарі, щоб уніфікувати трактування відповідних правових приписів, вирішили розкрити його зміст безпосередньо в примітці до досліджуваної статті, відповідно до якої під об'єктами ЖКГ у випадку застосування ст. 270-1 КК України слід розуміти:

- 1) житловий фонд;
- 2) об'єкти благоустрою;
- 3) об'єкти тепло- і водопостачання та водовідведення;
- 4) їх мережі чи складові (кришки люків, решітки на них тощо).

Хай як це не парадоксально, але після 25 років від дня проголошення незалежності України вітчизняна система права й досі не може «похизуватися»

наявністю сучасного й ефективного житлового законодавства, а житлові відносини в Україні все ще регулюються Житловим кодексом УРСР 1983 р., який дістався нам у спадок з радянського минулого. Щоб більш яскраво проілюструвати всю трагічність (з погляду якості закону) такої ситуації, нагадаємо, що у преамбулі до цього «сучасного» нормативно-правового акта досі фігурують фрази на зразок «у результаті перемоги Великої Жовтневої революції», «втілюючи в життя ленінські ідеї побудови комуністичного суспільства», «задоволення потреби трудящих» тощо¹.

Очевидно, що які б та скільки б змін не вносилося до вказаного зібрання житлових законів, його положення, з огляду на їх архаїчність, не будуть здатні задовольняти потреби сучасного українського суспільства. Проте, незважаючи на це, доки в *Україні* не буде прийнятий Житловий кодекс *України*², з більшості питань, які торкаються житлового права, ми змушені будемо звертатись саме до Житлового кодексу УРСР 1983 р. Остання теза стосується і визначення поняття житлового фонду як предмета злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України.

Відповідно до ст. 4 Житлового кодексу УРСР 1983 р. під *житловим фондом* слід розуміти житлові будинки, а також житлові приміщення в інших будівлях, що знаходяться на території України [62]³.

Головною ознакою житлових будинків та житлових приміщень є те, що вони призначаються для постійного проживання населення, а також для використання у встановленому порядку як службових жилих приміщень і гуртожитків.

До об'єктів житлового фонду відносять:

1) житлові будинки і приміщення в інших будівлях, що належать державі (державний житловий фонд);

¹ І все це на тлі прийнятих 2015 р. так званих законів про декомунізацію, зокрема Закону України від 9 квітня 2015 р. «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

² В. В. Антипов у своїй статті, присвяченій аналізу ст. 270-1 КК України, використовує формулювання «відповідно до норм Житлового кодексу України» [4, с. 411]. Вочевидь, криміналіст мав на увазі один із численних проектів Житлового кодексу України, жоден з яких і досі не набув статусу закону.

³ У проектах Житлового кодексу України житловий фонд визначався як сукупність усіх видів та категорій житла.

2) житлові будинки і приміщення в інших будівлях, що належать колгоспам та іншим кооперативним організаціям, їх об'єднанням, профспілковим та іншим громадським організаціям (громадський житловий фонд);

3) житлові будинки, що належать житлово-будівельним кооперативам (фонд житлово-будівельних кооперативів);

4) житлові будинки (частини будинків), квартири, що належать громадянам на праві приватної власності (приватний житловий фонд);

5) квартири у багатоквартирних жилих будинках, садибні (одноквартирні) житлові будинки, а також житлові приміщення в інших будівлях усіх форм власності, що надаються громадянам, які відповідно до закону потребують соціального захисту (житловий фонд соціального призначення) (ч. 2 ст. 4 Житлового кодексу УРСР 1983 р.).

Форма власності, ступінь зносу і технічний стан, місце розташування, призначення житла та інші подібні обставини не мають значення для визнання приміщень такими, що становлять житловий фонд [133, с. 819].

У разі визнання непридатними для проживання, тобто такими, що відповідно до законодавства визнані аварійними або ветхими (ст. 1 Закону України від 22 грудня 2006 р. «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду»), жилі будинки і приміщення переобладнуються для використання в інших цілях або зносяться за рішенням уповноважених органів [153].

У виняткових випадках жилі будинки і приміщення можуть бути переведені в нежилі. Такі приміщення, виключені з житлового фонду і визнані непридатними для проживання людей, не відносяться до житлового фонду. Це можуть бути аварійні, призначені під знесення будинки та приміщення, а також готелі та кімнати відпочинку, транспортні засоби, пристосовані для тимчасового перебування людей тощо [133, с. 819]. Відповідно, враховуючи вказівку в примітці до ст. 270-1 КК України лише на об'єкти житлового фонду, такі нежилі приміщення не можуть визнаватися предметом цього злочину, що, на наш

погляд, не виправдано звужує сферу можливого застосування ст. 270-1 КК України. Обґрунтуємо свою позицію.

Розкриваючи зміст поняття «об'єкти ЖКГ» у примітці до ст. 270-1 КК України, законодавець мав би ретельно проаналізувати весь спектр законодавства, яке діє у сфері ЖКГ. Безумовно, чи не найбільше ця теза стосується положень Закону України від 24 червня 2004 р. «Про житлово-комунальні послуги» [150], який самі автори законопроекту від 9 червня 2010 р. віднесли до основних нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері ЖКГ¹.

¹ Зазначимо, що ще під час обговорення проекту Закону від 9 червня 2010 р. фахівці Головного юридичного управління ВРУ висловили зауваження щодо того, що поняття об'єктів ЖКГ має бути викладено у спеціальному законі, а не в КК України.

Розмірковуючи над правильністю зауважень, озвучених парламентськими експертами, маємо зазначити, що проблема використання приміток до статей (на думку З. А. Тростюк, у поняттєвому апараті кримінального права України такий структурний елемент статті повинен називатися не «примітка до статті», а «примітка статті», оскільки саме така назва наочно демонструватиме той факт, що примітки на сьогодні є не додатком до статті, а її невід'ємною структурною частиною, в якій передбачаються ознаки диспозиції або гіпотези кримінально-правової норми [190, с. 303]) загалом та до ст. 270-1 КК України зокрема є досить складною та багатогранною. Особливої ж актуальності вона набула після ухвалення ВРУ КК України від 5 квітня 2001 р., характерною тенденцією якого стало те, що багато статей Особливої частини забезпечені примітками, в яких дано роз'яснення понять, уживаних в тій чи в низці інших статей [25, с. 270].

З одного боку, надмірне використання приміток до статей кримінального закону, в яких, як це сталося й у ст. 270-1 КК України, досить часто розкриваються не кримінально-правові терміни, не можна назвати повністю виправданим. Такий крок призводить до значного збільшення обсягу кримінального законодавства, що породжує труднощі в опануванні його приписів; наявність приміток продовжує посилення на закон та часто утруднює його цитування тощо. Проаналізувавши використання приміток у чинному кримінальному законодавстві, З. А. Тростюк обґрунтовано відзначає, що примітки статей Особливої частини КК України, покликані сприяти забезпеченню вимог стислості та єдності його поняттєвого апарату, навпаки, не виправдано загромождають текст Особливої частини КК України, створюють певні непорозуміння, містять некоректні тлумачення кримінально-правових понять, створюють примарну ілюзію стислості законодавчих формулювань [190, с. 304].

Проте одночасно із цим учена звертає увагу на ту обставину, що на сьогодні примітки до статей Особливої частини КК України виконують низку важливих функцій: 1) нормативну (адже в них викладена частина гіпотези і диспозиції кримінально-правової норми); 2) дефінітивну (у примітках закріплюються визначення кримінально-правових понять); 3) уточнювальну (у них визначається вартість предмета та окремі ознаки об'єктивної сторони складу злочину); 4) інформативну (у примітках передбачають той обсяг інформації, необхідний для з'ясування суті кримінально-правової заборони) [190, с. 304].

Враховуючи вищевказане, З. А. Тростюк приходять до логічного і виваженого висновку про те, що наявність приміток у КК України є, найімовірніше, вимушеним техніко-юридичним заходом законодавця, даниною традиціям кримінально-правової нормотворчості, яка склалася впродовж кількох сот років [190, с. 304–305].

Отже, проектуючи зазначені висновки щодо проблеми доцільності розкриття поняття об'єктів ЖКГ у примітці-понятті (крім приміток-понять К. К. Панько також виділяє примітки-виключення та інші примітки, до яких відносить примітки-процедури, примітки-вилучення з виключень та примітки-відсилання [140, с. 195–202]) до ст. 270-1 КК України, можна зробити висновок про те, що загалом така практика не може вважатися повністю правильною, а поняття об'єктів ЖКГ, як це й пропонували парламентські фахівці, має бути розкрито в нормах галузевого законодавства. Водночас, враховуючи реалії сучасного нормотворення та відсутність визначення об'єктів ЖКГ у чинному регулювальному законодавстві, можна припустити, що подібний техніко-юридичний засіб, використаний вітчизняними парламентаріями при конструюванні ст. 270-1 КК України, є виправданим і доцільним з погляду можливості уніфікованого трактування приписів кримінального закону.

Подібні за змістом міркування висловлює і М. М. Сивак. За результатами спеціального дослідження приміток статей Особливої частини КК України науковець дійшов висновку, зокрема, про те, що закріплення

Саме в Законі України «Про житлово-комунальні послуги» розкрито поняття житлово-комунальних послуг, яке, поруч з поняттям «комунальні послуги», вочевидь, і мало б слугувати для народних депутатів України певним орієнтиром для визначення змісту поняття «об'єкти ЖКГ» у примітці до ст. 270-1 КК України.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» житлово-комунальні послуги – це результат господарської діяльності, спрямованої на забезпечення умов проживання і перебування осіб у жилих і *нежилих* приміщеннях, будинках і спорудах, комплексах будинків і споруд відповідно до нормативів, норм, стандартів, порядків і правил. Видається, що за відсутності на законодавчому рівні визначення вживаного у ст. 270-1 КК України поняття «об'єкти ЖКГ», парламентарі, розкриваючи зміст відповідного поняття у примітці до аналізованої заборони, неодмінно мали б врахувати згадування в законодавчій дефініції поняття «житлово-комунальні послуги» і про «*нежилі*» приміщення, що, на жаль, зроблено не було.

Через це доцільною виглядає вказівка у примітці до ст. 270-1 КК України і на нежитловий фонд, який також має визнаватися об'єктом ЖКГ і, відповідно, предметом досліджуваного злочину.

Вважаємо, що такі об'єкти (житловий та нежитловий фонди) мають фігурувати як можливий предмет злочину і в проєктованій нами нормі про відповідальність за посягання на об'єкти життєзабезпечення. Наше судження базується на тому, що, з одного боку, житловий та нежитловий фонди у своєму складі передбачають елементи, які забезпечують життєзабезпечення населення та тісно з ними взаємопов'язані, а з іншого – знищення чи пошкодження таких об'єктів (наприклад, ліфтового обладнання, конструкцій жилих будинків, систем протипожежної автоматики тощо) несе реальну загрозу життю та здоров'ю людей, настання значної майнової шкоди, стабільному постачанню послуг,

законодавчої дефініції предмета злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, є цілком слушним, оскільки за її допомогою на сьогодні можна чітко встановити ті предмети, які належать до об'єктів ЖКГ. Хоча загалом дослідник вважає, що такий захід може бути тільки тимчасовим і вимушеним, адже відповідні питання мають визначатися в галузевому законодавстві. Тому М. М. Сивак вважає за необхідне прийняти Закон України «Про житлово-комунальне господарство України», в якому і доцільно роз'яснити поняття «об'єкти ЖКГ» [179, с. 121].

надання яких забезпечується за допомогою функціонування об'єктів життєзабезпечення.

Ще одним різновидом предмета злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, виступають *об'єкти благоустрою*.

У відповідності до ч. 1 ст. 13 Закону України від 6 вересня 2005 р. «Про благоустрій населених пунктів» [144] до об'єктів благоустрою населених пунктів належать:

1) території загального користування: парки (гідропарки, лугопарки, лісопарки, парки культури та відпочинку, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, спортивні, дитячі, історичні, національні, меморіальні та інші), рекреаційні зони, сади, сквери та майданчики; пам'ятки культурної та історичної спадщини; майдани, площі, бульвари, проспекти; вулиці, дороги, провулки, узвози, проїзди, пішохідні та велосипедні доріжки; пляжі; кладовища; інші території загального користування;

2) прибудинкові території;

3) території будівель та споруд інженерного захисту територій;

4) території підприємств, установ, організацій та закріплені за ними території на умовах договору.

У ч. 2 цього ж Закону вказується на те, що до об'єктів благоустрою можуть належати також інші території в межах населеного пункту. Так, Л. Мостепанюк наводить приклад, коли п. 7 Правил паркування транспортних засобів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. № 1342, передбачає, що майданчики для паркування є об'єктами благоустрою та повинні відповідати нормам, нормативам і стандартам у сфері благоустрою населених пунктів [123, с. 155].

Однак після аналізу змісту поняття «об'єкти благоустрою» у нас виникли сумніви щодо доцільності визнання останніх одним із предметів злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України.

Так, розглянувши складові об'єктів благоустрою та зміст ст. 270-1 КК України, ми, при всьому бажанні, не змогли знайти жодного логічного

аргументу, який засвідчував би необхідність встановлення кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів благоустрою. Враховуючи, з одного боку, ту велику кількість об'єктів, які на законодавчому рівні визнані складовими об'єктів благоустрою, а з іншого – реальну (як засвідчує практика) можливість визнання кожного факту знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ таким, що порушив нормальне функціонування об'єкта благоустрою та створив загрозу життю і здоров'ю людей, фактично будь-який подібний випадок, учинений на вулиці, можна кваліфікувати за ст. 270-1 КК України.

Наприклад, з урахуванням того, що елементами (частинами) об'єктів благоустрою є, зокрема, зелені насадження, засоби та обладнання зовнішнього освітлення та реклами, обладнання дитячих майданчиків тощо (ст. 21 Закону України «Про благоустрій населених пунктів»), знищення або пошкодження кожного з таких об'єктів може кваліфікуватись як злочин, передбачений ст. 270-1 КК України. Хоча для нас очевидно, що рівень суспільної небезпеки таких діянь не є достатнім для визнання їх злочинними, як і те, що криміналізація умисного знищення або пошкодження об'єктів благоустрою грубо порушує принцип відносної поширеності діянь.

Крім того, об'єкти благоустрою ще меншою мірою ніж навіть інші об'єкти ЖКГ, вказані у примітці до ст. 270-1 КК України, мають властивості, про які вели мову В. П. Тихий та М. О. Акімов і про які ми згадували раніше, характеризуючи предмет злочинів проти громадської безпеки.

Усі наведені вище аргументи переконують нас у недоцільності вказівки в примітці до ст. 270-1 КК України на об'єкти благоустрою. Не бачимо також жодних підстав і для визнання об'єктів благоустрою об'єктами життєзабезпечення. На наше переконання, кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів благоустрою має передбачатися в межах загальної норми про умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України) (зрозуміло, що лише за наявності підстав, які зазначені в цій статті).

Далі розглянемо такі різновиди предмета аналізованого злочину: об'єкти тепло-, водопостачання та водовідведення.

До **об'єктів теплопостачання** варто відносити теплогенеруючі станції чи установки, теплові електростанції, теплоелектроцентралі, котельні, когенераційні установки, теплові мережі, які призначені для виробництва і транспортування теплової енергії, а також об'єкти і споруди, основне і допоміжне обладнання, що використовуються для забезпечення безпечної та надійної експлуатації теплових мереж (ст. 1 Закону України від 2 червня 2005 р. «Про теплопостачання») [159].

Характеризуючи **об'єкти водопостачання**, мусимо констатувати, що на законодавчому рівні наразі немає визначення цього поняття, а у ст. 1 Закону України від 10 січня 2002 р. «Про питну воду та водопостачання» [154] йдеться про *систему* питного водопостачання, елементи якої, вочевидь, і потрібно вважати об'єктами водопостачання і яку законодавець визначив як сукупність технічних засобів, враховуючи мережі, споруди, устаткування (пристрої), для централізованого та нецентралізованого водопостачання¹. Тобто йдеться про всі об'єкти, призначені для забезпечення діяльності, пов'язаної з виробництвом, транспортуванням та постачанням питної води споживачам.

Поняття **об'єкти водовідведення** також прямо не розкрито в нормах чинного законодавства. Але, знову ж таки, завдяки логічному тлумаченню ст. 1 Закону України «Про питну воду та водопостачання» можна дійти висновку, що під ними слід розуміти об'єкти, споруди, колектори, трубопроводи, пов'язані єдиним технологічним циклом, призначенням яких є відведення та очищення комунальних та інших стічних вод².

¹ Досліджуючи предмет злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, Л. О. Мостепанюк зазначала, що Закон України «Про централізоване питне водопостачання та водовідведення» від 10 січня 2002 р. визначає об'єкти систем централізованого питного водопостачання та водовідведення як складові елементи систем централізованого питного водопостачання та водовідведення – водозабори, магістральні та розподільчі трубопроводи питного водопостачання, інші трубопроводи, проміжні станції підкачування води, станції аерації, озонування, хлорування, інші станції водопідготовки та водовідведення [123, с. 155]. Але в чинному українському законодавстві наразі немає закону «Про централізоване питне водопостачання та водовідведення», щоправда, 10 січня 2002 р. було прийнято Закон України «Про питну воду та водопостачання». Вочевидь, авторка аналізувала проект Закону України «Про централізоване водопостачання та водовідведення», який так і не набув статусу закону.

² Більш докладно про об'єкти водопостачання та водовідведення йдеться в Наказі Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 27 червня 2008 р. «Про затвердження Правил користування системами централізованого комунального водопостачання та водовідведення в населених пунктах України», в

Застосовуючи ст. 270-1 КК України, варто мати на увазі, що до всіх зазначених вище об'єктів (тепло- і водопостачання та водовідведення) не відносяться електричні мережі та елементи системи газопостачання, оскільки вони не названі в переліку, наведеному у п. 1 примітки до ст. 270-1 (окрім тих, які є складовими житлового фонду) [133, с. 820]¹. Не належать до цього предмета злочину й міський транспорт та предмети побутового обслуговування населення, знищення або пошкодження яких має кваліфікуватися як відповідний злочин проти безпеки руху та експлуатації транспорту або як злочин проти власності [95, с. 522].

Останнім у переліку можливих видів предмета злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, законодавець називає *мережі чи складові об'єктів*, про які йшлося вище. Окрім кришок люків та решіток на них, які прямо названі в п. 1 примітки до ст. 270-1, сюди також відносять сміттєві баки та урни, паркові лавки, ліхтарі, огорожі, вітрини, бювети з витокami підземних вод, басейни, фонтани тощо [133, с. 820].

Варто зауважити, що ще під час обговорення первинної редакції Закону від 13 січня 2011 р.² фахівці Головного юридичного управління ВРУ зробили певні зауваження щодо законодавчого опису ознак предмета досліджуваного злочину. Зокрема, парламентські експерти вказували на той факт, що явно недоцільним є віднесення до **окремих** об'єктів ЖКГ складових частин мереж тепло-, водопостачання та водовідведення, і, зокрема, кришок люків та решіток на них. Оскільки ці предмети є складовими частинами відповідних мереж, їх руйнування чи пошкодження, на думку юристів ВРУ, є пошкодженням таких мереж, а тому потреби виокремлювати ці предмети як окремі об'єкти ЖКГ немає. З подібних міркувань критикують законодавче викладення ознак предмету злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, й І. Б. Медицький та М. М. Сивак [114,

якому, зокрема, розкрито поняття й особливості таких об'єктів водопостачання та водовідведення, як внутрішньоквартальна водопровідна мережа, внутрішньоквартальна мережа водовідведення, водопровідний ввід, вулична мережа водовідведення, вуличний водорозбір, дворова мережа водовідведення тощо [152].

¹ Критику вказаного законодавчого положення та свої пропозиції з цього приводу ми вже викладали раніше.

² Нагадаємо, серед іншого, цим законопроектом передбачалося доповнення КК України ст. 194-2, яка за змістом була фактично ідентична наявній у чинному кримінальному законодавстві ст. 270-1.

с. 319; 179, с. 121]. Видається, що висловлені зауваження є цілком обґрунтованими та мають бути відображені під час удосконалення кримінального законодавства.

Закінчуючи аналіз «мереж чи інших складових об'єктів ЖКГ», зокрема, кришок люків та решіток на них, маємо відзначити, що в більшості проаналізованих нами проваджень (у 13 з 15) саме вказані складові виступали предметом аналізованого злочину.

Так, *Овруцьким районним судом Житомирської області було встановлено, що 22.12.2014, близько 18-ї години, перебуваючи на території Норинської хлібопекарні Овруцької райспоживспілки, з метою таємного викрадення чужого майна (крадіжки), з корисливих спонукань, гр. В. за попередньою змовою із гр. С., шляхом вільного доступу, з каналізаційних колодязів таємно викрали два каналізаційні люки вартістю 300 грн за один люк, які є об'єктом ЖКГ і перебувають на балансі Овруцької райспоживспілки.*

Таким чином, громадяни В. та С. заподіяли Овруцькій райспоживспілці матеріальну шкоду на загальну суму 600 грн. Крім цього, викраденням зазначених люків громадяни В. та С. пошкодили об'єкт, що могло призвести до неможливості його експлуатації та порушення нормального функціонування, а також спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей. Дії винних були кваліфіковані за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 185 та ч. 1 ст. 270-1 КК України [14].

Аналогічну кваліфікацію отримали дії громадян Ж. та У., які 16.12.2011 близько 19-ї години в м. Овручі по вул. Шолома Алейхема з метою таємного викрадення чужого майна (крадіжки), з корисливих спонукань, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, скориставшись відсутністю сторонніх осіб, підійшли до оглядового колодязя міського водостоку, який є об'єктом ЖКГ і перебуває на балансі Овруцького комунального підприємства КП «Комунальник», звідки, допомагаючи один одному, руками зняли і таємно викрали **дві металеві решітки** вартістю 104 грн кожна, чим заподіяли

Овруцькому КП «Комунальник» матеріальну шкоду на загальну суму 208 грн [12].

Про викрадення водопровідно-каналізаційних люків йдеться і в рішеннях Коростенського міськрайонного суду Житомирської області [9], Пролетарського районного суду Донецької області [17] та ін.

І насамкінець звернімо увагу на той факт, що в ч. 1 ст. 270-1 КК України вказується не на умисне знищення або пошкодження об'єкта ЖКГ, а на умисне знищення чи пошкодження об'єктів ЖКГ. Якщо керуватися буквальною тлумаченням кримінального закону, то потрібно констатувати, що знищення або пошкодження лише одного об'єкта ЖКГ, навіть якщо такі діяння спричинили настання наслідків, вказаних у зазначеній кримінально-правовій нормі, не є підставою для притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 270-1 КК України. Проте логічно проаналізувавши положення ст. 270-1 КК України, а також Пояснювальну записку до проекту Закону від 9 червня 2010 р., можемо припустити, що в цьому випадку, вживши термінологічний зворот «об'єктів ЖКГ», законодавець мав на меті встановити кримінальну відповідальність не лише за знищення або пошкодження декількох об'єктів ЖКГ, а й за умисне знищення або пошкодження бодай одного з декількох об'єктів, вказаних у примітці до ст. 270-1 КК України. З огляду на вказане, погоджуємося з висновком І. Б. Медицького, що, незважаючи на вжите у множині означення предмета злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, у цій частині кримінальна відповідальність, безумовно, наставатиме і у випадку знищення чи пошкодження принаймні одного об'єкта ЖКГ [117, с. 319]. Водночас маємо зазначити, що для усунення можливих суперечностей, які можуть виникнути з приводу означеної проблеми під час застосування досліджуваної кримінально-правової норми, у ч. 1 ст. 270-1 КК України вжитий у множині термін «об'єктів» варто замінити на термін «об'єкта». Такий крок дозволить чітко усвідомлювати той факт, що кримінальне законодавство як підставу притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 270-1 КК України називає умисне знищення

або пошкодження бодай одного об'єкта ЖКГ за умови настання наслідків, зазначених в аналізованій забороні.

Відзначимо також, що кримінально караним за ст. 270-1 КК України має визнаватися умисне знищення або пошкодження не лише чужого, а й свого майна, про яке йдеться у примітці до розглядуваної статті. Цей факт пояснюється тією обставиною, що проміжним наслідком у відповідному складі злочину виступає неможливість експлуатації чи порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ або створення такої загрози, і при цьому не так важливо, чи настав такий наслідок через знищення свого чи чужого об'єкта ЖКГ.

Може виникнути цілком логічне запитання: чи кореспондуються наші судження щодо властивостей предмета досліджуваного злочину з висунутою раніше пропозицією про перенесення проектової заборони про відповідальність за посягання на об'єкти життєзабезпечення до розділу VI Особливої частини КК України «Злочини проти власності»? Адже варто нагадати, що в теорії кримінального права загальноновизнаним є положення про те, що майну як предмету злочинів проти власності властива, серед інших, юридична ознака [8; 92, с. 346; 95, с. 201], яка полягає в тому, що майно для особи, котра посягає на власність, є *чужим*, тобто вона не має ні дійсного, ні уявного права на поводження з таким майном як зі своїм [95, с. 201]. Крім того, та обставина, що предметом проектової норми (як і ст. 270-1 КК України) може виступати не лише чуже, а й своє майно, ставить ще одне питання: а чи взагалі відбувається порушення відносин власності у випадку знищення чи пошкодження об'єктів життєзабезпечення, які належать на праві приватної власності винній особі?

Ми вважаємо, що факт того, що в новій редакції ст. 194-1 КК України предметом злочину зможе виступати також і своє майно, ніяк не повинно впливати на оцінку умисного знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення як діяння, що порушує відносини власності. Нагадаємо, що норми Основного Закону України, крім тих приписів, які гарантують непорушність права власності, закріплюють і ще одне важливе засадниче

положення, про яке ми подекуди невинно забуваємо, – власність не лише надає права, а й *зобов'язує; власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству* (ч. 3 ст. 13 Конституції України) [81]; використання власності не може завдавати шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства (ч. 7 ст. 41 Конституції України).

Отже, з урахуванням проаналізованих вище конституційних норм, навіть ті випадки умисного знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення, за яких відбувається посягання на об'єкти, які належать винному на праві приватної власності (законного володіння), є підстави відносити до таких, що порушують відносини власності. Такі дії хоча й не супроводжуються посяганням на право власності інших осіб, проте їх наслідком стає своєрідне порушення відносин власності, які виникають між власником та всіма іншими суб'єктами, через невиконання ним своїх обов'язків щодо належного йому майна. Внаслідок цього, особливо з урахуванням виняткових властивостей об'єктів життєзабезпечення, зазнають шкоди і права окремих громадян, і інтереси всього суспільства в частині задоволення їхніх потреб у належному функціонуванні об'єктів життєзабезпечення.

До речі, непрямим підтвердженням тези про те, що внаслідок посягання власника на належні йому об'єкти життєзабезпечення може відбуватися порушення відносин власності, є й чинна редакція ст. 194-1 КК України, розміщена в розділі VI Особливої частини КК України «Злочини проти власності». Нагадаємо, що ця заборона передбачає кримінальну відповідальність за умисне пошкодження об'єктів електроенергетики – одного з різновидів об'єктів життєзабезпечення. У цій нормі немає вказівки на те, що предметом злочину можуть виступати лише ті об'єкти електроенергетики, які не перебувають у власності або законному володінні винного. Відповідно, жодних підстав для обмеження кола дії цієї заборони лише випадками знищення або руйнування *чужих* для винного об'єктів електроенергетики не існує.

Водночас відсутність аналізованого складу злочину маємо констатувати в тих випадках, коли внаслідок умисного знищення або пошкодження власного

об'єкта ЖКГ не було спричинено жодних інших похідних наслідків, крім майнової шкоди у великому розмірі власникові відповідного об'єкта.

Зазначимо також, що в тих випадках, коли умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ виступає способом умисного знищення або пошкодження релігійних споруд чи культових будинків; об'єктів електроенергетики; територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду; шляхів сполучення і транспортних засобів; об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів; документів чи унікальних документів Національного архівного фонду; ліній зв'язку тощо, вчинене має кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ст. 270-1 та однією зі статей, що передбачають відповідальність за знищення вказаних вище предметів (статті 178, 194-1, 252, 277, 292, 298-1, 360 КК України відповідно).

Крім предмета, об'єкт злочинного посягання може бути конкретизований і такою ознакою, як потерпілий¹.

У ст. 270-1 КК України вказівки на потерпілих немає. Проте в тих випадках, коли умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ виступає способом умисного знищення або пошкодження майна, яке належить так званім спеціальним потерпілим (статті 347, 347-1, 352, 378, 399 КК України), вчинене має кваліфікуватися за сукупністю злочинів з посиланням на ст. 270-1 КК України та одну із зазначених вище норм.

¹ Питання про місце потерпілого в структурі складу злочину у вітчизняній кримінально-правовій доктрині належить до дискусійних. Та все ж позиція криміналістів, котрі підтримують концепцію «об'єкт злочину – суспільні відносини», до якої приєднався й автор цих рядків, здебільшого зводиться до того, що потерпілий є факультативною ознакою об'єкта злочину поряд із предметом злочину [103, с. 197–208; 173, с. 129]. На думку М. В. Сенаторова, потерпілим від злочину є соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або суспільство загалом), блага, праву чи інтересу якого завдається шкода або створюється загроза такої [173, с. 60].

2.2 Об'єктивна сторона умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства

Об'єктивна сторона злочину – це процес суспільно небезпечного та протиправного посягання на охоронювані кримінальним законом інтереси, який розглядається з його зовнішнього боку, з погляду послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються зі злочинної дії (бездіяльності) суб'єкта та закінчуються настанням злочинного результату [97, с. 9].

Значення об'єктивної сторони складу злочину без перебільшення є багатовекторним з низки причин: об'єктивна сторона є основним, визначальним показником ступеня суспільної небезпеки злочину; об'єктивна сторона є відображенням посягання на об'єкт, який є системоутворювальною ознакою складу злочину; диспозиції норм Особливої частини КК сконструйовані переважно так, щоб найбільш докладно передати ознаки об'єктивної сторони, оскільки їх тлумачення дозволяє встановити всі інші обов'язкові ознаки складу злочину; юридичні та фактичні ознаки об'єктивної сторони є невід'ємною частиною підстави кримінальної відповідальності; ознаки об'єктивної сторони використовуються для розмежування суміжних складів злочинів; ознаки об'єктивної сторони здатні забезпечувати розмежування злочинів та інших правопорушень; інформація, що становить ознаки об'єктивної сторони, через свої особливості в системі ознак складу злочину, переважно визначає зміст процесуальних документів [89, с. 302–303].

До ознак об'єктивної сторони злочину зазвичай відносять діяння (дія чи бездіяльність), наслідок, причинний зв'язок, спосіб, знаряддя і засоби, місце, час та обстановку вчинення злочину. У науці кримінального права такі ознаки традиційно поділяють на обов'язкові та факультативні.

Найбільш спірним у цьому контексті є питання про те, чи варто визнавати суспільно небезпечні наслідки та причинний (причиновий) зв'язок між діянням та наслідками обов'язковими ознаками об'єктивної сторони, характерними для будь-якого злочину. Вважаємо, що безнаслідкових злочинів не буває. Як із цього

приводу відзначав М. І. Ковальов, будь-який злочин спричиняє щонайменше моральну шкоду, яка полягає в образі закону, і політичну шкоду, оскільки тією чи іншою мірою порушує засади державної влади [77, с. 43]. Разом з тим потрібно пам'ятати, що не будь-яка завдана злочином шкода вважається суспільно небезпечними наслідками як ознакою складу злочину. Особливість таких наслідків полягає в тому, що вони піддаються більш-менш точному встановленню в порядку, закріпленому кримінально-процесуальним законодавством.

Залежно від того, обов'язковими чи необов'язковими ознаками об'єктивної сторони є суспільно небезпечні наслідки, всі злочини поділяються на злочини з формальним і злочини з матеріальним складом.

Злочини з матеріальним складом – це такі злочини, для об'єктивної сторони яких диспозиція статті КК вимагає встановлення не тільки діяння (дії або бездіяльності), але й настання суспільно небезпечних наслідків, а злочини з формальним складом – це такі злочини, для наявності об'єктивної сторони яких закон вимагає встановлення лише діяння (дії або бездіяльності) [91, с. 127].

Вивчивши ч. 1 ст. 270-1 КК України, можемо констатувати, що розглядуваний злочин відноситься саме до категорії злочинів з матеріальним складом, який є закінченим з моменту, коли об'єкти ЖКГ було знищено чи пошкоджено і при цьому настали зазначені в диспозиції наслідки.

Однак деякі науковці вважають, що аналіз диспозиції ст. 270-1 КК України дає підстави для висновку, що цей злочин є злочином і з формальним, і з матеріальним складом. На думку цих правників, про злочин з формальним складом йдеться у випадку вчинення умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, якщо це *могло призвести* до неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування таких об'єктів, що спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі [18, с. 59]. Проте з обґрунтованою критикою такої думки виступає Н. О. Сербіна, котра відзначає, що в цьому випадку своєрідним суспільно небезпечним наслідком злочину є підстави вважати саму по собі реальну можливість настання

певних наслідків. Йдеться про так звані делікти поставлення в небезпеку (делікти створення небезпеки), які завдають об'єкту кримінально-правової охорони принаймні організаційну шкоду [90, с. 113; 178, с. 133].

Отже, об'єктивна сторона досліджуваного складу злочину характеризується: 1) діянням, яке полягає в знищенні чи пошкодженні об'єктів ЖКГ; 2) проміжними наслідками у вигляді неможливості експлуатації чи порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ або створення такої загрози; 3) похідними наслідками, які в ч. 1 ст. 270-1 КК України визначені як створення небезпеки для життя чи здоров'я людей або майнова шкода у великому розмірі; 4) причиновим зв'язком між вказаними діяннями та наслідками.

Вважаємо, що характеристику ознак об'єктивної сторони варто розпочати з висвітлення змісту відповідного суспільно небезпечного діяння, адже саме діяння є ключовою ознакою об'єктивної сторони злочину, а решта її ознак – ніщо інше, як подальша конкретизація його властивостей [89, с. 303].

Аналізуючи зміст зазначених у ст. 270-1 КК України термінів **«пошкодження»** та **«знищення»**, насамперед варто скористатися роз'ясненнями, наданими ППВСУ № 4 від 2 липня 1976 р. (у редакції ППВСУ № 3 від 3 березня 2000 р.) «Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна¹ шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки».

Адаптуючи до цілей нашого дослідження визначення знищення майна, яке розкрито в п. 2 зазначеної вище ППВСУ, можна зробити висновок, що **знищення** об'єктів ЖКГ означає приведення їх у повну непридатність до використання за цільовим призначенням. Внаслідок знищення об'єкти ЖКГ перестають існувати або повністю втрачають свою цінність.

Російські криміналісти А. Г. Безверхов та І. Г. Шевченко наводять власне трактування поняття «знищення» майна, під яким пропонують розуміти

¹ Особлива вказівка в назві аналізованої ППВСУ на державне та колективне майно пояснюється тією обставиною, що прийнята вона була ще за часів Радянського Союзу, кримінальне законодавство якого, як відомо, визнавало будь-які злочинні посягання на державне чи колективне майно більш суспільно небезпечними, порівняно з аналогічними діяннями, що стосувалися приватного майна.

зовнішній вплив винного на чужу річ, у результаті якого остання припиняє своє фізичне існування або настільки змінює якість, що не може бути використана за первинним призначенням і відновлена шляхом ремонту, реставрації чи іншим способом, а також випадає з економічного обороту (подібне тлумачення пропонує і А. В. Зарубін) [19, с. 40; 64, с. 58]. Позитивним моментом цього визначення є вказівка на таку властивість «знищення», як те, що після нього майно не може бути відновлено шляхом ремонту, реставрації чи іншим способом. Саме через це ми в жодному разі не можемо погодитись з тими юристами (зокрема С. В. Максимовим та Н. О. Сербіною), які під знищенням майна розуміють і ті випадки, коли для відновлення його якостей потрібно понести затрати, рівні вартості майна або такі, які її перевищують. При цьому науковці зазначають, що в основу відмежування знищення від пошкодження має бути покладений економічний критерій – вартість відновлювальних робіт [40, с. 152–153], а про знищення об'єкта ЖКГ можна говорити лише в тому випадку, коли відновні витрати перевершують його вартість [176, с. 127]. Як справедливо відзначають А. Г. Безверхов та І. Г. Шевченко, якщо таке відновлення можливе, нехай і ціною значних затрат, йдеться про пошкодження майна. Тому знищення майна відкидається, якщо існує реальна можливість відновити річ [19, с. 39].

Під *пошкодженням* об'єктів ЖКГ потрібно розуміти такий протиправний вплив на останні, що призводить до погіршення їх якості, зменшення цінності або приведення їх на якийсь час у непридатний до використання за цільовим призначенням стан¹.

¹ Зазначимо, що в спеціальних дослідженнях, присвячених проблематиці розуміння змісту понять «знищення» та «пошкодження» майна, інколи виділяють фізичний, економічний та юридичний критерій останніх. На підставі цього під «знищенням» майна пропонують розуміти кримінально-протиправний вплив, внаслідок якого чужому майну завдається шкода, воно перестає фізично існувати (наприклад, вибух у балонах газу) або продовжує своє існування зі зміненою формою, будовою, структурою чи формулою (наприклад, отруєне вино у бочках), що зумовлює подальшу неможливість відновлення (ремонт, реставрація тощо) його властивостей та якості, а цінність, мінова та споживча вартість, здатність задовольняти матеріальні та пов'язані з ними потреби людини, шляхом використання цього майна за його цільовим призначенням, втрачається повністю й назавжди (повна постійна непридатність), майно втрачає здатність до відокремлення від природного середовища (вилитий в море спирт) чи відновлення (ремонт) заново шляхом вкладення праці людини, її коштів та матеріалів, власник же чи інший законний володілець позбавляється і права власності на майно, і можливості володіти, користуватися чи розпоряджатися майном, тому воно випадає з економічного обігу як таке [24, с. 59–60].

У той же час, аналізуючи подібне тлумачення аналізованих понять, І. Б. Газдайка-Василишин вказує на те, що доведення чи приведення до будь-якого стану неможливе без конкретної дії чи бездіяльності; змінити стан речі можна лише шляхом певної поведінки. Тому більш обґрунтованим криміналістка вважає позицію правників, котрі трактують знищення або пошкодження майна через вказівку на протиправний вплив на це майно [39, с. 103–104].

Зокрема, М. І. Панов під «знищенням» майна пропонує розуміти протиправний руйнуючий вплив на майно, внаслідок якого воно повністю втрачає свою споживчу або економічну цінність, приведення його до такого стану, за якого воно взагалі не може бути використане за своїм призначенням, причому втрачені майном властивості не можуть бути відновлені: майно – внаслідок знищення перестає існувати як таке; «пошкодження» ж, на переконання вченого, – це протиправний вплив на предмет, внаслідок якого він частково, не в повному обсязі втрачає свої споживчі властивості та економічну цінність, при цьому істотно обмежується можливість його використання за цільовим призначенням [95, с. 225]. Саме таке визначення видається найбільш повним.

Вважаємо слушною думку, що спільним моментом для знищення та пошкодження майна (зокрема й об'єктів ЖКГ) є така негативна зміна фізичної структури речі як предмета посягання, коли вона повністю чи частково, постійно чи тимчасово не може бути використана за своїм цільовим призначенням. Ця обставина негативно впливає на вартість пошкодженого майна, яка, своєю чергою, визначає масштаб (розмір) спричиненої майнової шкоди. Ця спільна для знищення й пошкодження властивість дає можливість законодавцю встановлювати відповідальність за дві вказані форми поведінки в одній і тій самій статті кримінального закону (як це і відбулося у ст. 270-1 КК України). При цьому, незважаючи на різні наслідки, які спричиняють знищення й пошкодження майна, резонним є зауваження щодо того, що залежно від цих форм поведінки відповідальність не може диференціюватися, так як небезпека знищення і пошкодження майна пов'язана, насамперед, з розміром вартості

знищеного майна та розміром суми, на яку знищена вартість пошкодженого майна. При цьому пошкодження майна може бути значно небезпечнішим, ніж знищення, і навпаки [19, с. 41].

Аналізуючи діяння, про які йдеться у ст. 270-1 КК України, варто звернути уваги на той факт, що в первинній редакції Закону від 13 січня 2011 р. пропонувалося встановити кримінальну відповідальність за умисне пошкодження або *руйнування*, а не *знищення* об'єктів ЖКГ.

Розмірковуючи над питанням щодо доцільності змін, внесених до положень відповідного законопроекту в результаті обговорення у стінах ВРУ, ми вирішили звернутися до етимології термінів «руйнування» та «знищення».

Відповідно до тлумачення словників термін «*знищувати*» означає: припиняти існування кого-, чого-небудь, призводити до загибелі, смерті; *руйнувати*, псувати що-небудь, ламаючи, рвучи і т. ін. [31, с. 473].

«*Руйнувати*» ж означає: ламати, розбивати і т. ін., розвалювати що-небудь; порушувати цілісність чого-небудь; розладнувати або *знищувати* що-небудь [31, с. 1278].

Як бачимо, етимологічний зміст досліджуваних понять є фактично ідентичним, що дає підстави вважати ці терміни синонімічними. Це підтверджує і той факт, що у словниках синонімів прямо вказується на те, що синонімом до терміна «знищити» є й термін «зруйнувати» [68, с. 154].

Отже, здійснений аналіз засвідчує, що хоча особливої потреби в заміні терміна «руйнування» на «знищення» не було, але цей крок законодавця, враховуючи синонімічність зазначених лексем, не може завадити ефективності застосування ст. 270-1 КК України у практичній діяльності правоохоронних органів. Водночас, з огляду на існування такого принципу криміналізації, як принцип визначеності та єдності термінології, законодавець мав би врахувати той факт, що в однорідній за змістом до розглядуваної заборони ст. 194-1 КК України мова йде саме про «руйнування», а не «знищення».

Якщо об'єкти ЖКГ не було знищено чи пошкоджено з причин, які не залежали від волі винного, вчинене має кваліфікуватися як замах на знищення чи пошкодження об'єктів ЖКГ.

У юридичній літературі зазначається, що знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ часто здійснюється шляхом викрадення окремих їх складових (гальмівних котушок ліфтів, радіаторів опалення, каналізаційних люків) [4, с. 820; 133, с. 413]. У таких випадках скоєне слід кваліфікувати за сукупністю статей Особливої частини КК України про відповідальність за крадіжку чи інших злочинів проти власності (за наявності передбачених кримінальним законом підстав) та за ст. 270-1 (якщо є інші ознаки складу цього злочину) [133, с. 820].

Так, *Народицьким районним судом Житомирської області було встановлено, що 03.10.2011 близько 22-ї години гр. С., повторно, за попередньою змовою з гр. Д., використовуючи як знаряддя злочину мотоцикл марки «МТ», приїхали на ньому до с. Болотниця Народицького району, де з метою таємного викрадення чужого майна (крадіжки) підійшли до оглядового колодязя водогінної мережі, яка є об'єктом ЖКГ і перебуває на балансі Болотницької сільської ради, звідки таємно викрали металеву кришку люка вартістю 182 грн 47 коп. Після чого громадяни С. та Д. перенесли вказану кришку люка до коляски мотоцикла марки «МТ». У продовження свого злочинного наміру громадяни С. та Д. підійшли до оглядового колодязя водогінної мережі, де аналогічним способом таємно викрали металеву кришку люка вартістю 182 грн 47 коп. Крім цього, громадяни С. та Д., у продовження свого злочинного наміру, 03.10.2011 близько 23 год. 40 хв. на вищевказаному мотоциклі приїхали в с. Бабиничі Народицького району, де аналогічним способом з десяти оглядових колодязів водогінної мережі, яка є об'єктом ЖКГ і перебуває на балансі Закусилівської сільської ради, таємно викрали 10 кришок люків по ціні 182 грн 47 коп. за одну кришку на суму 1824,70 грн та 4 каналізаційні кільця по ціні 322 грн 83 коп. за одне кільце на суму 1291,32 грн.*

У підсумку дії громадян С. та Д. були кваліфіковані судом за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 185 та ч. 1 ст. 270-1 КК України [11].

До речі, поділяючи позицію суду, який кваліфікував скоєне за сукупністю злочинів, передбачених ст. 270-1 та ст. 185 КК України, водночас не можемо зрозуміти логіку, якою керувалися представники феміди у частині того, що факт вчинення крадіжки повторно та за попередньою змовою групою осіб знайшов своє відображення в рішенні суду (дії громадян були кваліфіковані за ч. 2 ст. 185 КК України), а от факт повторності умисного пошкодження об'єктів ЖКГ під час надання кримінально-правової оцінки діям зазначених у вирокі суду громадян чомусь був проігнорований. У підсумку дії громадян С. та Д. кваліфікували за ч. 1 ст. 270-1 КК України, що варто розцінювати як порушення правил кримінально-правової кваліфікації, оскільки відповідні дії, враховуючи їх повторність, мали б бути кваліфіковані за ч. 2 ст. 270-1 КК України.

Слід зазначити, що конкретні дії, в яких проявляються знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, залежать саме від тих конкретних об'єктів ЖКГ, які зазнають впливу.

Так, знищення або пошкодження об'єктів житлового фонду відбувається саме через вплив на їх конструктивні елементи, інженерні споруди чи технічне обладнання.

Житлові будинки складаються з конструктивних елементів – частин житлової будівлі, що забезпечують її цілісність та необхідні технічні умови функціонування (фундамент, несучі стіни, міжповерхові перекриття, сходові марші, конструкції даху, покрівля, в'їзна група тощо). Багатоквартирні будинки мають допоміжні приміщення, призначені для забезпечення експлуатації такого будинку та побутового обслуговування власників (співвласників) і наймачів (орендарів) та користувачів багатоквартирного будинку: сходові клітини, вестибюлі, перехідні шлюзи, позаквартирні коридори, колясочні, кладові, сміттекамери, горища, підвали, шахти і машинні відділення ліфтів, вентиляційні камери та інші технічні приміщення.

Невід'ємною частиною житлових будинків є інженерні споруди (об'ємні,

площинні або лінійні наземні, надземні або підземні будівельні системи, що складаються з несучих та в окремих випадках огорожувальних конструкцій і призначені для виконання виробничих процесів різних видів, розміщення устаткування, матеріалів та виробів, для тимчасового перебування і пересування людей, транспортних засобів, вантажів, переміщення рідких та газоподібних продуктів тощо) [4, с. 411].

Так, Приморським районним судом м. Маріуполя Донецької області було встановлено, що 30 березня 2011 р. близько 17:00 гр. Р., знаходячись у стані алкогольного сп'яніння, з метою пошкодження об'єкта ЖКГ, відкрив газовий вентиль, який був розташований на демонтованому газовому стояку газової труби, яка знаходиться на кухні за місцем проживання Р. Потім останній, діючи умисно, використав запальничку, в результаті чого стався об'ємний вибух газоповітряної суміші, внаслідок якого були пошкоджені основні несучі та опорні конструкції об'єкта ЖКГ, яким являється жилий будинок, тим самим спричинивши шкоду Фонду комунального господарства на суму 553 475 грн. У підсумку дії гр. Р. були кваліфіковані за ч. 3 ст. 270-1 КК України [16].

Щодо об'єктів тепло-, водопостачання та водовідведення також вчиняються дії, які можуть призвести до неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування таких об'єктів: самовільне знесення в квартирі несучої стіни; пошкодження даху; завалення сміттям чи інше закриття вентиляційних камер та каналів; ремонт у квартирі, який унеможливило безпечну експлуатацію загальнобудинкових мереж тепло-, водо-, газо- або електропостачання; обладнання заземлення квартирних електроприладів через водопровідні, газові чи каналізаційні труб тощо.

Знищення або пошкодження об'єктів благоустрою здійснюється через вплив на їхні елементи чи складові, про які йшлося в попередньому підрозділі дисертації. Зокрема, щодо об'єктів благоустрою вчиняються такі дії, що можуть призвести до неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування таких об'єктів: пошкодження (розриття, зняття асфальту тощо) покриття площ, вулиць, доріг, проїздів, алей, бульварів, тротуарів, пішохідних

зон і доріжок; знищення чи пошкодження пристроїв системи збирання і вивезення відходів (ламання механізмів контейнерів, плющення баків тощо); знищення або пошкодження засобів та обладнання зовнішнього освітлення чи зовнішньої реклами (розбивання ліхтарів, повалення рекламних стендів тощо); рубка чи інше знищення або пошкодження зелених насаджень уздовж вулиць і доріг, у парках, скверах, на алеях, бульварах, у садах, інших об'єктах благоустрою загального користування, санітарно-захисних зонах, на прибудинкових територіях; знищення або пошкодження гойдалок, турніків чи іншого обладнання дитячих, спортивних та інших майданчиків; несанкціоноване під'єднання до інженерних мереж; захарашення пожежних проїздів на територіях, прилеглих до житлових будинків; пошкодження обладнання бюветів питної води тощо [4, с. 411–412].

Варто відзначити, що у ст. 215-2 КК РФ кримінальну відповідальність передбачено не лише за «знищення» (у КК РФ – «руйнування») або «пошкодження» об'єктів життєзабезпечення, а й за «приведення таких об'єктів у непридатний для експлуатації стан іншим способом». Під останнім російські криміналісти пропонують розуміти такі дії, як вилучення деталей, елементів, вузлів, агрегатів, що входять до складу об'єкта, інформаційну зміну стану технологічних систем управління, які не призводять ні до їх пошкодження, ні до їх руйнування [165, с. 9; 193, с. 9]. Проте розглядаючи подібний іноземний досвід крізь призму можливості вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства, не варто забувати, що «деталі, елементи, вузли, агрегати, що входять до складу об'єкта», і є частиною цього об'єкта, про що вже зазначалось у попередньому підрозділі роботи. Крім того, поняттям «пошкодження» об'єктів охоплюється і погіршення їх якості або зменшення цінності, до яких неминуче призводить будь-яке з діянь, на які як на приклад «іншого способу приведення об'єктів у непридатний для експлуатації стан» вказували російські правники. З огляду на сказане вважаємо, що подібне згадування про «інші способи» є зайвим.

Розкриваючи зміст діяння як ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, Л. О. Мостепанюк зазначає, що воно

проявляється у двох формах. Юристка вважає, що крім дій, безпосередньо зазначених у диспозиції ч. 1 досліджуваної кримінально-правової заборони та аналізованих вище (знищення і пошкодження об'єктів ЖКГ), відповідне діяння може виражатися також і у формі бездіяльності, що може полягати в умисному невиконанні ремонтних робіт з метою знизити вартість житлово-комунального майна [123, с. 156].

У подібному руслі розмірковує й І. Б. Медицький, відзначаючи, що попри те, що з об'єктивної сторони аналізована поведінка полягає лише у вчиненні дій, на що вказує безпосередньо і вжите в ч. 2 та ч. 3 ст. 270-1 КК України словосполучення «ті самі дії», можливі ситуації фактичного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ через бездіяльність, яка полягає в недотриманні особою певних передумов для їх збереження (наприклад, зберігання газових балонів у квартирах, що, безумовно, створює реальну небезпеку виникнення загрози чи спричиняє наслідки у вигляді передчасного руйнування конструкцій будинків, обвалів їх частин і травмування мешканців). Дослідник зазначає, що такій поведінці навряд чи властиве умисне ставлення до неї з боку суб'єкта злочину, та й стаття цілком чітко говорить про умисел, однак норми про необережне знищення чи пошкодження об'єктів ЖКГ (на прикладі ст. 196 КК України) не було виокремлено, що, на думку фахівця, є прогалиною чинного законодавства [114, с. 320].

Із цього приводу висловимо деякі власні міркування.

По-перше, ми не можемо повністю розділити думку Л. О. Мостепанюк стосовно того, що діяння, передбачене ст. 270-1 КК України, здатне виражатися не лише у формі дії, а й бездіяльності. Яким би не було ставлення до того, що деякі прояви бездіяльності можуть призвести до наслідків, зазначених у ст. 270-1 КК України, вказівка у чинній редакції досліджуваної заборони (ч. 2 та ч. 3) саме на «дії», на наш погляд, має ставити крапку в дискусіях щодо можливості притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 270-1 КК України за будь-які прояви бездіяльності.

Заразом маємо зазначити, що, наприклад, у ст. 194 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна» (загальній відносно до ст. 270-1 КК України) у ч. 2 вжито формулювання «те саме **діяння**», що дозволяє визнавати кримінального караними і ті прояви умисного знищення або пошкодження майна, які вчинені шляхом бездіяльності. Видається, що вказівка на «діяння», а не на «дії», могла б бути використана і в новій редакції ст. 194-1 КК України.

По-друге, І. Б. Медицький, бачення якого щодо можливості притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 270-1 КК України за бездіяльність є ідентичним нашому, виступає за створення механізмів можливості притягнення до кримінальної відповідальності за необережне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, яке саме й могло б виражатися у формі бездіяльності.

Справді, в окресленій І. Б. Медицьким ситуації діяння особи (порушення правил зберігання газових балонів) може призвести до наслідків, які можуть вважатися суспільно небезпечними (руйнування будинків, що, своєю чергою, може спричинити реальну загрозу життю та здоров'ю людей). Але науковець, виступаючи за криміналізацію необережного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, нічого не зазначає про необхідність внесення змін до законодавчого опису ознак суспільно небезпечних наслідків як криміноутворювального чинника відповідного складу злочину. А за таких умов до кримінальної відповідальності може буде притягнута **будь-яка особа**, яка **необережно** пошкодила чи знищила об'єкт ЖКГ (наприклад, люк), адже, як засвідчив аналіз судової практики, фактично кожен випадок пошкодження або знищення об'єкта ЖКГ розцінюється як такий, що міг призвести до порушення нормального функціонування таких об'єктів та спричинив небезпеку для життя та здоров'я людей.

Проаналізувавши ознаки діяння, далі перейдімо до характеристики наслідків злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, які слугують тим критерієм, що дозволяє відмежувати кримінально каране умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ від аналогічних діянь, що не тягнуть кримінальної відповідальності.

На думку М. І. Панова, суспільно небезпечні наслідки потрібно розглядати як шкоду (збиток), що заподіюється злочинним діянням суспільним відносинам, охоронюваним кримінальним законом, або як реальну небезпеку (загрозу) завдання такої шкоди [91, с. 124]. Саме на це визначення будемо спиратися далі, характеризуючи наслідки злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України.

У диспозиції ч. 1 досліджуваної кримінально-правової норми йдеться про такі суспільно небезпечні наслідки, як «неможливість експлуатації, порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ чи створення відповідної загрози, що спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі».

У науковців, котрі вивчали склад злочину, передбачений ст. 270-1 КК України, не викликає заперечень той факт, що аналізований делікт відноситься до злочинів з похідними наслідками, відмітною ознакою яких є наявність юридично значущого проміжного наслідку, що породжує наступний (похідний) наслідок суспільно небезпечного діяння. А от у питанні щодо того, до якої групи наслідків знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ – проміжних чи похідних – слід відносити «неможливість експлуатації чи порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ або створення відповідної загрози», думки криміналістів розділилися.

Так, В. О. Навроцький зазначає, що об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, характеризується і проміжними наслідками у виді неможливості експлуатації чи порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ або створення загрози цього, і похідними наслідками, з урахуванням виду та розміру яких диференційована відповідальність за цей злочин [133, с. 820]. Подібно розмірковує і В. П. Тихий, на думку якого, неможливість експлуатації або її загроза чи порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ розглядаються як наслідки вказаного злочину лише у випадках, коли умисне знищення або пошкодження вказаних об'єктів спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі [95, с. 522].

Проте існує й інша думка. Зокрема, М. К. Гнетнев та А. О. Данилевський відзначають, що об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, характеризується альтернативними наслідками і причинним зв'язком між діянням і наслідками у виді: неможливості експлуатації об'єктів ЖКГ; порушення їх нормального функціонування; загрози неможливості експлуатації таких об'єктів; загрози порушення їх нормального функціонування; небезпеки для життя та здоров'я людей; майнової шкоди у великому розмірі [93, с. 429]. Тобто науковці вважають, що для притягнення особи до кримінальної відповідальності за розглядуваний злочин достатньо встановити факт настання бодай одного із шести перелічених ними наслідків.

У подібному руслі розмірковують і А. В. Байлов та С. І. Поляков, котрі, щоправда, у контексті дослідження дещо іншої проблематики, зазначають, що настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, яке призвело до неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування таких об'єктів, *або* спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей чи майнову шкоду у великому розмірі, значно підвищують суспільну небезпеку вчиненого діяння і тому повинно тягнути за собою більш суворий вид та розмір покарання, ніж існування лише можливості настання вищезазначених наслідків [18, с. 59]. Як бачимо, правники вживають між наслідками у вигляді «неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ» та «спричиненням небезпеки для життя чи здоров'я людей або майновою шкодою у великому розмірі» сполучник *«або»*. А це вказує на те, що дослідники, як і М. К. Гнетнев та А. О. Данилевський, вважають настання неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ чи створення відповідної загрози похідними наслідками знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, а не проміжною ланкою (проміжними наслідками) між цими діями та створенням загрози життю чи здоров'ю людей або настанням майнової шкоди у великому розмірі.

Уважно проаналізувавши висловлені думки, ми дійшли висновку, що більш переконливою та аргументованою є позиція, озвучена першою з двох груп

науковців. Якщо б законодавець справді мав намір встановити кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ за умови настання одного із шести наслідків, про які вели мову М. К. Гнетнев та А. О. Данилевський, то в ч. 1 ст. 270-1 КК України після словосполучення «таких об'єктів» він би просто поставив кому чи вжив розділовий сполучник на зразок «або» та продовжив перелік альтернативних наслідків за допомогою формулювань «спричинення небезпеки для життя і здоров'я» та «настання майнової шкоди у великому розмірі». До речі, у проекті Закону від 9 червня 2010 р. (п. 3 законопроекту) подібний метод і було використано. Нагадаємо, вказаним законопроектом пропонувалось встановити кримінальну відповідальність за умисне пошкодження або руйнування об'єктів ЖКГ, якщо це призвело або могло призвести до неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування таких об'єктів **чи** спричинило небезпеку для життя людей. Якщо б ст. 270-1 КК України була прийнята в такій редакції, тоді дійсно можна було б вести мову про те, що підставою кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ є настання одного з чотирьох незалежних один від одного альтернативних наслідків цих дій. Вказівка ж у чинній редакції ч. 1 ст. 270-1 КК України після опису проміжних наслідків на словосполучення «що спричинило» дає підстави стверджувати, що неможливість експлуатації чи порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ або створення відповідної загрози розглядаються як наслідки вказаного злочину лише у випадках, коли умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі.

Щоправда, у пошуках відповіді на означену вище проблему, ми весь час мимоволі ловили себе на думці: а чи є виправданим подібний надскладний варіант опису ознак об'єктивної сторони злочину, обраний законодавцем при конструюванні ст. 270-1 КК України? Переконані, що ні. Обґрунтуємо свою категоричну позицію.

Раніше ми вже згадували про те, що злочин, передбачений ст. 270-1

КК України, відноситься до злочинів з похідними наслідками. Досліджуючи особливості останніх, Є. В. Шевченко писав, що ті способи вчинення злочинів з похідними наслідками, за яких об'єкт злочину порушується шляхом впливу на предмет злочину (як це відбувається і при вчиненні злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України), можна об'єднати в одну групу і назвати «руйнівними» [229, с. 86]. Крім того, Є. В. Шевченко резонно акцентує на тому, що інколи семантичне значення термінології, яку вживає законодавець для викладення злочинів з похідними наслідками, характеризує і саму дію, і проміжні наслідки, які настають у результаті її вчинення. Як приклад, учений вказує на такі поняття: «пошкодження», «знищення», «зруйнування», які містять у собі і посягання на об'єкт (дії, що спричинюють йому шкоду), і наслідки у вигляді повної або часткової зміни його якостей [229, с. 83].

Як бачимо, як терміни, які використовує законодавець, викладаючи злочини з похідними наслідками, та які характеризують і саму дію, і проміжні наслідки, що настають в результаті її вчинення, Є. В. Шевченко називає поняття «пошкодження» та «знищення» – терміни, які й були вжиті у ст. 270-1 КК України¹.

Такий висновок криміналіста підтверджується і з'ясованим раніше змістом досліджуваних понять: пошкодження об'єктів ЖКГ – це погіршення їхньої якості, зменшення цінності або приведення їх на якийсь час у непридатний до використання *за цільовим призначенням* стан; знищення ж об'єктів ЖКГ означає приведення їх у повну непридатність до використання *за цільовим призначенням*.

Отже, справді, терміни «знищення» і «пошкодження» одночасно характеризують і дію, і її наслідки.

Тепер проаналізуємо зміст тих проміжних наслідків, на які вітчизняні парламентарі окремо, поруч із вказівкою на знищення та пошкодження об'єктів ЖКГ, вказали у ч. 1 ст. 270-1 КК України, а саме, неможливість експлуатації або

¹ Окрім того, варто нагадати про ще один термін, який згадує Є. В. Шевченко у цьому контексті, – «зруйнування», про який йшлося в первинній редакції Закону від 13 січня 2011 р.

порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ чи створення відповідної загрози.

В. О. Навроцький вказує на те, що неможливість експлуатації, порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ чи створення відповідної загрози характеризує ступінь *знищення* чи *пошкодження* таких об'єктів. Злочинним воно буде тоді, коли вони приведені у стан, в якому не можуть бути використані *за цільовим призначенням*, або стають нездатними виконувати свої функції, або ж виникає можливість цього [133, с. 820].

Подібно розмірковують:

– Л. О. Мостепанюк, на думку якої, під поняттям «експлуатація об'єктів ЖКГ» варто розуміти використання відповідних об'єктів *за функціональним призначенням* та вжиття необхідних заходів щодо збереження такого стану їхніх конструктивних елементів, за якого вони здатні виконувати функції згідно з параметрами, визначеними технічною документацією [123, с. 157];

– М. К. Гнетнев та А. О. Данилевський, які неможливість експлуатації об'єктів ЖКГ визначають як втрату можливості використання *за призначенням* об'єкта ЖКГ власником або споживачем відповідних послуг [93, с. 429];

– В. П. Тихий, котрий зазначає, що неможливість експлуатації об'єктів ЖКГ – це неможливість використання цих об'єктів *за цільовим призначенням*, а порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ – це відхилення від норми: зупинення чи призупинення або зрив графіка діяльності вказаних об'єктів, перерва в наданні послуг, порушення режиму виробництва, передачі та розподілу тепло-, водопостачання чи водовідведення тощо [95, с. 522–523].

Отож, аналіз ознак об'єктивної сторони досліджуваного злочину дозволив нам дійти до цікавого та дещо навіть парадоксального висновку: зміст вжитих у ст. 270-1 КК України термінів «знищення» і «пошкодження», які характеризують і саму дію, і проміжні наслідки, що настають у результаті її вчинення, є фактично тотожним до змісту тих проміжних наслідків (неможливість експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ чи створення відповідної загрози), на які законодавець окремо вказав у ч. 1 ст. 270-1 КК України як на

наслідки знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, які в подальшому спричиняють небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі. Адже зміст і одних, і інших термінів (зворотів) у загальному вигляді можна визначити як приведення об'єктів ЖКГ у стан неможливості (тимчасової чи постійної, повної чи часткової) використання їх за цільовим (функціональним) призначенням.

Такий крок вітчизняних парламентаріїв, ніяк не сприяючи підвищенню ефективності кримінально-правової протидії злочинним проявам знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, водночас породжує низку негативних наслідків.

Зокрема, у всіх процесуальних документах, що стосуються цієї категорії кримінальних проваджень, правозастосовні органи замість вживання стислого та більш-менш зрозумілого для всіх формулювання «знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, що створило небезпеку для життя або здоров'я людей», вимушені описувати об'єктивну сторону аналізованого злочину через вказівку на нелогічний, як ми довели, та складний для розуміння набір словосполучень: «знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, що могло призвести до неможливості його експлуатації та порушення нормального функціонування, що створило небезпеку для життя або здоров'я людей».

Проте, крім суто техніко-граматичних складнощів, чинна редакція ст. 270-1 КК України призводить і до інших процесуальних проблем, які стосуються можливості доведення наявності ознак відповідного складу злочину. Так, у кожному випадку кваліфікації дій особи за ст. 270-1 КК України законодавство вимагає встановлювати причиновий зв'язок між знищенням або пошкодженням об'єктів ЖКГ та неможливістю експлуатації чи порушенням нормального функціонування таких об'єктів, які, насправді, є ідентичними за змістом поняттями. Тобто законодавець фактично вимагає доводити ту обставину, що дії, які спричинили приведення об'єктів ЖКГ у стан неможливості (тимчасової чи постійної) використання їх за цільовим (функціональним) призначенням, призвели до неможливості використання об'єктів ЖКГ за їхнім цільовим призначенням.

Проте аналіз правозастосовної практики засвідчує те, що в більшості випадків проміжними наслідками між знищенням або пошкодженням об'єктів ЖКГ та створенням небезпеки для життя чи здоров'я людей виступає ще один вид наслідків умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, зазначений у диспозиції ч. 1 ст. 270-1 КК України, – *«створення загрози»* неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ, а не реальне настання вказаних наслідків. Пояснюється це тим, що найчастіше кримінально каране умисне знищення чи пошкодження об'єктів ЖКГ проявляється у викраденні каналізаційних люків чи решіток до них. А такі дії, при всій важливості вказаних складових об'єктів ЖКГ, зазвичай, не можуть одразу після їхнього вчинення спричинити неможливість експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ, а несуть лише потенційну загрозу настання відповідних наслідків, які в подальшому створюють небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі.

Отже, вчергове маємо зазначити, що «завдяки» викладенню вітчизняними парламентаріями ст. 270-1 КК України в її чинній редакції до кримінальної відповідальності може бути притягнута будь-яка особа, яка пошкодила об'єкт ЖКГ, навіть якщо такі дії не спричинили жодних *реальних суспільно небезпечних* наслідків, а лише призвели до *загрози* порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ, що спричинило *створення небезпеки* для здоров'я людей. Іншими словами, склалася ситуація, коли кримінально караним є **кожний** прояв умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, адже будь-який подібний випадок можна кваліфікувати як такий, що створив загрозу нормальному функціонуванню об'єктів ЖКГ, що спричинило загрозу життю чи здоров'ю людей.

Всі зазначені вище аргументи свідчать про те, що за умови вживання у ст. 270-1 КК України таких термінів, як «знищення» і «пошкодження» об'єктів ЖКГ, які характеризують і саму дію, і проміжні наслідки, які настають у результаті її вчинення, жодної потреби в окремому згадуванні про проміжні наслідки у вигляді «неможливості експлуатації або порушення нормального

функціонування об'єктів ЖКГ», а тим більше «створення відповідної загрози», немає.

Звичайно, противники висловленої позиції могли б висунути аргумент, що наявність у ч. 1 ст. 270-1 КК України вказівки на проміжні наслідки у вигляді неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ дозволяє притягувати до кримінальної відповідальності лише за найбільш суспільно небезпечні прояви умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ. Але і ця обставина не може нас переконати, оскільки:

1) як було доведено раніше, зміст понять «знищення» і «пошкодження» об'єктів ЖКГ фактично збігається зі змістом «неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ»;

2) вказівка у ч. 1 ст. 270-1 КК України, крім «неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ», ще й на такий вид проміжних наслідків, як «створення загрози» їх настання, повністю нівелює значення цих проміжних наслідків як чинника, що підвищує ступінь суспільної небезпеки відповідного діяння. Адже навіть якщо припустити, що не кожен випадок умисного знищення чи пошкодження об'єктів ЖКГ спричиняє неможливість експлуатації або порушення нормального функціонування таких об'єктів, то й за таких умов беззаперечним виглядає факт того, що будь-який подібний епізод щонайменше несе загрозу настання відповідних наслідків.

Правильність висловлених вище тез підтверджує й практика застосування ст. 270-1 КК України.

Так, *Пролетарським районним судом м. Донецька було встановлено, що гр. Т., діючи умисно, з корисних мотивів, з метою викрадення, руками дістав верхню кришку люка, чим пошкодив об'єкт ЖКГ, після чого зник з місця вчинення злочину разом з викраденим, спричинивши при цьому шкоду ВАТ «Укртелеком» на суму 109 грн 20 коп. Дії гр. Т. були кваліфіковані судом за ч. 1 ст. 270-1 КК як умисне пошкодження об'єктів ЖКГ, що могло призвести до неможливості експлуатації таких об'єктів, що створило загрозу для життя та здоров'я людей [17].*

Народицьким районним судом Житомирської області було встановлено, що гр. Д. з метою крадіжки, скориставшись відсутністю сторонніх осіб, підійшов до оглядового колодязя водогінної мережі, яка є об'єктом ЖКГ, звідки таємно викрав металеву кришку люка вартістю 182 грн 47 коп. Кримінально-правова оцінка дій винних відбулась з посиланням на ст. 185 КК та ст. 270-1 КК як умисне пошкодження об'єктів ЖКГ, що могло призвести до неможливості експлуатації таких об'єктів, а також спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей [11].

Як бачимо, у проілюстрованих випадках, як і в інших проаналізованих нами судових рішеннях, факт викрадення металевих кришок люків суди розцінювали як такий, що міг призвести до неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ, що, своєю чергою, визнавалось обставиною, яка створила небезпеку для життя та здоров'я людей і, відповідно, ставало підставою для кваліфікації дій винних за ст. 270-1 КК України.

Окрім іншого, наш висновок про недоцільність вказівки у ч. 1 ст. 270-1 КК України на проміжні наслідки у вигляді «неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ» та «створення відповідної загрози» повністю кореспондується і з практикою вітчизняної кримінальної правотворчості.

Так, аналіз Особливої частини КК України засвідчив, що при конструюванні злочинів з похідними наслідками, в яких об'єкт злочину порушується шляхом впливу на предмет злочину і де похідними наслідками виступали «загибель людей» або «створення небезпеки для життя чи здоров'я людей» (як і у ст. 270-1 КК України), такі терміни, як «знищення» («руйнування») або «пошкодження», парламентарії використали в 16 заборонах (статті 189, 194, 194-1, 196, 206, 245, 252, 277, 292, 347, 347-1, 352, 378, 399, 411, 412 КК України). І в жодній з них, крім «знищення» та «пошкодження» як термінів, що одночасно позначають і суспільно небезпечне діяння, і його проміжні наслідки, не вказувалося ні на які інші наслідки, які мали б слугувати

своєрідним ланцюгом між «знищенням» чи «пошкодженням» та настанням відповідних похідних наслідків у вигляді загибелі людей, створення небезпеки для життя людей, настання різних тілесних ушкоджень тощо.

Втім, заради справедливості маємо зазначити, що у 3 із 16 кримінально-правових норм, про які йшла мова вище, все ж вказувалося на настання таких наслідків знищення чи пошкодження тих чи інших об'єктів, як «порушення їх нормальної роботи». Більше того, спираючись на положення, викладені в попередньому підрозділі нашого дослідження, саме ці три заборони є підстави вважати одними з найближчих за змістом до ст. 270-1 КК України, оскільки предметами відповідних злочинів також виступають певні об'єкти, функціонування яких забезпечує життєдіяльність суспільства: об'єкти електроенергетики, шляхи сполучення, об'єкти магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів (статті 194-1, 277 та 292 КК України відповідно). Ймовірно, що саме юридична спорідненість цих норм зумовила ту обставину, що лише в них похідним наслідком знищення чи пошкодження певних різновидів майна виступає не загибель людей або реальна шкода їхньому здоров'ю, а лише створення загрози життю.

Проте з огляду на низку аргументів і цей факт не може виправдати конструювання ст. 270-1 КК України.

По-перше, у всіх трьох згаданих вище статтях наслідки у вигляді «порушення нормальної роботи» відповідних об'єктів виступають не як проміжна ланка між їх знищенням та пошкодженням і створенням загрози життю, а як один із (поруч зі створенням загрози життю) його похідних альтернативних наслідків.

По-друге, лише в ч. 1 ст. 194-1 КК України вказується на такий наслідок умисного пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики, як «*загроза* порушення нормальної роботи» цих об'єктів. У цьому контексті виникає риторичне запитання до законодавця: який випадок пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики потенційно не володіє здатністю створити загрозу порушення їхньої нормальної роботи? А відтак який сенс має

вказівка на такий різновид наслідків, якщо кожен випадок пошкодження чи руйнування об'єктів електроенергетики здатен спричинити порушення їхньої нормальної роботи?

До речі, є всі підстави вважати, що численні та очевидні недоліки законодавчої конструкції ст. 270-1 КК України мають «завдячувати» фактом свого існування саме невдалому варіанту законодавчого опису наслідків злочину, передбаченого ч. 1 ст. 194-1 КК України. Наш висновок ґрунтується на тому, що в первинній редакції Закону від 13 січня 2011 р., одним з наслідків ухвалення якого і стало доповнення КК України ст. 270-1, передбачалося доповнення чинного на той час кримінального законодавства ст. 194-2, яка слово в слово дублювала положення ст. 194-1 КК України, за винятком того, що в ній йшлося про об'єкти ЖКГ, а не про об'єкти електроенергетики. Як бачимо, автори законопроекту не надто обтяжували себе в пошуках оптимальних шляхів опису нової кримінально-правової заборони, повністю скопіювавши варіант попередньої за порядковим номером норми та замінивши в новій статті лише предмет посягання¹. А от уже під час обговорення відповідного проекту закону парламентарі все ж вирішили удосконалити його зміст. Результат же цього «удосконалення» відомий – ст. 270-1 стала **єдиною** в чинному кримінальному законодавстві нормою, в якій «неможливість експлуатації та порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ» чи «створення відповідної загрози» виступили не похідними наслідками знищення чи пошкодження відповідних об'єктів (поруч зі «створенням загрози життю людей»), а були визнані проміжними наслідками між знищенням чи пошкодженням об'єктів ЖКГ та створенням загрози життю людей. Отже, ст. 270-1 КК України, крім тих, які вона отримала «у спадок» від ст. 194-1 КК України, «завдяки» ініціативності народних обранців отримала ще й низку власних недоліків, які значно ускладнюють її застосування у практичній діяльності.

¹ Сам по собі цей факт не викликав у нас жодного подиву та заперечення. Адже, як це було доведено в підрозділі 2.1 дисертації, кримінальна відповідальність за посягання на об'єкти електроенергетики та інші об'єкти життєзабезпечення, зокрема й об'єкти ЖКГ, вказані у примітці до ст. 270-1 КК України, має передбачатися не те що схожими за конструюванням нормами, а має бути уніфікована в межах однієї статті кримінального закону.

У попередньому підрозділі роботи ми вже відзначали, що ще однією кримінально-правовою нормою, яка є близькою за змістом до ст. 270-1 КК України, є ст. 360 КК України «Умисне пошкодження ліній зв'язку». Але, конструюючи цю заборону, законодавець описав наслідки злочину не за допомогою розпливчастого поняття «порушення нормальної роботи об'єктів зв'язку», а вказав на конкретний різновид такого порушення – «тимчасове припинення зв'язку». Подібний спосіб описання наслідків злочину міг би бути, на нашу думку, частково використаний і при конструюванні нової редакції ст. 194-1 КК України, зокрема, за допомогою вказівки на такі *реальні* похідні наслідки умисного знищення або пошкодження об'єкта ЖКГ (звичайно, поруч з настанням майнової шкоди у великому розмірі), як тимчасове припинення отримання споживачами товарів та послуг, надання яких забезпечується за допомогою функціонування об'єктів життєзабезпечення.

На користь попереднього формулювання свідчить і зарубіжний досвід протидії посяганням на об'єкти життєзабезпечення. Нагадаємо, наслідки відповідних кримінально караних діянь парламентарі різних держав також описують за допомогою формулювань на зразок «розлад у звичайному житті громадян», «порушення в подачі населенню та промисловості відповідних послуг», «порушення в житті громадян або функціонуванні економіки», «значне порушення у звичайному житті громадян чи економічній діяльності», «збої у сполученні чи перешкод в їх передачі» та інших (докладніше див. Додаток А). Як вже зазначалось, всі ці конструкції об'єднує одне – вони дають змогу зрозуміти, що злочинними мають визнаватися лише ті посягання на об'єкти життєзабезпечення, які призводять до *порушення нормальної життєдіяльності споживачів*, яке настає через *тимчасове неотримання ними відповідних товарів та послуг*.

При цьому, надаючи кримінально-правову оцінку відповідним посяганням, не варто забувати і про існування ч. 2 ст. 11 КК України. Тобто у тих випадках, коли вчинене діяння через малозначність не становило суспільної небезпеки, кваліфікація його за ст. 194-1 КК України має відкидатися.

Водночас під час кваліфікації умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ як малозначного варто пам'ятати про основні ознаки цього кримінально-правового інституту:

- 1) малозначне діяння формально повинно містити всі ознаки складу певного злочину, передбаченого КК України (у нашому випадку ст. 194-1);
- 2) малозначне діяння не становить суспільної небезпеки;
- 3) малозначність має бути і об'єктивною, і суб'єктивною, тобто особа мала намір вчинити саме малозначне діяння [142, с. 138]¹.

При цьому слід нагадати, що положення ч. 2 ст. 11 КК України можуть застосовуватися лише при вчиненні діяння, ознаки якого підпадають під ознаки злочину з формальним складом або ж з матеріальним складом, але лише в тому випадку, коли розмір шкоди не є формалізованим [167, с. 156].

Цікаво, що Н. О. Сербіна взагалі пропонує «відмовитись від *похідних*² наслідків умисного знищення або пошкодження об'єкта ЖКГ, тобто якщо це призвело або могло призвести до неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування об'єктів житлово-комунального господарства» [176, с. 4–5]. Отже, за умови реалізації пропонованих дослідницею ініціатив, проєктована нею ч. 1 ст. 194-2 КК України мала б такий вигляд: «Умисне знищення або пошкодження об'єкта ЖКГ, що спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі». Та загалом схвально ставлячись до ідеї щодо необхідності відмови від проміжних наслідків у вигляді «неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ чи створення такої загрози», все ж повністю підтримати ідею Н. О. Сербіної ми не можемо, адже навіть за умови її реалізації не вирішується проблема того, що фактично *кожен* випадок умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ може бути визнаний кримінально караним, оскільки потенційно є небезпечним для життя чи здоров'я людей.

Також ми вважаємо, що у випадку сприйняття ВРУ ініційованих нами

¹ Аналогічне трактування ознак малозначності діяння підтримав й ВСУ [37].

² Насправді наслідки, від вказівки на які пропонує відмовитись дослідниця, є проміжними, а не похідними.

пропозицій, спрямованих на вилучення з переліку кримінально караних значної кількості найменш суспільно небезпечних проявів умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, парламентаріям потрібно було б доповнити КпАП окремою нормою про адміністративну відповідальність за «просте», «некваліфіковане» умисне знищення або пошкодження об'єкта життєзабезпечення, яке не спричинило наслідків, передбачених у ст. 194-1 КК України¹. Звичайно, питання про розташування проекрованої норми значно ускладнюється через наявну систему розміщення норм у чинному КпАП (а точніше – фактично відсутність такої системи). Та все ж, враховуючи наявність в КпАП окремої глави 11 «Адміністративні правопорушення в галузі житлових прав громадян, житлово-комунального господарства та благоустрою», вважаємо, що пропонувана заборона має бути розміщена саме в цьому структурному підрозділі КпАП з присвоєнням відповідній статті порядкового номера «150-1»².

Спричинення небезпеки для життя чи здоров'я людей як похідний наслідок злочину, передбаченого ч. 1 ст. 270-1 КК України, полягає в тому, що неможливість експлуатації або її загроза чи порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ, які настали в результаті їх умисного знищення або пошкодження винною особою, створюють реальну небезпеку для життя або здоров'я хоча б однієї людини. Як слушно зазначає В. О. Навроцький, ступінь імовірності визначається з урахуванням конкретних обставин справи – наявності людей на зруйнованих об'єктах, можливості їх евакуації, швидкості надходження повені тощо [133, с. 821]. Реальна небезпека для життя чи здоров'я людей як наслідок досліджуваного злочину може бути спричинена і самими об'єктами ЖКГ, і зумовлена припиненням отримання послуг, які надавалися за допомогою функціонування знищених чи пошкоджених об'єктів ЖКГ.

Утім, аналіз практики засвідчує, що при інкримінуванні ст. 270-1

¹ У випадку ухвалення Кодексу кримінальних проступків можна було б дискутувати і з приводу можливості внесення саме в його систему норми про «некваліфіковане» умисне знищення або пошкодження об'єкта ЖКГ.

² Свого часу у стінах ВРУ вже обговорювали подібну можливість. Зокрема, пропонували доповнити КпАП ст. 151-1 «Порушення строків своєчасного виконання робіт, пов'язаних з обстеженням та інвентаризацією об'єктів житлового фонду незалежно від форми власності» (проект Закону від 1 вересня 2009 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за правопорушення у сфері житлово-комунального господарства»).

КК України правозастосовні органи нерідко забувають, що кримінально караними мають визнаватися лише ті випадки умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, внаслідок яких була створена саме *реальна*, а не *потенційна* загроза життю та здоров'ю людей. Через це, як вже неодноразово зазначалося, фактично кожен випадок умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ визнається таким, що створив загрозу життю чи здоров'ю людей. А це призвело до того, що відповідна ознака об'єктивної сторони перестала виконувати призначену їй законодавцем роль «фільтра», який дозволяє відмежовувати найбільш небезпечні прояви аналізованих діянь, що мають тягнути кримінальну відповідальність за ст. 270-1 КК України, від інших посягань, рівень суспільної шкідливості яких є недостатнім для визнання їх злочинними.

Тому ми дійшли висновку, що такий вид наслідків, як «спричинення небезпеки для життя чи здоров'я людей», має бути вилучений зі ст. 270-1 КК України. Натомість для отримання можливості надання належної кримінально-правової оцінки тих проявів умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ (у проєктованій ст. 194-1 КК України – об'єктів життєзабезпечення), які, з одного боку, призвели до завдання *реальної (не потенційної)* шкоди здоров'ю людини, а з іншого – не спричинили тих наслідків, про які йдеться в ч. 3 ст. 270-1 КК України («загибель людини або інші тяжкі наслідки»), у ч. 1 відповідної кримінально-правової заборони доцільною видається вказівка на такий простий та зрозумілий для всіх вид наслідків, як «заподіяння шкоди здоров'ю людини», як це і зроблено у всіх статтях (271–275), розміщених у розділі X Особливої частини КК України «Злочини проти безпеки виробництва».

До речі, з погляду дотримання логічності (системності) розміщення нормативного матеріалу в чинному кримінальному законодавстві виникає й інше запитання: чому в ст. 270-1, розміщеній у розділі IX Особливої частини КК України «Злочини проти громадської безпеки», одним з похідних наслідків умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ визнається настання

майнової шкоди у великому розмірі, а спричинення в результаті цих дій майнової шкоди в особливо великому розмірі визнається особливо кваліфікуючою ознакою розглядуваного злочину, у той час як у ст. 194-1 КК України, розташованій у розділі VI Особливої частини КК України «Злочини проти власності», настання майнової шкоди фактично ніяк не впливає на кваліфікацію відповідних діянь¹. Хоча, здавалося б, за логікою все мало бути навпаки, особливо враховуючи той факт, що чи не єдиним аргументом, яким керувався законодавець, переносячи проєктовану норму про умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ з розділу VI до розділу IX Особливої частини КК України, було те, що, на його думку, основним безпосереднім об'єктом цього злочину є відносини громадської безпеки, а не власності.

Майнова шкода як наслідок досліджуваного злочину характеризується:

- а) прямою дійсною шкодою (тобто про неотримані доходи не йдеться), яка визначається з урахуванням вартості знищених чи пошкоджених об'єктів, розміру витрат на їх відновлення, витрат на заміщення послуг (підвезення води, наймання житла для відселення мешканців, організація об'їзних шляхів);
- б) розміром – шкода має бути заподіяна у великому розмірі, який у відповідності до п. 2 примітки до ст. 270-1 КК України становить суму, що у 300 і більше разів перевищує НМДГ [133, с. 821].

Як бачимо, вирішення питання про те, чи спричинило умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ майнову шкоду у великому розмірі, пов'язується з визначенням такого показника, як НМДГ. А для цього потрібно звертатися до пункту 5 підрозділу 1 розділу XX ПК України, відповідно до якого для кваліфікації кримінальних правопорушень сума НМДГ встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 пункту 169.1 ст. 169 розділу IV ПК України для відповідного року. Відповідно до цієї правової норми податкова соціальна пільга дорівнює 50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на

¹ Винятком може стати ситуація, коли спричинення майнової шкоди певного розміру розцінюється як тяжкий наслідок умисного пошкодження об'єктів електроенергетики (ч. 3 ст. 194-1 КК України).

1 січня звітного податкового року. Відповідно ж до ст. 7 Закону України від 25 грудня 2015 р. «Про Державний бюджет України на 2016 рік» з 1 січня 2016 р. прожитковий мінімум для працездатних осіб встановлений у розмірі 1378 грн [148]. З огляду на це умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ має вважатися таким, яке спричинило майнову шкоду у великому розмірі, якщо буде встановлено, що внаслідок таких дій була спричинена шкода, розміром не менше 206 700 грн ($1378 / 2 * 300$).

Завершуючи аналіз майнової шкоди як ознаки складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 270-1 КК України, можна констатувати, що в аналізованій нормі знайшла свій вияв одна з фундаментальних проблем, характерних для чинного КК України, – довільності кількісних (вартісних) критеріїв злочинності діянь.

Так, майнова шкода у великому розмірі як криміноутворювальна ознака аналізованого складу злочину законодавцем визначена на рівні 300 і більше НМДГ. Однак у супровідних документах до відповідного законопроекту ми не знайшли ні пояснення, ні жодних статистичних показників, які доводили б доцільність саме такого кількісного критерію злочинності умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ. Із цього приводу варто нагадати слушні зауваження О. О. Дудорова та Р. О. Мовчана, що без вирішення надзвичайно складної проблеми, властивої чинному КК України, довільності кількісних показників, які характеризують, зокрема, злочинні наслідки, годі й вести мову про соціальну обумовленість кримінально-правових заборон. На думку науковців, цілком очевидно, що для вироблення обґрунтованих вартісних критеріїв злочинності діянь необхідно провести серйозні дослідження – кримінологічні, емпіричні – подібні до того, яке свого часу здійснив В. Л. Чубарев, з'ясовуючи розміри завданої матеріальної шкоди як фактору тяжкості злочинного діяння [226], а також досліджень матеріалів правозастосовної практики. Має рацію відомий російський кримінолог В. В. Лунєєв, який закликає вивчати фактичну реальність на підставі масових статистичних і соціологічних тенденцій та закономірностей, виходити за межі догм права до політичних,

економічних, соціальних та інших реалій, які формуються під впливом тієї чи іншої галузі права [109, с. 553]. «Отже, – резюмують О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан, – маємо справу з одним із тих випадків, коли «метод розумної голови» фахівця з кримінального права для конструювання кримінально-правових заборон не може бути ефективним» [54, с. 46].

Проте в контексті сказаного знову вимушені нагадати, що, доповнюючи КК України ст. 270-1, вітчизняні парламентарі не визнали за потрібне досліджувати ані статистичні, ані соціологічні тенденції та закономірності, про які вів мову В. В. Лунєєв, обмежившись власним переконанням у правильності свого ж рішення, зокрема й щодо кількісного показника великого розміру як ознаки відповідного складу злочину.

Звернімо увагу й на ту обставину, що у ст. 270-1 КК України шкода вважається заподіяною *у великих розмірах*, якщо прямі збитки становлять суму, що в **300** і більше разів перевищує НМДГ, а *в особливо великих розмірах* – **1000** і більше. А от при кваліфікації злочину, передбаченого ст. 194 КК України, аналогічні показники є значно нижчими – **250** та **600** НМДГ відповідно (п. 3 та п. 4 примітки до ст. 185 КК України). Отже, через подібне конструювання ми отримали досить парадоксальну ситуацію. Йдеться про те, що, наприклад, умисне знищення або пошкодження «звичайного», не наділеного особливими властивостями майна, яке спричинило майнову шкоду в розмірі від 600 до 1000 НМДГ, має кваліфікуватися за ч. 2 ст. 194 КК України як таке, що завдало майнову шкоду в особливо великих розмірах (санкція – **позбавлення волі на строк від трьох до десяти років**), у той час як умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, яке спричинило аналогічну майнову шкоду, має отримувати кримінально-правову оцінку з посиланням не на ч. 3, а на ч. 1 ст. 270-1 КК України як таке, що заподіяло майнову шкоду не в особливо великому, а лише у великому розмірі (найсуворіше покарання – **до трьох років позбавлення волі**). Видається, що з урахуванням задекларованих прагнень законодавця посилити відповідальність саме за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ за допомогою доповнення КК України спеціальною

нормою (ст. 270-1), таку ситуацію не можна вважати ні логічною, ні справедливою. З огляду на сказане пропонуємо уніфікувати відповідні кількісні показники майнової шкоди шляхом доповнення п. 3 та п. 4 примітки до ст. 185 КК України вказівкою не лише на ст. 194, а й на прийняту в новій редакції ст. 194-1 КК України.

При цьому мусимо визнати, що доти, доки під час кваліфікації злочинів застосовуватимуть чинну методику визначення НМДГ, навіть за умови втілення в життя ініційованого нами зменшення розміру кількісних показників майнової шкоди у великому та особливо великому розмірі як криміноутворювальних ознак злочину, передбаченого новою редакцією ст. 194-1 КК України, притягнення осіб до кримінальної відповідальності за цієї ознакою виглядає малоімовірним через занадто великий розмір шкоди, визнаний законодавцем необхідним для інкримінування відповідної статті.

Необхідною умовою для кваліфікації дій особи за ст. 270-1 КК України є встановлення причинного зв'язку між аналізованими вище діями та наслідками. Як з цього приводу відзначав А. Н. Трайнін, дослідження причинного зв'язку є досить складною проблемою, яка не може бути вирішена лише правом, а тим паче лише кримінальним правом, і потребує комплексного міжнаукового дослідження [189, с. 101]. Сьогодні кримінально-правовій доктрині відомі декілька різновидів теорій причинного зв'язку: теорія адекватної причинності, теорія еквівалентності, теорія нерівноцінності умов, теорія необхідного спричинення. Уважно проаналізувавши вказані теорії, ми дійшли висновку, що найбільш обґрунтованою серед них виглядає теорія необхідного спричинення, з позицій якої причинний зв'язок має місце лише в тих випадках, коли діяння породжує наслідок з внутрішньо властивою йому необхідністю – коли наслідок в конкретній ситуації є реально можливим і настав від вчинення дії закономірно [233, с. 363].

Досліджуючи причинний зв'язок між знищенням та пошкодженням об'єктів ЖКГ та наслідками, вказаними в диспозиції ч. 1 ст. 270-1 КК України, варто керуватися формулою, яку запропонували В. Б. Малінін та

О. Ф. Парфьонов. Правники вважають, що якщо уявно виділити явище, яке нас цікавить, з усієї суми факторів, які передували, і ми знайдемо, що наслідок не виник би або ж виник іншим шляхом чи в інший час, то варто визнати, що це явище (дія) є умовою цього наслідку. Якщо ж виявиться, що наслідок настав би в тому ж порядку, то це означає, що дія не є *необхідною умовою* наслідку і між ними немає причинового зв'язку [111, с. 266]. Отже, причиновий зв'язок між суспільно небезпечним діянням та злочинними наслідками матиме місце лише тоді, коли існує *необхідний* зв'язок.

Отже, для встановлення причинового зв'язку під час кваліфікації дій особи за ст. 270-1 КК України, враховуючи те, що аналізований злочин відноситься до категорії злочинів з похідними наслідками, слід встановити таке:

1) неможливість експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ чи створення відповідної загрози настали після вчинення знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, а створення небезпеки для життя або здоров'я людей чи майнова шкода у великому розмірі – після настання неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ чи створення відповідної загрози;

2) знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ стало тією умовою, без якої неможливість експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ чи створення відповідної загрози не відбулося або відбулося б в інший час та за інших умов. Це означає, що саме знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ виступило рушійною силою, яка призвела до подій, котрі спричинили неможливість експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ чи створення відповідної загрози. Своєю чергою, спричинена неможливість експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ чи створення відповідної загрози стали відповідною передумовою створення небезпеки для життя або здоров'я людей чи майнової шкоди у великому розмірі;

3) неможливість експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ чи створення відповідної загрози має логічно впливати з розвитку умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, а не бути результатом

втручання інших людей або природних факторів; відповідно, створення небезпеки для життя або здоров'я людей чи майнова шкода у великому розмірі мають бути закономірним результатом неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ чи створення відповідної загрози спричинення, які настали внаслідок вчинення винною особою умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ. Якщо ж буде встановлено факт умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, але при цьому буде з'ясовано, що, наприклад, порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ відбулося в результаті дії інших факторів (втручання сторонніх осіб, природних катаклізмів, зношення відповідних об'єктів), то в такому випадку причинового зв'язку не буде, відповідно, кримінальна відповідальність за ст. 270-1 КК України наставати не повинна.

У тому випадку, коли умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ було вчинено загальнонебезпечним способом, відповідні дії мають отримувати кримінально-правову оцінку з посиланням на ч. 2 ст. 270-1 КК України.

Інші ознаки об'єктивної сторони не впливають на кваліфікацію злочину, передбаченого ч. 1 ст. 270-1 КК України, проте можуть бути враховані як чинник індивідуалізації кримінальної відповідальності (покарання). Наприклад, очевидно, що більш суспільно небезпечними за інші є: пошкодження об'єктів теплопостачання вчинене в опалювальний період (*час*); викрадення кришок люків у місцях скупчення великої кількості людей (*місце*) тощо.

Отже, можна констатувати, що обов'язковими ознаками об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину виступають діяння (знищення чи пошкодження об'єктів ЖКГ), проміжні наслідки (неможливість експлуатації чи порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ або створення такої загрози), похідні наслідки (створення небезпеки для життя чи здоров'я людей або майнова шкода у великому розмірі) та причиновий зв'язок між вказаними діяннями і наслідками.

Висновки до розділу 2

Підбиваючи підсумки комплексного аналізу об'єктивних ознак злочину «умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ», потрібно відзначити таке.

1. Враховуючи фактичну ідентичність основних безпосередніх об'єктів злочинів, передбачених статтями 194-1, 270-1, 292 та 360 КК України, котрі покликані забезпечувати цілісність різних об'єктів життєзабезпечення, а також висновки, зроблені на підставі аналізу зарубіжного досвіду протидії посяганням на об'єкти життєзабезпечення, вважаємо, що кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження таких об'єктів має бути передбачена в межах однієї універсальної статті Особливої частини КК України.

2. З урахуванням тієї обставини, що об'єкти ЖКГ не мають властивостей, які притаманні предметам злочинів проти громадської безпеки, слід констатувати, що розміщення норми, яка передбачає кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, у розділі IX Особливої частини КК України є необґрунтованим.

3. Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України (як й інших посягань на об'єкти життєзабезпечення), є суспільні відносини власності, через посягання на які порушуються інші суспільні відносини, що охороняються відповідною кримінально-правовою нормою. Через це проєктовану нами ст. 194-1, яка має передбачати кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення, доцільно розмістити саме в розділі VI Особливої частини КК України «Злочини проти власності».

4. Додатковим обов'язковим об'єктом злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, є порядок функціонування об'єктів ЖКГ. Додатковими ж факультативними об'єктами розглядуваного злочину можуть виступати життя та здоров'я людей, загальна громадська безпека, довкілля, громадський порядок тощо.

5. Предметом аналізованого складу злочину є житловий фонд, об'єкти благоустрою, об'єкти тепло-, водопостачання та водовідведення, їх мережі чи

складові (кришки люків, решітки на них тощо). Задля удосконалення законодавчого опису ознак предмета злочину «умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ»¹ пропонуємо: а) у п. 1 примітки до ст. 270-1 КК України вказати і на нежитловий фонд; вилучити вказівку на об'єкти благоустрою як на один з можливих об'єктів, знищення або пошкодження яких утворює кримінально каране умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ; вилучити вказівку на мережі чи складові об'єктів ЖКГ, адже ці предмети є складовими частинами відповідних мереж, а їх руйнування чи пошкодження є пошкодженням таких мереж, а тому потреби виокремлювати ці предмети як окремі об'єкти ЖКГ немає; б) у ч. 1 ст. 270-1 КК України вжите у множині слово «об'єктів» замінити на слово «об'єкта», що дозволить чітко усвідомлювати той факт, що кримінальне законодавство як підставу притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 270-1 КК України називає умисне знищення або пошкодження хоча б одного об'єкта ЖКГ за умови настання наслідків, зазначених в аналізованій забороні.

6. Під «знищенням» об'єкта ЖКГ варто розуміти такий протиправний руйнуючий вплив на об'єкт ЖКГ, внаслідок якого він повністю втрачає свою споживчу або економічну цінність, приведення його до такого стану, за якого він взагалі не може бути використаний за своїм призначенням, причому втрачені властивості не можуть бути відновлені; «пошкодження» ж – це такий протиправний вплив на об'єкт ЖКГ, внаслідок якого він частково, не в повному обсязі втрачає свої споживчі властивості та економічну цінність і при цьому істотно обмежується можливість його використання за цільовим призначенням.

7. За умови вживання у ст. 270-1 КК України таких термінів, як «знищення» та «пошкодження» об'єктів ЖКГ, які характеризують і саму дію, і проміжні наслідки, які настають у результаті її вчинення, жодної необхідності в окремому згадуванні про проміжні наслідки у вигляді «неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ» (тим

¹ Звичайно, за умови сприйняття законодавцем наших пропозицій щодо прийняття нової редакції ст. 194-1 КК України відповідні рекомендації будуть стосуватися саме предмета цього злочину.

більше «створення відповідної загрози»), зміст яких є фактично ідентичним змісту термінів «знищення» та «пошкодження» об'єктів ЖКГ, немає.

8. Такий вид наслідків, як «спричинення небезпеки для життя чи здоров'я людей», має бути вилучений зі ст. 270-1 КК України, оскільки кожен випадок умисного знищення чи пошкодження об'єктів ЖКГ потенційно має здатність викликати настання подібних наслідків. Натомість під час конструювання нової редакції ст. 194-1 КК України поруч з настанням «майнової шкоди у великому розмірі» слід вказати на такі реальні похідні наслідки умисного знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення, як «заподіяння шкоди здоров'ю людини» та «тимчасове припинення отримання споживачами товарів та послуг, надання яких забезпечується за допомогою функціонування об'єктів життєзабезпечення».

9. Майнова шкода як наслідок злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, характеризується: а) прямою дійсною шкодою, яка визначається з урахуванням вартості знищених чи пошкоджених об'єктів, розміру витрат на їх відновлення, витрат на заміщення послуг (підвезення води, наймання житла для відселення мешканців, організація об'їзних шляхів); б) розміром – шкода має бути заподіяна у великому розмірі, який у відповідності до п. 2 примітки до ст. 270-1 КК України становить суму, що у 300 і більше разів перевищує НМДГ. Задля уніфікації кількісних показників наслідків у вигляді майнової шкоди у великому (-их) та особливо великому (-их) розмірі (-ах) як криміноутворювальних ознак складів злочинів, передбачених ст. 194 та ст. 194-1 КК України, у п. 3 та п. 4 примітки до ст. 185 КК України пропонуємо вказати не лише на ст. 194, а й на прийняту в новій редакції ст. 194-1 КК України.

РОЗДІЛ 3
СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ
АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ
ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

3.1 Суб'єкт умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства

Відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України злочином є передбачене ним суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Згадування у цій законодавчій дефініції про «суб'єкта» злочину та «винність» діяння засвідчує, що для констатації наявності складу злочину маємо встановити не лише його об'єктивні, а й суб'єктивні ознаки, до яких кримінально-правова доктрина традиційно відносить суб'єкт та суб'єктивну сторону злочину.

Усталеним у вітчизняній практиці кримінально-правових досліджень є правило про те, що після аналізу об'єктивних ознак складу злочину слід з'ясувати саме ознаки суб'єкта злочину.

За ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність. Із цього визначення випливають такі ознаки загального суб'єкта складу злочину: 1) фізична особа; 2) особа, яка вчинила злочин у стані осудності; 3) особа, яка до вчинення злочину досягла встановленого чинним КК України віку кримінальної відповідальності.

Крім цих загальних (обов'язкових) ознак суб'єкта злочину, інколи парламентарі визначають і спеціальні (додаткові та факультативні) ознаки, властиві суб'єктам лише деяких складів злочинів. Наявність у суб'єкта поряд із загальними також спеціальних ознак свідчить про те, що він є спеціальним [185, с. 11; 215, с. 20].

Аналіз ст. 270-1 КК України засвідчує, що суб'єкту розглядуваного злочину не властиві жодні спеціальні ознаки, що дає підстави вважати його загальним.

Як вже зазначалося вище, ч. 1 ст. 18 КК України обмежила коло суб'єктів злочину лише фізичними особами, вилучивши можливість визнання суб'єктом злочину організацій. При цьому варто зазначити, що саме питання щодо доцільності (недоцільності) встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб викликало жваві дискусії і під час обговорення проекту чинного КК України, і у всі наступні роки після його прийняття. Немає єдиного бачення щодо цього питання і в російській кримінально-правовій доктрині, що дало підстави В. Г. Павлову віднести його до найбільш проблемних і дискусійних у сучасній юридичній науці загалом [137, с. 256].

З огляду на його складність та багатогранність вирішення питання про доцільність встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб навряд чи можливе в межах написання нашого дослідження. Не входить до завдань цієї роботи й опис усіх аргументів прибічників і противників запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб, особливо з урахуванням того, що їх було ґрунтовно проаналізовано в численних спеціальних дослідженнях, присвячених відповідній проблематиці [34; 44; 122]. Тому вважаємо за доцільне обмежитись оглядовою характеристикою цього питання.

Узагальнивши аргументи прихильників встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб, Б. М. Грек звів їх до таких:

1) оскільки значна кількість злочинів вчиняється нині через корпорації, єдиним ефективним методом боротьби з корпоративною злочинністю є накладення прямих каральних санкцій на корпорацію;

2) піддавати кримінальному переслідуванню лише фізичних осіб за діяння, які вони вчинили в рамках корпорації і своїх посадових обов'язків, несправедливо. Такий захід не дає змоги досягти бажаного результату, оскільки структурні упущення в роботі організації не зникнуть через те, що один з її співробітників постав перед судом;

3) альтернативні моделі відповідальності юридичних осіб (адміністративна, цивільна) не дають тих процесуальних гарантій, які дає кримінальний процес;

4) на корпорації можна накладати штраф, який значно перевищує максимальний штраф для індивідуумів, до того ж велике значення може мати саме засудження корпорації (стигма);

5) на міжнародному рівні держави надають правову допомогу одна одній у переслідуванні злочинців часто тільки за кримінальними справами, а злочинна діяльність корпорацій має дедалі більше позанаціональний характер [44, с. 20].

На думку більшості дослідників, які підтримують висловлену ідею, юридична особа повинна підлягати кримінальній відповідальності у разі вчинення нею, перш за все, злочинів проти власності, господарських злочинів, злочинів проти довкілля, злочинів проти основ національної безпеки, проти конституційних, виборчих і трудових прав, прав інтелектуальної власності, злочинів у сфері здоров'я населення, громадської безпеки, проти миру, безпеки та міжнародного правопорядку тощо [6, с. 360–361; 45; 46, с. 278; 119, с. 5–6].

Однак і противники аналізованої ініціативи наводять вагомні докази, які переконують у недоцільності встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб¹, головним з яких є те, що таке рішення суперечитиме принципу особистої відповідальності за вчинений злочин.

Уважно проаналізувавши погляди і прихильників, і супротивників запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб, ми вважаємо необхідним приєднатися до логічного судження О. О. Дудорова, котрий, зокрема на підставі аналізу історії розвитку вітчизняного кримінального законодавства, відзначає: «Я не відкидаю як таку принципову можливість зміни КК України у напрямі розширення кола суб'єктів злочину за рахунок колективних утворень й особливо з огляду на новітні міжнародно-правові документи, ратифіковані нашою державою. Щоправда, проаналізувавши висловлені в юридичній

¹ Аргументи «за» і «проти» запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб свого часу ґрунтовно проаналізував О. О. Дудоров [57, с. 41–49].

літературі аргументи на користь запровадження вказаного інституту у вітчизняне кримінальне законодавство з точки зору створення передумов для ефективної боротьби із злочинними порушеннями податкового законодавства, я зробив висновок про те, що справжньої потреби у такій радикальній зміні кримінального закону немає» [57, с. 48]. Іншими словами, принципово не заперечуючи проти запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб, ми, як і О. О. Дудоров, просто не бачимо сенсу в такому кроці, оскільки вважаємо, що наявні правові механізми є достатніми для боротьби з незаконною поведінкою юридичних осіб.

Проте, відстоюючи висловлену позицію, ми при цьому чітко усвідомлюємо, що, швидше за все, вітчизняне кримінальне законодавство в майбутньому буде рухатися в напрямку визнання юридичної особи суб'єктом злочину. Передовсім це пояснюється тим, що Україна, після укладення 2014 р. політичної та економічної угод про Асоціацію з Європейським Союзом, прагнутиме гармонізувати своє законодавство із законодавством європейських країн, багатьом з яких відома кримінальна (квазікримінальна) відповідальність юридичних осіб. Підтвердженням висловленого судження є прийняття ВРУ Закону України від 23 травня 2013 р. № 314-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України щодо відповідальності юридичних осіб)» [145], яким передбачалося внесення змін до КК України, у відповідності з якими до юридичних осіб можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру: штраф, конфіскація майна та ліквідація. Підстави ж для застосування до юридичних осіб відповідних заходів зазначені у ст. 96-3 КК України.

Але поспішивши ухвалити відповідний Закон, прийняття якого вимагало Європейське співтовариство, вітчизняні парламентарі, на жаль, не подбали про його якість. Зокрема, у Висновку Головного науково-експертного управління ВРУ на проект Закону України від 23 травня 2013 р. до вад його первинної редакції, які в більшості відображені і в самому Законі, було віднесено те, що положення

проекту: 1) суперечать основним засадам кримінального права України, зокрема принципу особистої відповідальності та принципу винної відповідальності особи; не відповідають основоположним принципам кримінального права, закріпленим у Загальній частині КК, і запропонований проектом інститут «заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» (штраф, конфіскація майна, ліквідація). Адже за ч. 2 ст. 1 КК вказаний Кодекс визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Отже, призначенням КК є встановлення саме покарань, а не якихось інших санкцій. Всупереч цьому фундаментальному положенню КК проектом запроваджується застосування до юридичних осіб санкцій, які за проектом не є покаранням, хоча за своїми наслідками для юридичної особи, щодо якої їх можуть застосувати, цілком аналогічні покаранню; 2) фактично передбачають створення у кримінальному законодавстві України юридичної фікції, згідно з якою юридична особа піддаватиметься санкціям, тобто апріорі вважатиметься такою, що вчинила злочин, у тому разі, якщо певний злочин вчинили її керівник, засновник, учасник чи інша уповноважена особа; 3) ідея обов'язкового запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб шляхом застосування до них «заходів кримінально-правового характеру» виглядає штучною і надуманою, оскільки чинним законодавством України уже встановлено багато різноманітних адміністративних санкцій, які застосовуються до юридичних осіб у разі порушення ними законодавства; 4) оцінюючи можливі наслідки прийняття цього проекту, варто зазначити, що пропоновані проектом новації в сучасних умовах можуть дати новий імпульс тим явищам, які негативно впливають на економіку України, зокрема зменшенню обсягу інвестицій, відпливу іноземного капіталу й тінізації економіки; 5) буквальне тлумачення ст. 96-8 КК «Конфіскація майна» дає підстави для висновку, що такий захід «кримінально-правового характеру» обов'язково буде застосовуватися під час реалізації іншого «заходу кримінально-правового характеру» – ліквідації юридичної особи. У такому випадку виділення конфіскації як окремого виду кримінально-правових заходів виглядає дещо нелогічним; 6) у разі широкого застосування положень проекту це призведе до

масового обмеження прав і свобод людей, які пов'язані з відповідною юридичною особою, але жодним чином не пов'язані з тими злочинами, за які юридична особа піддаватиметься заходам кримінальної репресії. Зокрема, застосування таких «заходів кримінально-правового характеру», як ліквідація юридичної особи та конфіскація її майна, матиме наслідком звільнення з роботи усіх найманих працівників відповідних юридичних осіб та невиконання ними зобов'язань щодо оплати праці цих працівників.

Крім того, дехто з фахівців вказує й на те, що проблемною може бути і ситуація з особами, які володіють корпоративними правами щодо юридичних осіб (засновники, учасники). Адже вони можуть не знати про вчинення уповноваженими особами (виконавчим органом, представником тощо) кримінально караних діянь, не брати участі в них, не отримувати вигоду від цих діянь, але їхні права можуть бути порушені в разі притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності. Тобто фактично відповідальність нести будуть особи, які не вчиняли злочину, що суперечить основним завданням кримінального права та процесу – покарання винних та недопущення покарання невинних [79].

Зважаючи на всі зазначені аргументи, ми дійшли висновку, що рішення ВРУ про запровадження можливості застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру (принаймні в наявному вигляді) є передчасним і таким, що суперечить і приписам Основного Закону України, і положенням чинного кримінального законодавства.

Ще однією ознакою суб'єкта злочину є його осудність. Відповідно до ч. 1 ст. 19 КК України осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними.

Внутрішній зміст поняття осудності розкривається за допомогою двох критеріїв – юридичного і медичного.

Юридичний критерій осудності характеризують три ознаки: інтелектуальна, волюва та емоційна. Як відзначав Р. І. Міхеєв, інтелектуальну ознаку розглядають як здатність особи в момент скоєння злочину усвідомлювати

фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій (бездіяльності), а вольову ознаку юридичного критерію – як здатність особи на час скоєння злочинного діяння керувати своїми діями, іншими словами, здатність керувати своєю волею за своїм внутрішнім переконанням і бажанням [120, с. 61–62]. Разом з тим, емоційна ознака в формулу осудності не входить. Проте її обов'язково мають враховувати, встановлюючи стан особи під час скоєння злочину.

Варто зазначити, що В. М. Бурдін безпідставно звертає увагу на те, що під час формулювання інтелектуальної ознаки поняття осудності термінологічно правильно зазначити не про «здатність», а про «можливість» особи усвідомлювати значення свого діяння. Таке формулювання цієї ознаки чітко свідчитиме про необхідність дослідження не тільки вроджених психофізіологічних властивостей особи, а й її психофізіологічних можливостей під час вчинення злочину, впливати на які можуть найрізноманітніші чинники об'єктивного і суб'єктивного характеру [30, с. 15–16].

Довгий час у кримінально-правовій доктрині безспірним вважався той факт, що поруч з юридичним, необхідною ознакою осудності виступає ще й її медичний критерій. Йшлося про те, що медичний характер осудності є показником такого стану психіки особи, за якого вона знаходиться у здоровому глузді та розуміє свої дії, чи за наявності незначних розладів психіки, що не відкидають осудності [120, с. 61–62]. Проте останнім часом необхідність виділення медичного критерію осудності піддають сумніву.

Так, В. М. Бурдін наголошує на недоцільності виділення в змісті поняття осудності так званої медичної ознаки з огляду на те, що вона є неістотною для цього поняття. Правник відзначає, що для вирішення питання про осудність чи неосудність особи кримінально-правове значення має не сам по собі діагноз про наявність чи відсутність психічного розладу, а вплив цього розладу на можливість особи усвідомлювати свої діяння, передбачати їхні наслідки та керувати своєю поведінкою. При цьому немає прямої залежності між наявністю в особи психічного розладу і можливістю здійснювати свідомо вольовий контроль за своїми діями. На практиці є чимало випадків, коли особа,

незважаючи на свій психічний розлад, могла усвідомлювати свої діяння та керувати ними, внаслідок чого визнавалася осудною [30, с. 16–17].

Антиподом осудності є неосудність, тобто стан особи, за якого вона не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. Особа, яка під час вчинення злочину перебувала у стані неосудності, не підлягає кримінальній відповідальності (ч. 2 ст. 19 КК України).

Як і осудність, неосудність також характеризується наявністю двох критеріїв – юридичного і медичного. Юридичний критерій неосудності характеризується наявністю інтелектуальної і вольової ознак. Інтелектуальна ознака означає, що особа під час вчинення злочину не могла усвідомлювати свої дії. Вольова ознака означає, що особа під час вчинення злочину не могла керувати своїми діями [47, с. 255]. Медичний критерій неосудності – це наявність в особі під час вчинення злочину хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки.

Варто також зазначити, що поряд з проаналізованими вище осудністю та неосудністю, чинному кримінальному законодавству відомий також інститут обмеженої осудності. Логічне тлумачення ч. 1 ст. 20 КК України дозволяє визначити обмежену осудність як нездатність особи повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними через наявність у неї під час вчинення злочину психічного розладу. Визнання особи обмежено осудною суд враховує, призначаючи покарання, також це може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру (ч. 2 ст. 20 КК України).

Останньою ознакою суб'єкта злочину є вік, з якого особа може нести кримінальну відповідальність. Відповідно до ст. 22 КК України до кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ можуть бути притягнуті особи, яким на момент вчинення злочину виповнилося 16 років.

При цьому варто звернути увагу на той факт, що за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК України («умисне знищення або пошкодження майна, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або такого, що заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки»), кримінальній відповідальності підлягають і особи у віці від 14 до 16 років. З цього приводу постає чергове запитання до вітчизняних парламентаріїв: а чому ж тоді знижений вік кримінальної відповідальності (від 14 до 16 років) не встановлено для осіб, які вчинили дії, аналогічні передбаченим ч. 2 ст. 194 КК України, але скеровані на умисне знищення або пошкодження об'єктів електроенергетики, магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів, а також, власне, об'єктів ЖКГ (ч. 2 та ч. 3 ст. 194-1, 292, 270-1 КК України відповідно). Це щонайменше видається нелогічним, адже очевидно, що, встановивши знижений вік кримінальної відповідальності для осіб, які вчинили, наприклад, умисне знищення або пошкодження «звичайного» майна загальнонебезпечним способом, законодавець мав би прийняти аналогічне рішення й щодо умисного знищення або пошкодження об'єктів, вказаних у ст. 194-1, 292 і 270-1 КК України. Таку думку висловлювали й інші науковці.

Так, аналізуючи суб'єктів злочинів, передбачених ст. 194-1, 292 та 360 КК України, а також деякі статті, в яких встановлюється кримінальна відповідальність за злочини, що мають спільні з вказаними ознаки складу злочину, О. П. Дячкін дійшов висновку, що, визначаючи в них суб'єкта злочину, законодавець, встановивши вік кримінальної відповідальності лише із 16 років, безпідставно знизив ступінь їх суспільної небезпечності і, фактично, пом'якшив відповідальність [58, с. 138–139].

Схожу позицію займає і Н. О. Сербіна, котра не розуміла, чому законодавець за вчинення умисного знищення або пошкодження майна, вчиненого загальнонебезпечним способом, встановлює відповідальність з 14-річного віку, а за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ загальнонебезпечним способом – із 16 років, хоча дані норми співвідносяться як

загальна та спеціальна і саме спеціальна норма повинна посилювати кримінальну відповідальність [176, с. 139].

З огляду на вказані вище аргументи, а також з урахуванням висловлених у підрозділі 2.1 дисертації пропозицій, вважаємо за доцільне внести зміни до ч. 2 ст. 22 КК України, відповідно до яких знижений вік кримінальної відповідальності мав би передбачатися і для осіб, котрі скоїли умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення за наявності кваліфікуючих ознак, передбачених у ч. 2 та ч. 3 проектової нами ст. 194-1 КК України.

Проте висловлені пропозиції спрямовані лише на вдосконалення кримінального законодавства. Сьогодні ж маємо констатувати, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, є фізична осудна особа, котра досягла 16-річного віку.

Розглядаючи ознаки суб'єкта злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, Н. О. Сербіна веде мову про те, що одним з проблемних питань щодо встановлення суб'єкта умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ є питання про доцільність вказівки у диспозиції однієї з частин ст. 270-1 КК України на службову особу як спеціального суб'єкта цього злочину. Ми ж вважаємо, що з огляду на характер аналізованого злочину, з одного боку, та наявність статей, передбачених розділом XVII Особливої частини КК України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» – з іншого, жодної проблеми в цій ситуації немає, оскільки у випадку вчинення умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ службовою особою такі дії можна кваліфікувати за сукупністю відповідних злочинів. Урешті-решт до подібного висновку дійшла й Н. О. Сербіна [176, с. 141].

Отже, можна констатувати, що за винятком віку, всі інші ознаки суб'єкта досліджуваного злочину не потребують удосконалення, адже жодної потреби ні у встановленні кримінальної відповідальності юридичних осіб, ні в передбаченні посиленої відповідальності службових осіб за вчинення умисного знищення або пошкодження об'єктів немає.

3.2 Суб'єктивна сторона умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства

Суб'єктивна сторона злочину – це внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, яка відображає ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, яке вона вчиняє, і до його наслідків [91, с. 152].

Як свого часу зазначав В. М. Кудрявцев, майбутня об'єктивна сторона злочину в ідеальній формі утворюється у свідомості особи і потім тією чи іншою мірою здійснюється насправді. Вибір злочинцем об'єкта посягання, часу, місця вчинення злочину і засобів досягнення злочинної мети визначає й об'єктивну сторону його поведінки. Об'єктивна сторона слугує практичним виконанням злочинних намірів суб'єкта [97, с. 14].

У юридичній літературі відзначається, що суб'єктивна сторона злочину має важливе юридичне значення, яке проявляється в такому:

1) будучи елементом складу злочину, вона представляє собою частину підстав кримінальної відповідальності і, відповідно, відмежовує злочинне діяння від незлочинного;

2) за суб'єктивною стороною відмежовують один від одного склади злочинів, подібні за об'єктивними ознаками;

3) змістом об'єктивної сторони значною мірою визначається ступінь суспільної небезпечності і вчиненого діяння, і суб'єкта злочину, а отже, характер відповідальності та розмір покарання [163, с. 12–13].

Як й інші елементи складу злочину, суб'єктивна сторона має певні ознаки, які дозволяють розкрити її зміст. Аналіз законодавчої дефініції поняття «злочин» вказує лише на одну таку ознаку – вину, яка є єдиною обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого злочину. Та незважаючи на цей факт, сама лише вина не може всебічно охарактеризувати суб'єктивну сторону. Обґрунтованим виглядає судження О. І. Рарога, котрий зазначає, що хоча вина і

властива всім без винятку злочинам, вона не дає відповіді на запитання, чому і для чого винний скоїв злочин. Це встановлюють за допомогою таких ознак суб'єктивної сторони, як мотив і мета [163, с. 10].

Неабияке значення правильного встановлення мотиву і мети злочину відзначав й П. С. Матишевський. На думку науковця, суб'єктивна сторона складу злочину завжди знаходить свій вияв у певному зовнішньому протиправному діянні. Тобто в об'єктивних ознаках злочину виявляються мотив, мета і, в підсумку, волевиявлення особи. Схематично цей процес виглядає так: залежно від тієї або іншої потреби людини в неї виникає і фактор певної поведінки – мотив; характер і зміст мотиву породжує мету; мета веде до формування волі людини; воля знаходить вияв у конкретному діянні [88, с. 170].

Та все ж «основною» ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину є вина. Це твердження, окрім згаданої ч. 1 ст. 11 КК України, кореспондується і з приписами ст. 62 Конституції України, в якій закріплено всім відоме положення про те, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може підлягати покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

На відміну від більшості інших ознак складу злочину, розкриваючи зміст яких, ми були вимушені звертатися до положень кримінально-правової доктрини, поняття вини закріплено на законодавчому рівні, безпосередньо в нормах кримінального закону, що лише зайвий раз вказує на її особливе місце в загальній конструкції складу злочину.

Відповідно до ст. 23 КК України виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності.

Незважаючи на те, що кримінально-правовій науці відомі досить багато видів умислів [67, с. 79–82], у чинному кримінальному законодавстві відображена лише одна з численних їх класифікацій, за якою виділяють прямий і непрямий умисел.

Злочин визнається вчиненим умисно, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання (*прямий умисел*) (ч. 2 ст. 24 КК України) або хоча й не бажала, але свідомо припускала їх настання (*непрямий умисел*) (ч. 3 ст. 24 КК України).

Традиційно у прямому і непрямому умислі виділяють інтелектуальні та вольові ознаки.

Інтелектуальний момент і прямого, і непрямого умислу характеризується усвідомленням суспільної небезпеки своїх дій, яка полягає в усвідомленні бодай загальної характеристики об'єкта посягання, а також фактичного змісту і соціальних якостей всіх складових елементів дії чи бездіяльності [163, с. 29]. До інтелектуального моменту умислу, крім усвідомлення суспільної небезпеки своїх дій, також відносять передбачення суспільно небезпечних наслідків таких дій.

При прямому умислі передбачення вміщує уявлення про фактичний зміст змін в об'єкті, які мають відбутися, розуміння їх соціального значення, шкідливості для охоронюваних законом суспільних відносин, а також усвідомлення причиново-наслідкової залежності між власним діянням та його суспільно небезпечними наслідками [163, с. 30]. Таке передбачення наявне і при непрямому умислі. Проте воно має інший характер. Як резонно зазначає О. І. Рарог, якщо прямий умисел характеризується передбаченням, як правило, неминучості, а інколи – реальної можливості настання наслідків, то для непрямого умислу характерне передбачення тільки реальної можливості настання таких наслідків [163, с. 38].

Головна ж відмінність між прямим і непрямим умислом – це вольовий момент. При прямому умислі особа не тільки усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає наслідки, які можуть статися внаслідок цього діяння, але й бажає настання цих суспільно небезпечних наслідків. Бажання як елемент умислу полягає у прагненні до визначених наслідків в одній з таких якостей: 1) кінцевої мети; 2) проміжного етапу на шляху до досягнення кінцевої мети; 3) засобу досягнення мети; 4) невідворотного елемента діяння [163, с. 32].

На відміну від прямого умислу, при непрямому умислі особа не бажає настання суспільно небезпечних наслідків, проте свідомо допускає їх настання. Свідоме допущення – це специфічна форма позитивного ставлення до суспільно небезпечних наслідків. Свідоме допущення означає, що винний своїми вольовими діями викликає певну ланку подій і свідомо, маючи намір, допускає такий розвиток причинового зв'язку, який призводить до настання суспільно небезпечних наслідків [163, с. 36]. Не бажаючи настання суспільно небезпечних наслідків, винний все ж таки згоден на їх настання [101, с. 312]. Вольовий зміст непрямого умислу може проявлятися не лише у свідомому допусканні суспільно небезпечних наслідків, але й у байдужому ставленні до їх настання. У цьому випадку суб'єкт спричиняє шкоду, «не задумуючись» про шкідливі наслідки свого діяння, можливість настання яких видається йому доволі реальною [163, с. 36].

За ст. 25 КК України вчиненням з необережності є злочин, скоєний через злочинну самовпевненість, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення, або через злочинну недбалість, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачати.

Назва і зміст ст. 270-1 КК України чітко вказують на те, що кримінально караним визнається лише *умисне* знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ.

Вчиняючи умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, винна особа повністю усвідомлює суспільну небезпечність свого посягання, що обов'язково охоплює й усвідомлення того, що наслідком відповідного діяння може стати неможливість експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ. При цьому особа і передбачає настання відповідних наслідків, адже передбачення перебуває в нерозривному зв'язку з усвідомленням. Як із цього приводу відзначали Г. А. Злобін і Б. С. Нікіфоров, передбачати подію – означає усвідомлювати її як результат іншої події. Передбачення – завжди є усвідомленням впливу властивостей іншої події як причини, що призводить до

необхідності, ймовірності, можливості або невиключеності реалізації цих властивостей у вигляді наслідку або результату події [67, с. 89–90].

Отже, можна стверджувати, що суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, характеризується лише умисним ставленням до проміжних наслідків. Через це ми в жодному разі не можемо сприйняти озвучену О. В. Смаглюком тезу про те, що відношення особи до наслідків у вигляді неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ характеризується необережною виною [72, с. 463], адже за таких умов ми мали б констатувати відсутність складу розглядуваного злочину. При цьому маємо зазначити, що ставлення винного до проміжних наслідків умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ може характеризуватися не лише бажанням, але й свідомим припущенням можливості їх настання.

Відразу варто зробити важливе застереження – всі зазначені вище положення характеризують відношення суб'єкта лише щодо вчиненого ним діяння та проміжних наслідків у вигляді неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ чи створення відповідної загрози. На жаль, приписи ст. 270-1 КК не дають подібного чіткого уявлення щодо ставлення винної особи до настання похідних наслідків у вигляді спричинення небезпеки для життя чи здоров'я людей або майнової шкоди у великому розмірі (ч. 1), або інших наслідків, передбачених кваліфікованими (особливо кваліфікованими) складами досліджуваного злочину. Така ситуація зумовила наявність різних поглядів щодо цього питання.

Здійснений аналіз засвідчив: одні науковці вважають, що суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, характеризується лише необережним ставленням до похідних наслідків; інші допускають непрямий умисел до настання «спричинення небезпеки для життя чи здоров'я людей» і лише необережність до «майнової шкоди» або «загибелі людини»; на думку ж третіх, ставлення винного до настання похідних наслідків можливе і у формі умислу, і може бути результатом необережності. Відповідно до вибраної

вченими позиції змінюється і їхнє бачення щодо кваліфікації умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ.

Так, коментуючи ст. 270-1 КК України, В. П. Тихий обмежується вказівкою на те, що відповідний злочин може бути вчинений у формі прямого або непрямого умислу [95, с. 523].

Натомість В. О. Навроцький зазначає, що суб'єктивна сторона аналізованого посягання характеризується умисною виною відносно заподіяння проміжних наслідків та необережною – відносно похідних наслідків. При умисному ж ставленні до похідних наслідків скоєне має кваліфікуватися за статтями про умисні злочини проти особи чи проти власності [133, с. 821].

Своє бачення щодо розглядуваної проблематики висловлює і В. В. Антипов. На думку криміналіста, суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 досліджуваної заборони, характеризується виною у формі умислу або подвійною виною. Проте, на відміну від В. О. Навроцького, В. В. Антипов диференціює кваліфікацію умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ залежно від того, який похідний наслідок був спричинений такими діями. У випадках, коли особа бажала або передбачала і хоча не бажала, але свідомо припускала настання такого (похідного) наслідку, як спричинення небезпеки для життя чи здоров'я людей (ч. 1 і ч. 2), злочин, на переконання правника, є умисним. Водночас фахівець відзначає, що ставлення до спричинення майнової шкоди (ч. 1, 2 і 3) або загибелі людей (ч. 3) може бути лише необережним, що зумовлює подвійну (складну) форму вини. У випадках бажання настання майнової шкоди у великому розмірі чи в особливо великому розмірі за відсутності корисливої мети вчинене має кваліфікуватися за ст. 194 КК. Знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ з умислом на заподіяння тілесних ушкоджень чи смерті людини має кваліфікуватися за статтями розділу II «Злочини проти життя та здоров'я особи» [4, с. 415].

У методичних рекомендаціях щодо розслідування злочинів, пов'язаних з умисним знищенням або пошкодженням об'єктів ЖКГ, розроблених колективом авторів на чолі з С. С. Чернявським, висловлюється подібна думці

В. В. Антипова позиція. Її зміст полягає в тому, що суб'єктивна сторона аналізованого злочину передбачає і прямий умисел, і змішану форму вини. При цьому юристи відзначають, що винний може умисно ставитись і до пошкодження, і до майнової шкоди в результаті пошкодження цих об'єктів, однак відкриття каналізаційного люка для того, щоб туди впала людина, потрібно кваліфікувати за наявності всіх належних обставин, наприклад, як злочин проти життя та здоров'я [166, с. 11]. Як бачимо, ці науковці, на відміну від В. В. Антипова та В. О. Навроцького, аргументують думку про те, що у випадках, коли винний умисно ставиться не лише до знищення і пошкодження об'єктів ЖКГ та проміжних наслідків цих дій, але й до похідних наслідків у вигляді майнової шкоди у великому розмірі, скоєне має кваліфікуватися за ст. 270-1, а не ст. 194 КК України.

Стосовно ж наслідків у вигляді загибелі людей чи інших тяжких наслідків, то автори відповідних рекомендацій допускають і умисне, і необережне ставлення до них особи, яка умисно знищує або пошкоджує об'єкти ЖКГ. При цьому за умови необережного ставлення до вказаних наслідків вчинене, на думку правознавців, має кваліфікуватися лише за ч. 3 ст. 270-1 КК України; при умисному ж ставленні (прямий або непрямий умисел) – за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 270-1 і відповідною частиною ст. 115 КК України [166, с. 11–12].

Досліджуючи подібні за змістом до ст. 270-1 КК України злочинні посягання (статті 194-1, 272, 290, 360 КК України), О. П. Дячкін вказує на те, що, здійснюючи умисне руйнування, пошкодження або приведення іншим шляхом у непридатний для експлуатації стан об'єктів електроенергетики та зв'язку, особа цілком усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, яке передбачає усвідомлення багатооб'єктності посягання і того, що діяння може породити повне або часткове приведення в непридатний стан охоронюваних кримінальним законом предметів посягання, що, своєю чергою, може призвести до настання будь-яких інших наслідків, і передбачених, і непередбачених статтею закону. Далі криміналіст зазначає, що вольова ознака умислу при вчиненні посягань на

об'єкти електроенергетики та зв'язку відносно самого діяння полягає в бажанні вчинити руйнування, пошкодження або інші дії, спрямовані на приведення у непридатний для експлуатації стан зазначених предметів, а відносно наслідків вольова ознака умислу буде виражена в тому, що особа або бажає їх настання, або свідомо припускає настання цих наслідків. При цьому наслідки першого рівня завжди охоплюються умисною формою вини, що ж стосується похідних наслідків, то вони можуть бути результатом і умислу, і необережності. На підставі цього О. П. Дячкін робить висновок, що умисні злочини, які посягають на об'єкти електроенергетики та зв'язку, можуть вчинюватись і в межах однієї форми вини (умислу), і в рамках складної (змішаної) форми вини – умислу щодо дій та наслідків першого рівня і необережності щодо наслідків другого рівня (похідних наслідків) [57, с. 121–122].

На нашу думку, продемонстрований плюралізм поглядів щодо питання про ставлення винного до похідних наслідків знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ пояснюється трьома чинниками: по-перше, складністю визначення суб'єктивної сторони у злочинах із похідними наслідками, до категорії яких і відноситься ст. 270-1 КК України; по-друге, відсутністю в чинному кримінальному законодавстві положень, які стосуються тих випадків, коли у винної особи наявне різне психічне ставлення до окремих об'єктивних ознак одного й того самого злочину; по-третє, невирішеністю проблеми так званої «змішаної» форми вини на доктринальному рівні.

Враховуючи сказане, є підстави вважати, що правильне визначення суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, можливе лише за умови звернення до загальнотеоретичних надбань кримінально-правової науки, присвячених і особливостям суб'єктивної сторони в злочинах з похідними наслідками, і питанням змішаної форми вини.

Розпочати слід з того, що на позначення форми вини, за якої в суб'єкта наявне різне психічне ставлення до окремих об'єктивних ознак одного й того самого злочину, в доктрині паралельно вживають такі назви, як «змішана» [48, с. 141; 73, с. 13; 91, с. 170–173; 133, с. 96–97], «складна» [28, с. 20], «подвійна»

[230, с. 102–106] форма вини. Але незважаючи на деяку внутрішню подібність, ці поняття все ж не можна вважати повністю синонімічними. Найбільш наглядно продемонстрував співвідношення вказаних категорій Є. В. Шевченко, котрий, удосконаливши раніше запропоновану ним же класифікацію [228; 229], розділив відповідні злочини на декілька груп.

До першої групи науковець відніс делікти, що мають ознаки одиничних ускладнених злочинів, які йменуються складені. Формула суб'єктивного змісту в них може бути записана як «умисел + необережність». Такі злочини завжди характеризуються двома різними формами вини – умислом до проміжного наслідку й необережністю до похідних наслідків. Оскільки вони становлять собою враховану законодавцем ідеальну сукупність двох (або більше) злочинів, то для визначення таких випадків найбільш прийнятним є застосування категорії *«злочини з подвійною формою вини»*.

Другу групу складають делікти, в яких психічне ставлення винного до похідного наслідку може характеризуватися і умисною, і необережною формою вини. Суб'єктивна сторона цієї групи злочинів може бути визначена як «прямий умисел + непрямий умисел», або як «умисел + необережність». На думку Є. В. Шевченка, для визначення суб'єктивної сторони таких злочинів найбільш вдалим буде використання поняття *«злочини зі складною формою вини»*. До цієї ж групи діянь правознавець відносить і ті, в яких у межах одного складу законодавець об'єднує адміністративний делікт і злочин.

До третьої групи відносяться злочини з альтернативно викладеними похідними наслідками, які можуть наставати одночасно. Це випадки, коли суспільно небезпечне діяння здатне породжувати відразу два, три або більше видів похідної шкоди. При цьому окремі наслідки можуть утворювати самостійні злочини, інші ж – ні. До того ж, як на цьому акцентує увагу Є. В. Шевченко, щодо одних наслідків психічне ставлення винного може характеризуватися умисною формою вини, щодо інших – необережною (прямий умисел + непрямий умисел + один з видів необережності). Посилаючись на працю В. І. Касинюка,

Є. В. Шевченко пропонує для подібних випадків запровадити окрему категорію – «злочини з комбінованою формою вини» [70, с. 42; 228, с. 112–113].

На підставі вищевикладених суджень Є. В. Шевченко резюмує, що така класична категорія, як «змішана форма вини», повинна використовуватися як родове поняття, яке показує ускладненість суб'єктивної сторони деліктів певного виду. За такого розуміння правові категорії «змішана вина» і «подвійна», «складна» й «комбінована форма вини» співвідносяться відповідно як родове й видові поняття [228, с. 112].

Проектуючи запропоновану Є. В. Шевченко класифікацію на досліджувану нами статтю, ми дійшли висновку, що злочин, передбачений ч. 1 (ч. 2) ст. 270-1 КК України, слід відносити до другої із вказаних груп злочинів зі змішаною формою вини – злочинів зі *складною* формою вини, в якому ставлення винного до похідних наслідків може характеризуватися і умислом, і необережністю. Що ж до заборони, передбаченої ч. 3 ст. 270-1 КК України, то ми вважаємо, що цей злочин є злочином з комбінованою формою вини, оскільки ставлення винного до «спричинення майнової шкоди в особливо великому розмірі» може бути як умисним, так і необережним, тоді як ставлення до «загибелі людей або інших тяжких наслідків» – лише необережним.

Але незважаючи на висловлені вище судження, загалом злочин, передбачений ст. 270-1 КК України, є умисним, оскільки ставлення винного до знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ та проміжних наслідків у вигляді неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ чи створення такої загрози, яке й визначає спрямованість злочину та його суспільну небезпечність, є умисним.

При цьому залежно від того, який саме похідний наслідок був спричинений, можливі декілька варіантів кваліфікації.

Зокрема, в тих випадках, коли винна особа бажала настання в результаті умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ майнової шкоди у великому або особливо великому розмірі, такі дії мають отримувати кримінально-правову оцінку з посиланням на відповідні частини ст. 270-1, а не ст. 194 КК України.

Видається, що кваліфікація подібних проявів за ст. 194 КК України суперечила б правилам кримінально-правової кваліфікації, за якими у разі конкуренції статей застосуванню підлягає стаття Особливої частини, яка передбачає ознаки спеціальної норми [112, с. 153; 131, с. 420]. Саме на підставі цього правила в посібнику з кваліфікації злочинів, підготовленому представниками луганської школи кримінального права, обґрунтовано зазначається, що дії винного не можуть кваліфікуватися за ст. 194 КК України, якщо пошкоджене або знищене майно захищене спеціальними кримінально-правовими нормами. Як приклад, вказується на те, що випадки умисного знищення або пошкодження об'єктів електроенергетики та пошкодження ліній зв'язку, які, як неодноразово зазначалось вище, мають багато спільного із злочином, передбаченим ст. 270-1 КК України, мають кваліфікуватися за ст. 194-1 та ст. 360 КК України відповідно [71, с. 301]¹.

При цьому для нас зрозумілими є й мотиви, якими керувалися В. В. Антипов та В. О. Навроцький, висловлюючи думку про те, що подібні випадки потрібно кваліфікувати за ст. 194 КК України. Головним з таких мотивів є місцезрештування досліджуваної норми в системі Особливої частини, яке визначає спрямованість аналізованого діяння на порушення насамперед громадської безпеки, а не власності. Утім, за умови сприйняття позиції про те, що ст. 270-1 КК України не є спеціальною відносно ст. 194 КК України, ми мали б констатувати, що у випадках умисного ставлення особи, яка знищує або пошкоджує об'єкти ЖКГ, до наслідків у вигляді майнової шкоди у великому (особливо великому) розмірі, вчинене мало б кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ст. 194 та ст. 270-1 КК України.

Та хотілося б ще раз наголосити на тому, що першопричиною виникнення подібних суперечок щодо кваліфікації розглядуваних випадків є таки помилкове, на наш погляд, місцезрештування норми, якою передбачена кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ. Видається, за умови розміщення досліджуваної заборони в розділі VI Особливої

¹ Відсутність вказівки криміналістів на випадки умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, на наше переконання, пояснюється тією обставиною, що цитований посібник був виданий 2010 р., а норма, яка передбачає кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, як відомо, з'явилась у КК України лише у 2011-му.

частини КК України «Злочини проти власності», як це сталося, наприклад, у випадку з нормою про умисне знищення або пошкодження об'єктів електроенергетики, було б ще більш очевидно, що вона є спеціальною відносно ст. 194 КК України, що дозволило б уникнути дискусій стосовно кваліфікації випадків умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, в яких ставлення винного до майнової шкоди є умисним.

На думку В. О. Навроцького, принциповим є те, що для кваліфікації кримінально-правових норм при їх конкуренції не має значення співвідношення санкцій загальної і спеціальної норм [131, с. 423]. На цьому ж акцентує увагу й О. К. Марін, котрий відзначає, що при конкуренції загальної і спеціальної кримінально-правових норм варто користуватися тільки сутнісним критерієм – подоланням цього виду конкуренції з використанням розробленого правовою наукою правила незалежно від розміру санкцій, наявної практики застосування, якщо вона суперечить теоретично обґрунтованим положенням [112, с. 177–178]. Та все ж, навіть пам'ятаючи про це правило, не можемо не вказати й на те, що дещо алогічною, за умови бажання законодавця посилити відповідальність за умисне знищення або пошкодження саме об'єктів ЖКГ, була б кваліфікація, наприклад, пошкодження водопроводу, вчиненого з умислом на заподіяння шкоди у великому розмірі, не за ч. 1 ст. 270-1 КК України, а за ч. 1 ст. 194 КК України, санкцією якої передбачено більш м'яке покарання порівняно із санкцією досліджуваної нами норми.

Зроблені вище висновки стосуються і ставлення винної особи до створення загрози життю або здоров'ю людей – і при умисному, і при необережному ставленні до вказаних наслідків умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, вчинене має кваліфікуватися лише за ст. 270-1 КК України.

Отже, маємо констатувати, що для кваліфікації злочину, передбаченого ч. 1 ст. 270-1 КК України, не має значення ставлення (умисне чи необережне) винної особи до спричинених нею «створення небезпеки для життя чи здоров'я людей» або «майнової шкоди у великому розмірі», за умови настання яких відповідне діяння має кваліфікуватися тільки за ст. 270-1 КК України.

Інша ситуація спостерігається у випадках, коли наслідком умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ виступає «загибель людини або інші тяжкі наслідки» (наприклад, завдання тяжких тілесних ушкоджень одній або декільком особам).

У тому разі, коли буде доведено, що в особи, яка скоїла умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, було необережне ставлення до вказаних наслідків, вчинене слід кваліфікувати лише за ч. 3 ст. 270-1 КК України.

Складніше вирішити ситуацію, якщо буде встановлено, що винний передбачав і бажав або свідомо допускав настання таких наслідків. Кваліфікувати скоєне лише за статтями про умисні злочини проти особи ми не можемо, оскільки, з одного боку, у проєктованій ситуації відбувається посягання на два незалежні об'єкти кримінально-правової охорони, а з іншого – умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ не виступає конститутивною ознакою жодного із злочинів проти життя та здоров'я особи, що вимагає від нас під час кримінально-правової оцінки вчиненого обов'язково посилатися й на ст. 270-1 КК України.

А за таких умов залишається два варіанти кваліфікації:

1) за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 270-1 КК України, та відповідним умисним злочином проти життя і здоров'я особи (такий варіант пропонують автори згаданих раніше методичних рекомендацій щодо розслідування злочинів, пов'язаних з умисним знищенням або пошкодженням об'єктів ЖКГ);

2) за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 270-1 КК України, та умисним злочином проти життя і здоров'я особи.

Ми схиляємося саме до другого із запропонованих вище варіантів, оскільки при кваліфікації аналізованих діянь за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 270-1 та статтею, яка передбачає відповідальність за умисний злочин проти життя і здоров'я особи, фактично відбувається подвійне інкримінування, що суперечить відомому ще з римського права принципу *non bis in idem* (ніхто не повинен двічі нести покарання за один і той самий злочин), який знайшов вираження в конституційному імперативі про те, що ніхто не може

бути двічі притягнутий до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ч. 1 ст. 61 Конституції України).

При цьому маємо зазначити, що всі суперечки навколо кваліфікації випадків, коли особа, яка скоїла умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, передбачала і бажала або свідомо допускала настання наслідків у вигляді загибелі людини або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, на наш погляд, можна було б вирішити надзвичайно просто, як це і зробив російський законодавець, – вказати в ч. 3 ст. 270-1 КК України (це ж стосується і проєктованої нами ст. 194-1) на необережне ставлення винного саме до таких наслідків¹. За умови внесення відповідних змін буде усунуто будь-яке підґрунтя для суперечок навколо кваліфікації умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, яке спричинило загибель людини або інші подібні наслідки, адже буде чітко зрозуміло: за умови необережного ставлення особи до таких наслідків, скоєне має кваліфікуватися лише за ч. 3 ст. 270-1 КК України як умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, що з необережності спричинило, наприклад, загибель людини; у випадку ж умисного ставлення до загибелі людини, вчинене має одержувати кримінально-правову оцінку з посиланням на ч. 1 ст. 270-1 КК України, оскільки відбулося умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, та відповідну статтю про умисні злочини проти життя і здоров'я особи.

Розглядаючи суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, варто нагадати, що в 11 з 33 проаналізованих нами країн, кримінальне законодавство яких відносить до кримінально караних посягань на об'єкти життєзабезпечення, наявні привілейовані склади злочинів, в яких передбачено кримінальну відповідальність за знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення, вчинене з необережності.

У вітчизняній юридичній літературі також висловлюються думки щодо необхідності криміналізації необережного знищення або пошкодження об'єктів

¹ Свого часу подібну за змістом пропозицію щодо удосконалення ст. 194 КК України висловлювала С. А. Миرونюк [117].

ЖКГ [114, с. 320]¹.

Але ми вже зазначали, що за таких умов до кримінальної відповідальності взагалі можна буде притягнути *будь-яку особу*, яка *необережно* пошкодила чи знищила об'єкт ЖКГ (наприклад, люк), адже, як засвідчив аналіз судової практики, фактично кожен випадок крадіжки люка розцінюється як такий, що міг призвести до порушення нормального функціонування таких об'єктів та спричинив небезпеку для життя і здоров'я людей.

Крім того, вважаємо, що одним з головних аргументів на користь існування окремої норми, якою передбачена кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ (як й об'єктів життєзабезпечення загалом), є те, що винна особа, усвідомлюючи суспільне значення таких об'єктів, все ж, керуючись певними своїми мотивами, знищує чи пошкоджує їх. Це дає підстави законодавцю встановити за такі дії більш суворе покарання порівняно з тими, які передбачені санкцією ст. 194 КК України. Для оцінки ж ступеня суспільної небезпечності необережного знищення чи пошкодження об'єктів ЖКГ факт настання інших, крім тяжких тілесних ушкоджень або загибелі людей (ст. 196 КК України), наслідків, зокрема порушення нормального функціонування відповідних об'єктів, враховуючи відсутність у винної особи умислу щодо цих дій, фактично не має значення. Суспільна ж небезпечність необережного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, власне, як й інших об'єктів життєзабезпечення, навіть за умови настання в результаті цих дій неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування відповідних суспільно важливих об'єктів, видається недостатньою для встановлення кримінальної відповідальності за такі діяння за умови відсутності загибелі людей або спричинення тяжких тілесних ушкоджень.

Отже, ми дійшли висновку, що для кримінально-правової протидії досліджуваним суспільно небезпечним проявам достатньою видається наявність

¹ Ми вже зазначали, що така думка, щоправда, висловлена стосовно об'єктів електроенергетики та зв'язку, свого часу лунала і з вуст О. П. Дячкіна. Зокрема, правник пропонував встановити окремо кримінальну відповідальність і за умисні, і за необережні злочини проти безпеки функціонування об'єктів електроенергетики та зв'язку і передбачити ознаки окремих складів злочинів у ст. 261-1 і ст. 261-2 КК України, які розмістити в розділі IX Особливої частини КК України «Злочини проти громадської безпеки» [58, с. 9–10].

у чинному кримінальному законодавстві загальної норми, якою встановлено кримінальну відповідальність за необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196 КК України).

Закінчуючи наші міркування з приводу можливості криміналізації необережного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, не можемо не звернути уваги, особливо з урахуванням пропозицій, окреслених у підрозділі 2.1 нашого дослідження, на суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 292 КК України. Нагадаємо, у цій кримінально-правовій нормі встановлено відповідальність за пошкодження або руйнування одного з видів об'єктів життєзабезпечення – об'єктів магістральних чи промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів. Але на відміну від інших статей, якими охороняється цілісність об'єктів життєзабезпечення (ст. 194-1, 270-1, 360 КК України), у вказаній забороні немає вказівки на форму вини, з якою може вчинюватися аналізоване діяння. Отож, суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися і умислом, і необережністю не лише щодо похідних наслідків, а й щодо діяння та його проміжних наслідків.

Вважаємо, що таке положення є без перебільшення неприпустимим. Як із цього приводу досить різко, але водночас справедливо відзначає О. П. Дячкін, воно суперечить не тільки таким принципам криміналізації, як принцип кримінально-правової несуперечливості та принцип повноти складу, але і взагалі здоровому глузду [58, с. 125]. Справді, важко, якщо взагалі можливо, зрозуміти логіку законодавця в конструюванні ст. 292 КК України, де за вчинення і умисного, і необережного пошкодження чи руйнування об'єктів, про які йдеться в аналізованій кримінально-правовій нормі, передбачається однакове покарання. За такого стану речей можливі ситуації, наприклад, коли за *умисне* пошкодження або руйнування магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів, вчинене загальнонебезпечним способом, може бути призначене покарання у виді *обмеження волі*, тоді як за аналогічні *необережні* дії, які призвели до аварії, – аж до *дванадцяти років позбавлення волі* (!)

Подібний приклад наводить і О. П. Дячкін, вказуючи, що вчинене з необережності пошкодження або руйнування технологічно пов'язаних з магістральними нафто-, газо- та нафтопродуктопроводами засобів зв'язку може потягти покарання за ч. 3 ст. 292 КК України – на строк від п'яти до дванадцяти років позбавлення волі, у той же час як за, наприклад, умисне пошкодження інших засобів зв'язку, за ст. 360 КК України, – до двох років обмеження волі. Вказане, на думку криміналіста, свідчить про необхідність встановлення в окремому порядку в КК України відповідальності за вчинені з необережності посягання на об'єкти електроенергетики та зв'язку [57, с. 125–126].

Утім, погоджуючись з О. П. Дячкіним щодо неприпустимості законодавчого конструювання ст. 292 КК України, одночасно, враховуючи озвучену вже нами позицію щодо можливості криміналізації необережних посягань на об'єкти життєзабезпечення, вважаємо, що усунення вказаного законодавчого недоліку лежить у площині внесення змін до назви та, передовсім, диспозиції ч. 1 ст. 292 КК України (за умови її збереження в чинному кримінальному законодавстві), які вилучили б з кримінально караних необережні прояви пошкодження або руйнування магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів, а не створення нової норми, яка передбачала б кримінальну відповідальність за необережні посягання на об'єкти, вказані у ст. 292 КК України.

Дослідивши вину, варто перейти до аналізу мети й мотиву злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України.

Як зазначає Л. М. Кривоченко, мотив злочину – це спонукання до вчинення злочину, а мета – уявлення про його суспільно небезпечний наслідок, про ту шкоду, що, як усвідомлює винний, настане для охоронюваних кримінальним законом відносин і яка, проте, є для нього бажаною [91, с. 173].

Хоча і мотив, і мета являються факультативними ознаками суб'єктивної сторони розглядуваного складу злочину, проте їх встановлення відіграє важливу роль у з'ясуванні психічного ставлення винної особи до вчиненого діяння, а в деяких випадках впливає і на кваліфікацію злочину. Як із цього приводу

відзначає А. В. Савченко, з'ясування мотиву злочину сприяє правильному й точному уявленню про мотиваційну сферу особи винного, його життєві принципи, установки, звички, схильності тощо [170, с. 113].

Умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ може бути вчинене з різних мотивів – користь, хуліганство, помста, заздрість тощо. Але варто погодитись з О. П. Дячкіним, котрий небезпідставно звертає увагу на положення, яке однаковою мірою стосується і злочинів, передбачених ст. 194-1 та ст. 360 КК України, і злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, – насамперед труднощі під час кваліфікації скоєного викликають випадки вчинення вказаних злочинів з корисливих або хуліганських мотивів [58, с. 129].

Вважаємо, що в тих випадках, коли особа умисно знищує або пошкоджує об'єкт ЖКГ з корисливих мотивів, вчинене утворює ідеальну сукупність злочинів і, відповідно, має кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ст. 270-1 КК України, та відповідною статтею, яка передбачає відповідальність за корисливий злочин (як свідчить практика, найчастіше такою нормою виступає ст. 185 КК України). Звісно, має рацію згаданий раніше О. П. Дячкін, вказуючи на те, що коли скоєне з корисливою метою пошкодження не призвело і не могло призвести до порушення нормальної роботи об'єктів електроенергетики або зв'язку (у нашому випадку об'єктів ЖКГ), то в цьому випадку кваліфікація буде правильною за статтями, що передбачають відповідальність за корисливий злочин [58, с. 131]. Утім, як це було доведено в підрозділі 2.2 цієї роботи, досить важко, якщо взагалі можливо, уявити собі випадки пошкодження, а тим паче знищення об'єктів ЖКГ, які потенційно не могли б спричинити неможливість експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ.

Вирішуючи ж питання кримінально-правової оцінки умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, вчиненого з хуліганських мотивів, варто спиратися на вироблені доктриною правила кваліфікації хуліганських дій, поєднаних з умисним знищенням або пошкодженням майна, різновидом якого і є об'єкти ЖКГ.

Зокрема, резонні судження з цього приводу висловив В. А. Ломако. На думку криміналіста, аналіз ознак хуліганства дає підстави для висновку, що такі насильницькі дії, як побої, мордування..., а також умисне знищення або пошкодження майна характеризують особливу зухвалість. Тому вказане хуліганство не потребує додаткової кваліфікації. Однак якщо в такій ситуації вчинені злочини, які за своїми ознаками і ступенем тяжкості значно відрізняються від хуліганства, має місце сукупність злочинів, що потребує кваліфікації за ст. 296 та відповідними статтями КК України [95, с. 584].

У подібному руслі висловлюється і Г. Є. Болдарь. На думку юристки, знищення або пошкодження майна додаткової кваліфікації за ч. 1 ст. 194 КК України не потребує за винятком вчинення більш тяжкого злочину. Тому якщо під час хуліганства майно умисно знищується або пошкоджується шляхом вибуху, підпалу чи іншим загальнонебезпечним способом, або це заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей, дії винного слід кваліфікувати за відповідною частиною ст. 296 і ч. 2 ст. 194 КК України [71, с. 346].

Отже, з уваги на вищевказані доктринальні положення можна зробити висновок, що кваліфікація умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, вчиненого з хуліганських мотивів, здійснюється так: у тих випадках, коли санкція ст. 270-1 не перевищує санкції ст. 296 КК України, все скоєне має охоплюватися лише ст. 296 і додаткової кваліфікації не потребує; у тому ж разі, коли покарання, передбачене відповідною частиною ст. 270-1, є більш суворим, порівняно з передбаченим відповідною частиною ст. 296 КК України (наприклад, умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, вчинене загальнонебезпечним способом (ч. 2), або таке, що призвело до загибелі людей або інших тяжких наслідків (ч. 3)), вчинене підлягає кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених ст. 270-1 та ст. 296 КК України.

Прикметно, що в російському кримінальному законодавстві кримінально караним визнається лише таке приведення в непридатний стан об'єктів життєзабезпечення (ст. 215-2 КК РФ) та нафто-, нафтопродукто- та газопроводів

(ст. 215-3 КК РФ) [210], яке вчинене винною особою з корисливих або хуліганських мотивів. Проте загалом визнаючи той факт, що подібні злочини найчастіше вчинюються саме з корисливих чи хуліганських мотивів (це засвідчує й аналіз практики застосування ст. 270-1 КК України), вказівку на такі мотиви безпосередньо в диспозиції відповідних кримінально-правових норм ми вважаємо зайвою та дещо казуїстичною. Наша позиція ґрунтується на тому, що умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення, хоча й рідше, але все ж може вчинятися також з інших, крім корисливих та хуліганських, мотивів. Наприклад, пошкодження водопроводу як помста директорові ЖЕКу за те, що той не відреагував на скаргу особи з будь-якого питання; пошкодження теплоелектростанції, вчинене особою, яка в такий спосіб спонукає суспільство до використання відновлювальних джерел енергії; знищення чи пошкодження газо- чи нафтопроводу з політичних мотивів, якщо при цьому особа не керується у своїх діях метою ослаблення держави; знищення об'єкта тепlopостачання, який знаходиться у приватній власності особи, якій винний задрить або з якою тривалий час конфліктує тощо. Звичайно, такі прояви можна зустріти не так часто, проте вони можливі. А за умови встановлення кримінальної відповідальності лише за умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення (у нашому випадку об'єктів ЖКГ), вчинене з корисливих або хуліганських мотивів, такі випадки опиняться поза сферою кримінально-правового регулювання. Тому вказівку в диспозиції ст. 270-1 (як і в проєктованій нами ст. 194-1 КК України) на будь-які мотиви умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ (життєзабезпечення) вважаємо недоречною. До речі, у працях російських дослідників також відзначається необхідність вилучення зі ст. 215-2 КК РФ вказівки на корисливий та хуліганський мотиви, що, на думку вчених, сприятиме більш чіткому розмежуванню цього злочину із суміжними кримінально караними діяннями [193, с. 10].

Якщо мотив злочину відповідає на питання, чому особа вчиняє злочин, то мета – заради чого, до якого результату спрямована її суспільно небезпечна діяльність [91, с. 173].

У більшості випадків мета не впливає на кваліфікацію умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ. Утім, якщо метою дій винного є задоволення своїх корисних потреб, то, зазвичай, такій діяльності властивий корисливий мотив, а, відповідно, вчинене слід кваліфікувати з урахуванням особливостей, про які йшлося під час дослідження мотиву аналізованого злочину.

Зважаючи на сумні реалії сьогодення, в жодному разі не можна забувати й про те, що в тих випадках, коли метою особи, котра знищує або пошкоджує об'єкт ЖКГ, є послаблення держави, її дії потрібно кваліфікувати як диверсію (ст. 113 КК України). У цьому разі додатково кваліфікувати вчинене ще й за ст. 270-1 КК України не потрібно.

Отже, злочин, передбачений ч. 1 (ч. 2) ст. 270-1 КК України, потрібно відносити до злочинів зі складною формою вини, в якому ставлення винного до похідних наслідків може характеризуватися і умислом, і необережністю. Що ж до заборони, передбаченої ч. 3 ст. 270-1 КК України, то цей делікт відноситься до злочинів з комбінованою формою вини, оскільки ставлення винного до «спричинення майнової шкоди в особливо великому розмірі» може бути як умисним, так і необережним, тоді як ставлення до «загибелі людей або інших тяжких наслідків» – лише необережним.

Висновки до розділу 3

Підбиваючи підсумки аналізу суб'єктивних ознак злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, відзначимо таке.

1. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, є фізична осудна особа, котра досягла 16-річного віку. Була доведена необхідність внесення змін до ч. 2 ст. 22 КК України, відповідно до яких знижений вік кримінальної відповідальності мав би передбачатися й для осіб, котрі скоїли умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення за наявності кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак, передбачених у ч. 2 та ч. 3 проєктованої нами ст. 194-1 КК України.

2. Суб'єктивна сторона складу злочину «умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ» характеризується лише умисним ставленням винного до діяння та його проміжних наслідків. Тому загалом злочин, передбачений ст. 270-1 КК України, є умисним.

Ставлення ж до похідних наслідків аналізованого злочину є різним. Злочин, передбачений ч. 1 (ч. 2) ст. 270-1 КК України, відноситься до злочинів зі складною формою вини, в якому ставлення винного до похідних наслідків може характеризуватися і умислом, і необережністю. Що ж до заборони, передбаченої ч. 3 ст. 270-1 КК України, то цей делікт є злочином з комбінованою формою вини, оскільки ставлення винного до «спричинення майнової шкоди в особливо великому розмірі» може бути і умисним, і необережним, у той час як ставлення до «загибелі людей або інших тяжких наслідків» – лише необережним.

3. Для кваліфікації злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, не має значення ставлення (умисне чи необережне) винної особи до спричинених нею «створення небезпеки для життя чи здоров'я людей» або «майнової шкоди», за умови настання яких відповідне діяння має кваліфікуватися лише за ст. 270-1 КК України.

Що ж до наслідків у вигляді «загибелі людей або інших тяжких наслідків», то залежно від ставлення до них винного можливі два варіанти кваліфікації: у тому разі, коли воно є необережним, вчинене має отримати кримінально-правову оцінку з посиланням лише на ч. 3 ст. 270-1 КК України; якщо ж буде встановлено, що винний передбачав і бажав або свідомо допускав настання таких наслідків, то скоєне варто кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 270-1 КК України, та відповідним умисним злочином проти життя і здоров'я особи.

4. Мотив і мета є факультативними ознаками суб'єктивної сторони досліджуваного складу злочину, проте їх встановлення відіграє важливу роль у з'ясуванні психічного ставлення винної особи до вчиненого діяння, а в деяких випадках впливає і на кваліфікацію вчиненого.

РОЗДІЛ 4

КВАЛІФІКУЮЧІ ТА ОСОБЛИВО КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

4.1 Кваліфікуючі ознаки умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства

У теорії кримінального права злочинами з кваліфікованими складами визнаються кримінально карані діяння з різко підвищеним ступенем суспільної небезпечності діяння порівняно із зафіксованим основним складом злочину, що обумовлює виділення цього різновиду в законі як відносно самостійного, з іншою (підвищеною чи зниженою) санкцією [80, с. 18]. Відповідно, під кваліфікуючими ознаками розуміють ознаки складу злочину, які свідчать про різко підвищену (у порівнянні з відображеною за допомогою ознак основного складу) суспільну небезпечність діяння (і особи, котра його вчинила) [96, с. 174]. Такі ознаки є конструктивними елементами складу злочину, описуються в декількох частинах статті і розміщуються при цьому, як правило, у міру підвищення суспільної небезпеки. Правові наслідки закріплення в законі кваліфікуючих ознак виражаються в установленні нових меж типового покарання, нових рамок санкції, відмінної від санкції за злочин з основним складом. Ця функція – диференціювати, здійснювати градацію відповідальності – обумовлена основною властивістю кваліфікуючих (як і привілейованих) ознак: відображати значну зміну типового ступеня суспільної небезпечності вчиненого [104, с. 163].

У кримінально-правовій літературі склади злочинів, що містять кваліфікуючі (обтяжуючі) ознаки, інколи поділяють так: склади злочинів зі звичайними обтяжуючими ознаками (кваліфіковані склади злочинів), склади злочинів з особливо обтяжуючими ознаками (особливо кваліфіковані склади злочинів), склади злочинів з винятково обтяжуючими ознаками (винятково

кваліфіковані склади злочинів), склади злочинів з надзвичайно обтяжуючими ознаками (надзвичайно кваліфіковані склади злочинів), комбіновані склади злочинів з обтяжуючими (кваліфікуючими) ознаками [47, с. 157].

У ч. 2 ст. 270-1 КК України кваліфікуючими ознаками умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ визнано повторність або загальнонебезпечний спосіб вчинення дій, зазначених у ч. 1 цієї статті.

Відповідно до ч. 1 ст. 32 КК України *повторністю злочинів* визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України. При цьому варто пам'ятати, що ознака повторності відсутня, якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності або якщо судимість за раніше вчинений злочин було погашено чи знято в установленому законом порядку. Не має значення й те, чи був попередній злочин закінчений, чи перерваний на стадіях готування або замаху, вчинений він одноосібно чи у співучасті, була особа засуджена за попередній злочин чи наявна так звана фактична повторність.

Обов'язково потрібно враховувати й ту обставину, що повторність відсутня при вчиненні продовжуваного злочину, який складається з двох або більше злочинних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром (ч. 2 ст. 32 КК України). Через це випадки, коли особа, наприклад, спочатку пошкоджує частину водопроводу для того, щоб наступного дня мати змогу від'єднати його від системи і скористатись на свій розсуд, мають отримувати кримінально-правову оцінку з посиланням на ч. 1, а не ч. 2 ст. 270-1 КК України, оскільки в цьому разі повторності не буде.

Варто пам'ятати, що за положеннями ч. 3 ст. 32 КК України вчинення двох або більше злочинів, передбачених різними статтями КК України, визнається повторним лише у випадках, передбачених в його Особливій частині. Зазвичай, це простежується в разі вчинення однорідних злочинів, до яких відносяться такі злочини, які посягають на однакові або схожі безпосередні об'єкти і вчинені з однією формою вини. Найбільш яскравим прикладом однорідних злочинів, вчинення яких утворює повторність, є перелік посягань, вказаних у п. 1 примітки

до ст. 185 КК України. Нагадаємо, у ній зазначено, що в ст. 185, 186 та 189–191 повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями або статтями 187, 262 КК України. Як бачимо, законодавець визнав однорідними до вказаних у примітці до ст. 185 КК України не лише посягання, передбачені розділом VI Особливої частини КК України, а й злочин, передбачений ст. 262 КК України, в якій йдеться про викрадення, привласнення або вимагання окремих різновидів майна, вилученого з цивільного обігу (вогнепальної зброї, бойових припасів тощо).

З урахуванням вищевказаного, а також пам'ятаючи про однорідність злочинів, передбачених статтями 194-1, 270-1, 292, 360 КК України, які порушують фактично один і той самий безпосередній об'єкт та вчиняються з однією формою вини¹, у нас виникло запитання: чому законодавець, за умови передбачення кримінальної відповідальності за посягання на цілісність окремих об'єктів життєзабезпечення в різних статтях Особливої частини КК, не визнав повторним факт вчинення кожного із цих злочинів особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених відповідними статтями? На наш погляд, за умови відсутності в чинному кримінальному законодавстві єдиної універсальної норми, у межах якої була б уніфікована відповідальність за посягання на об'єкти життєзабезпечення, такий крок хоча б дозволив «реабілітуватися» вітчизняним парламентаріям, засвідчуючи, що вони не повністю ігнорують факт однорідності посягань, передбачених статтями 194-1, 270-1, 292, 360 КК України. Втім, такого рішення народні обранці не ухвалили, що зайвий раз підтверджує безсистемність процесу вітчизняної кримінальної правотворчості, про ще більш кричущі прояви якої йтиметься далі.

На відсутність системності під час конструювання норм, присвячених умисному знищенню або пошкодженню майна, звертає увагу й Н. О. Сербіна. Дослідниця вказує, зокрема, на те, що ст. 194 КК України є загальною нормою, яка встановлює відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна, і

¹ Як зазначалося раніше, злочину, передбаченому ст. 292 КК України, властива і необережна форма вини. Але це положення, з огляду на його очевидну помилковість, має бути якнайшвидше виправлено.

тому видається доцільним передбачити в ст. 194 КК України повторність як кваліфікуючу ознаку. При цьому науковець пропонує в примітці визначити, що повторним вважається не тільки вчинення попередньо злочину, передбаченого ст. 194 КК України (так звана повторність тотожних злочинів), а й злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України (так звана повторність однорідних злочинів). Крім того, Н. О. Сербіна виступає й за те, щоб як однорідні злочини тут також виступали злочини, передбачені ст. 347, 352, 378, 399, 411 КК України [174, с. 39–40].

Загалом позитивно оцінюючи можливість доповнення ст. 194 КК України приміткою подібного змісту, водночас ми не можемо зрозуміти мотиви, якими керувалася юристка, пропонуючи віднести до однорідних (до злочину, передбаченого ст. 194 КК України) лише один з деліктів, в якому йдеться про відповідальність за посягання на об'єкти життєзабезпечення, – злочин, передбачений ст. 270-1 КК України. А чому ж до цього переліку правознавець не відносить посягання, передбачене наступним за порядковим номером ст. 194-1 КК України, а також злочини, передбачені статтями 277, 292 та 360 КК України?

Видається, що в цій ситуації криміналістці варто зайняти послідовну позицію: або відносити до однорідних злочину, передбаченому ст. 194 КК України, усі різновиди знищення або пошкодження майна, передбачені іншими нормами кримінального законодавства, або ж лише ті з них, предметом яких виступає так зване «звичайне» майно, не наділене властивостями, котрі дають підстави відносити його до об'єктів життєзабезпечення.

Не можемо повністю підтримати й судження Н. О. Сербіної щодо того, що вчиняючи кваліфіковані види злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, винний, крім обставин загального порядку, повинен усвідомлювати також відповідні кваліфікуючі ознаки, зокрема повторність вчинення таких дій [17, с. 149–150]. Якщо буквально тлумачити твердження Н. О. Сербіної, то виходить, що коли винний не усвідомлює, що вчинює злочин повторно, йому не інкримінуватимуть цієї кваліфікуючої ознаки? Вважаємо, що позиція криміналістики потребує додаткового обґрунтування чи бодай пояснення.

І останнє. Як ми вже відзначали, у тексті дисертації Н. О. Сербіна пропонує «передбачити у *ст. 194 КК України* (виділення наше. – С. Н.) повторність, як кваліфікуючу ознаку; при цьому в примітці визначити, що повторним вважається не тільки вчинення попередньо злочину, передбаченого *ст. 194 КК України* (виділення наше. – С. Н.) (так звана повторність тотожних злочинів), а й злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України (так звана повторність однорідних злочинів)» [176, с. 175]. Але вже у висновках та авторефераті дисертації авторка пропонує такі зміни й доповнення до КК України, які не кореспондуються з її ж попередніми пропозиціями. Зокрема, криміналістка пропонує визначити поняття повторності вже не у примітці до ст. 194, а в примітці до *ст. 194-2 КК України*; а крім того, в авторській редакції змін до ст. 194 КК України чомусь не відображається рекомендація науковця про доповнення кваліфікуючих ознак розглядуваного складу злочину за рахунок повторності [175, с. 16; 176, с. 207–208].

Отже, за умови реалізації ініціатив Н. О. Сербіної, складеться парадоксальна ситуація: умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ вважатиметься повторним у випадку попереднього вчинення будь-якого з однорідних злочинів, передбачених у примітці до авторської редакції ст. 194-2 КК України; тоді як, наприклад, злочин, передбачений загальною нормою «умисне знищення або пошкодження майна» (ст. 194 КК України) (як, до речі, й умисне пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194-1 КК України)), вважатиметься повторним (звичайно, лише за умови доповнення ст. 194 КК України відповідною кваліфікуючою ознакою) лише у випадках попередньо вчиненого тотожного злочину (умисного знищення або пошкодження «звичайного» майна або ж умисного пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194 та ст. 194-1 КК України відповідно)).

З уваги на сказане пропонуємо скористатись апробованим часом варіантом, використаним законодавцем для визначенні повторності різних форм викрадення майна (п. 1 примітки до ст. 185 КК України), доповнивши ч. 2 ст. 194 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як повторність, та визначивши її

зміст у примітці саме до ст. 194 КК України. При цьому така примітка має бути сконструйована так: «У статтях 194 та 194-1 повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями або статтями 277, 347, 347-1, 352, 378, 399, 411 цього Кодексу».

Під *загальнонебезпечним способом* варто розуміти будь-який спосіб вчинення умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, внаслідок якого створюється небезпека життю чи здоров'ю багатьох людей, заподіяння шкоди багатьом матеріальним об'єктам тощо, зокрема: вибух, підпал, організація катастрофи, затоплення, використання автоматичних пристроїв тощо.

Так, серед найпоширеніших способів загальнонебезпечного знищення або пошкодження майна можна назвати:

– підпал, під яким потрібно розуміти умисне створення пожежі, тобто неконтрольованого процесу горіння, з метою умисного знищення або пошкодження чужого майна вогнем, коли виникає загроза життю чи здоров'ю людей або заподіяння великих матеріальних збитків;

– вибух, під яким варто розуміти спеціально викликане фізико-хімічне явище, що супроводжується миттєвим викидом величезної енергії руйнівного характеру у вигляді ударної хвилі гарячих газів, запалення навколишніх речовин, небезпечних для життя і здоров'я людей, які призводять до знищення і (або) пошкодження майна [172, с. 13].

На жаль, суди не завжди правильно кваліфікують випадки умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, вчинені загальнонебезпечним способом.

Так, у згаданому раніше рішенні *Приморського районного суду м. Маріуполя Донецької області йдеться про те, що 30 березня 2011 р. близько 17:00 гр. Р., знаходячись у стані алкогольного сп'яніння, з метою пошкодження об'єкта ЖКГ відкрив газовий вентиль, який був розташований на демонтованому газовому стояку газової труби, яка знаходиться на кухні за місцем проживання Р. Потім останній, діючи умисно, використав запальничку, у результаті чого стався об'ємний вибух газоповітряної суміші, внаслідок якого*

були пошкоджені основні несущі та опорні конструкції об'єкта ЖКГ, яким являється жилий будинок, тим самим спричинивши шкоду Фонду комунального господарства на суму 553 475 грн. У підсумку дії гр. Р. були кваліфіковані за ч. 3 ст. 270-1 КК України [16].

Справді, з огляду на встановлений розмір майнової шкоди остаточна кваліфікація мала відбутися з посиланням на ч. 3 ст. 270-1 КК України. Але в судовому рішенні мало б бути зазначено й те, що в цьому випадку мав місце і загальнонебезпечний спосіб умисного пошкодження об'єкта ЖКГ (ч. 2 ст. 270-1 КК України), що, безумовно, мало б вплинути на розмір призначеного покарання.

Водночас вважаємо, що варіант законодавчого конструювання, використаний у ч. 2 ст. 270-1 КК України, коли вказується лише на сам «загальнонебезпечний спосіб», без зазначення при цьому таких його конкретних, хоча б і найбільш поширених, проявів, як підпалу та вибуху (подібний варіант конструювання зустрічається в ч. 2 ст. 194 КК України та в деяких інших подібних кримінально-правових нормах), є виправданим з погляду економії обсягу кримінального закону, оскільки формулювання «загальнонебезпечний спосіб» охоплює і підпал, і вибух, а також інші загальнонебезпечні способи знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ.

Загальнонебезпечність визначається з урахуванням факту створення небезпеки для життя чи здоров'я громадян, властивостей майна, якому завдається шкода, засобів і знарядь, місця вчинення діяння тощо. Вчинення злочину загальнонебезпечним способом підвищує суспільну небезпечність скоєного й особи злочинця, оскільки при цьому виникає загроза для багатьох об'єктів кримінально-правової охорони і настання тяжких наслідків [133, с. 193]. Як з цього приводу відзначає А. В. Сакун, під «загальнонебезпечним способом» слід розуміти випадки, коли винний для досягнення злочинного наслідку використовує сили, які приводяться легко в рух і швидко перетворюються на руйнівні, що не піддаються контролю, стихійні сили, небезпечні для життя та здоров'я людей, а також великої кількості майна фізичних і юридичних осіб

[172, с. 14]. У цьому контексті слушну думку висловила І. Б. Газдайка-Василишин, відзначивши, що кваліфікуюче значення має власне загальнонебезпечний характер вибраного способу знищення чи пошкодження майна, а не наслідки застосування цього способу. Тобто навіть у випадку, коли реальна шкода завдана лише тому майну, яке винний бажав знищити (чи пошкодити), злочин може кваліфікуватись як такий, що вчинений загальнонебезпечним способом, за умови, що інше майно, життя чи здоров'я людей були поставлені під загрозу заподіяння істотної шкоди [39, с. 112–113].

Наголосимо, що інкримінування особі ч. 2 ст. 270-1 КК України за ознакою «умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, вчиненого загальнонебезпечним способом» можливе лише у випадку встановлення усіх ознак основного складу злочину (ч. 1). Тому в тих випадках, коли умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, вчинене загальнонебезпечним способом, не завдало наслідків, зазначених у ч. 1 ст. 270-1 КК України, – хоча, з урахуванням конструювання складу злочину, передбаченого ч. 1, як делікту поставлення в небезпеку, такі ситуації видають майже неймовірними – дії винного не утворюють закінченого складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 270-1 КК України. Залежно від спрямованості умислу, ці дії можуть бути кваліфіковані лише як замах на вчинення умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ загальнонебезпечним способом (лише за умови доведення, що винний мав умисел на спричинення наслідків, зазначених у ч. 1 ст. 270-1 КК України) [181, с. 655].

Аналізуючи кримінально-правове поняття «інші тяжкі наслідки», яке ми більш детально розглядатимемо далі, О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан резонно відзначають, що у ст. 194 КК «Умисне знищення або пошкодження майна», до речі, як і в деяких інших статтях Особливої частини КК України, присвячених умисному знищенню або пошкодженню майна (ст. 347 «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу», ст. 347-1 «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста», ст. 352 «Умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує

громадський обов'язок», ст. 378 «Умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного», ст. 411 «Умисне знищення або пошкодження військового майна»), у кваліфікованому складі злочину наслідки у вигляді «загибелі людей чи інших тяжких наслідків» прирівнюються до умисного знищення або пошкодження майна, вчиненого шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом. Водночас у ст. 194-1 і ст. 270-1 КК України «загальнонебезпечний спосіб» визнається кваліфікуючою ознакою злочину, а «загибель людей або інші тяжкі наслідки» – особливо кваліфікуючою ознакою. Через подібне законодавче конструювання ми отримали таку ситуацію: при тлумаченні оціночного поняття «інші тяжкі наслідки» у ст. 194 КК України правозастосувач має орієнтуватися, крім «прив'язки» до «загибелі людей», і на те, що суспільна небезпека цих наслідків має бути співмірною з умисним знищенням або пошкодженням майна, вчиненого загальнонебезпечним способом, а при тлумаченні звороту «інші тяжкі наслідки» як ознаки складу злочину, передбаченого наступною за порядковим номером ст. 194-1 КК України, яка є спеціальною відносно ст. 194 КК України (як і ст. 270-1 КК України), правозастосувач, ураховуючи той факт, що санкцією ч. 3 розглядуваної норми передбачено покарання, значно суворіше, ніж передбачене ч. 2 (позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років та позбавлення волі на строк від трьох до десяти років відповідно), має виходити з того, що рівень суспільної небезпеки таких наслідків є набагато вищим, ніж в умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, вчиненого загальнонебезпечним способом [56, с. 166–167].

На нелогічність (можна сказати навіть несправедливість) конструювання ч. 2 ст. 194 КК України звертають увагу й інші дослідники. Так, Н. О. Сербіна вказує на те, що в ч. 2 ст. 194 КК України законодавець використовує ознаку «загальнонебезпечний спосіб» як альтернативу завданню майнової шкоди в особливо великому розмірі, загибелі людей, іншим тяжким наслідкам, а в ст. 270-1 КК України – повторності, хоча ступінь суспільної небезпеки вказаних альтернативних кваліфікуючих ознак аж надто різний [176, с. 176]. У подібному

руслі розмірковує й С. А. Миронюк, відзначаючи, що чинна редакція ч. 2 ст. 194 КК України дозволяє констатувати, що законодавець на терези кримінальної відповідальності ставить зовсім різні, неоднакові (неоднопорядкові) суспільні відносини, на які здійснюється посягання: з одного боку життя і здоров'я людей, з іншого – матеріальну шкоду, що є недопустимим [116, с. 106].

З огляду на сказане доцільним виглядає внесення змін до чинної редакції ст. 194 КК України, покликаним яких, з одного боку, має стати диференціація відповідальності за діяння, які мають очевидно різний ступінь суспільної небезпеки; а з іншого – бодай часткова уніфікація конструювання кваліфікуючих ознак у відповідних однорідних складах злочинах. Видається, що задекларовані цілі можуть бути досягнуті за рахунок поділу наявної ч. 2 ст. 194 КК України (як й інших норм, про які вели мову О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан) на дві частини: ч. 2, яка передбачала б відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна, вчиненого повторно, за попередньою змовою групою осіб¹ або загальнонебезпечним способом; та ч. 3, в якій мало б йтися про діяння, передбачені ч. 1 або ч. 2 цієї статті, що заподіяли майнову шкоду в особливо великих розмірах² або спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки – діяння, значно небезпечніші за передбачене ч. 2³.

Закінчуючи написання цього підрозділу, звернімо увагу на той факт, що в ст. 194-1 та ст. 292 КК України однією з кваліфікуючих ознак умисного знищення або пошкодження відповідних об'єктів визнається, поруч із загальнонебезпечним способом та повторністю, вчинення таких дій за попередньою змовою групою осіб.

Розмірковуючи над доцільністю передбачення такої кваліфікуючої ознаки і в ч. 2 проектової ст. 194-1, маємо відзначити, що специфіка тих різновидів майна, які ми віднесли до категорії об'єктів життєзабезпечення, свідчить про те,

¹ Наявність у вказаному переліку цієї кваліфікуючої ознаки обґрунтовано в наступному абзаці.

² Зазначимо, що подібні за змістом пропозиції щодо удосконалення ст. 194 КК України висловлювала й С. А. Миронюк. Проте дослідниця вважала, що умисне знищення майна, яке спричинило майнову шкоду в особливо великому розмірі, має визнаватися кваліфікуючою, а не особливо кваліфікуючою ознакою відповідного складу злочину [116, с. 106; 117].

³ На нашу думку, очевидним є те, що ця пропозиція актуальна і під час удосконалення конструювання інших однорідних складів аналізованої категорії злочинів (зокрема, передбачених ст. 347, 347-1, 352, 378 КК України), які ми детально не аналізуємо в в цьому дослідженні.

що їх умисне знищення або пошкодження, справді, значно полегшується внаслідок скоординованих дій декількох суб'єктів злочину.

На цій же обставині акцентує увагу і Н.О. Сербіна. На підставі аналізу статистичних даних й аналізу вироків судів у справах про злочини, передбачені ст. 270-1 КК України, юристка дійшла висновку, що цей злочин у більшості випадків вчиняється не одноосібно, а двома чи навіть і більше суб'єктами. Тобто має місце така форма співучасті, як група осіб за попередньою змовою. Відповідно, виникає необхідність відобразити цю ознаку не тільки як таку, що обтяжує покарання при його призначенні (ст. 67 КК України), а й як таку, що буде диференціювати кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, тобто відобразити її як кваліфікуючу ознаку досліджуваного складу злочину в ч. 2 ст. 270-1 КК України [176, с. 176–177]. Вважаємо пропозицію науковця конструктивною, яка має бути врахована в процесі подальшого вдосконалення кримінального законодавства.

4.2 Особливо кваліфікуючі ознаки умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства

Умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, яке спричинило майнову шкоду в особливо великому розмірі або загибель людини чи інші тяжкі наслідки, утворює особливо кваліфікований склад досліджуваного складу злочину (ч. 3 ст. 270-1 КК України).

Відповідно до п. 2 примітки до ст. 270-1 КК України майнова шкода вважається заподіяною *в особливо великому розмірі*, якщо прямі збитки від умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ становлять суму, що в тисячу і більше разів перевищує НМДГ – тобто 689 000 грн¹.

¹ Ця сума вирахована на підставі положень, які були викладені в підрозділі 2.2 дисертації, тому повторно на них не зупиняємося.

З подібних міркувань не дублюватимемо й нашої позиції щодо проблеми довільності кількісного показника наслідку у вигляді «майнової шкоди в особливо великому розмірі».

Під *загибеллю людини* треба розуміти смерть бодай однієї людини. Очевидно, що вказана кваліфікуюча ознака також охоплює загибель і декількох осіб в результаті умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ.

Останньою особливо кваліфікуючою ознакою розглядуваного злочину визнається умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, яке спричинило *інші тяжкі наслідки*. Аби дати об'єктивну відповідь на питання про зміст вказаного поняття, потрібно глибше зрозуміти юридичну природу оціночних понять загалом і зокрема такого їх різновиду, як «інші тяжкі наслідки».

На наш погляд, визначення оціночних ознак, яке найбільше відображає сутність цього поняття, запропонувала О. В. Кобзева. Під оціночними ознаками кримінального закону криміналістка пропонує розуміти неконкретизовані в законі чи іншому нормативно-правовому акті кримінально-правові поняття, покликані відображати не предмет в його цілісності, а якості і відносини цього предмета, зміст яких встановлюється особою, що застосовує кримінально-правову норму, на основі конкретних обставин кримінальної справи [75, с. 137–138]. Повністю погоджуємося і зі ще одним резонним судженням О. В. Кобзевої, яке ще глибше відображає природу оціночних понять, визначаючи їхню роль у кримінальному законодавстві: «Виразивши деякі кримінально-правові приписи в «оціночних формулах», законодавець, тим самим, визначив специфіку їхнього подальшого тлумачення та застосування: величезна роль при здійсненні цих процесів відводиться професійній правосвідомості осіб, котрі інтерпретують та застосовують оціночні норми, що, у свою чергу, сприяє розширенню сфери суб'єктивізму при прийнятті ними відповідних кримінально-правових рішень» [75, с. 217].

Проаналізувавши тенденції розвитку досліджень окремих інститутів Особливої частини КК України, С. В. Хилюк слушно звернула увагу на відсутність серед науковців однакового підходу до розуміння, зокрема, поняття «інші тяжкі наслідки» [223, с. 135] – термінологічного звороту, вжитого законодавцем для опису третьої особливо кваліфікуючої ознаки аналізованого нами складу злочину.

Так, залежно від їхнього розуміння змісту поняття «інші тяжкі наслідки» як ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 3 ст. 270-1 КК України, усіх вчених умовно можна розділити на дві групи:

1) тих, хто вважає, що в ч. 3 ст. 270-1 КК України поняття «інші тяжкі наслідки» має охоплювати лише випадки заподіяння різної тяжкості тілесних ушкоджень (В. О. Навроцький, В. П. Тихий) [133, с. 821; 95, с. 225, 523]¹;

2) тих, хто вводить до змісту поняття «інші тяжкі наслідки» й інші наслідки, не пов'язані із спричиненням тілесних ушкоджень: В. В. Антипов відносить до таких наслідків припинення постачання тепла до житлового фонду в зимовий період тощо [4, с. 415], а Г. Є. Болдарь, Л. О. Мостепанюк, А. В. Сакур та Н. О. Сербіна – залишення людей без житла або засобів до існування, шкоду у великих розмірах підприємствам, установам, організаціям чи громадянам, а також тривалий простій, дезорганізацію роботи підприємств, цехів або їхніх виробничих ділянок [71, с. 303; 123, с. 157; 172, с. 14; 176, с. 178]².

Видається, що з'ясування сутності поняття «інші тяжкі наслідки» як ознаки складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 270-1 КК України, лежить у площині відповіді на ширше за змістом питання, яке тривалий час викликає жваві дискусії серед представників кримінально-правової доктрини, – чи охоплюється поняттям «інші тяжкі наслідки» завдання не лише фізичної шкоди особі, а й шкоди іншого характеру.

Вважаємо за доцільне зазначити насамперед, що правильне розуміння кримінально-правового поняття «інші тяжкі наслідки» можливе лише за умови усвідомлення відмінності між ним і поняттям «тяжкі наслідки». Розмежовуючи ці поняття, Л. П. Брич пише, що поняттям «тяжкі наслідки» законодавець позначає суспільно небезпечні наслідки, які є безальтернативною ознакою складу злочину. Обсяг цього поняття сам по собі є дуже широким. Крім того, він не обмежений обсягами інших понять, що мало б місце, якби вони були названі з

¹ Треба відзначити, що в одній з інших своїх праць В. П. Тихий вказує на те, що інші тяжкі наслідки у злочинах проти громадської безпеки – це заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній особі, середньої тяжкості – двом або більше особам або майнової шкоди в особливо великому розмірі будь-якій юридичній чи фізичній особі тощо [186, с. 28].

² Щоправда, відзначимо, Г. Є. Болдарь та А. В. Сакур розкривають зміст поняття «інші тяжкі наслідки» як ознаку складів злочинів, передбачених ч. 2 ст. 194 та ч. 3 ст. 194-1 КК України.

ним в одному переліку. Зміст поняття «тяжкі наслідки» залежить від змісту суспільно небезпечного діяння у відповідному складі злочину. Тому зазначене поняття не може мати однакового значення у всіх складах злочинів. Своєю чергою, аналізуючи поняття «інші тяжкі наслідки», авторка зазначає, що це завжди наслідки альтернативні. Відповідно, обсяг цього поняття залежить від тих понять, що позначають суспільно небезпечні наслідки, у поєднанні з якими воно назване в диспозиції статті (частини статті) Особливої частини КК України [29, с. 232].

Докладно проаналізувавши проблему тлумачення поняття «інші тяжкі наслідки» у кримінальному праві України, О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан зазначають, що аналіз чинного КК України свідчить про те, що в більшості понять «інші тяжкі наслідки» вживається в тексті кримінального закону поряд з іншим словосполученням, яке відображає суспільно небезпечні наслідки відповідного діяння, – це «загибель людей». На погляд учених, у тих випадках, коли в диспозиції кримінально-правової норми наслідки у вигляді загибелі людей виступають єдиною альтернативою іншим тяжким наслідкам, зміст останніх має тлумачитись із застосуванням таких принципів тлумачення, як: 1) *Ejusdem generis* («того ж роду або класу»): якщо в тексті закону загальні слова йдуть за переліком конкретних предметів, осіб чи категорій, то загальні слова можуть означати лише предмети чи осіб тієї ж природи чи характеру, що і перераховані; 2) *Noscitur a sociis* («той, що пізнається за супутнім»): якщо слово має декілька значень, його значення в законі з'ясовується за тими словами, які оточують його в контексті. З огляду на сказане криміналісти дійшли висновку, що у випадках, коли в статті кримінального закону «загибель людей» виступає єдиною альтернативою «іншим тяжким наслідкам», до змісту останніх можна відносити лише ті наслідки, які завдають фізичної шкоди здоров'ю людини [56, с. 163].

Схожі за змістом міркування висловлює й В. О. Навроцький. На думку науковця, коли наслідки позначені як «загибель людей або інші тяжкі наслідки», то як ці «інші наслідки» повинна враховуватися лише фізична шкода; відповідно,

матеріальна шкода незалежно від її розміру і характеру не повинна відноситися до таких наслідків, оскільки вона принципово відрізняється від тієї, на врахування якої орієнтує закон через термін, що є кореневим у відповідному законодавчому формулюванні [131, с. 641–642].

Аналогічна позиція лунає і з вуст З. А. Тростюк, котра резонно зазначає, що у статтях Особливої частини КК України, де поєднуються в одну логіко-граматичну конструкцію звороти «загибель людей» та «інші тяжкі наслідки», під «іншими тяжкими наслідками» потрібно розуміти лише заподіяння певної фізичної шкоди потерпілому. Адже шкода, яка позначена термінологічним зворотом «інші тяжкі наслідки», повинна бути однопорядковою із загибеллю людей (фізичною шкодою) [190, с. 169].

Отже, узагальнення вказаних вище поглядів та проектування їх щодо проблематики розуміння змісту поняття «інших тяжких наслідків» як ознаки складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 270-1 КК України, дає підстави для кількох взаємопов'язаних висновків:

1) використавши в ч. 3 ст. 270-1 КК України термінологічний зворот «інші тяжкі наслідки», а не, скажімо, просто «тяжкі наслідки», законодавець, незважаючи на оціночність такої ознаки складу злочину, тим самим значно обмежив сферу суб'єктивного трактування досліджуваного поняття з боку правозастосовних органів, фактично поставивши його розуміння в залежність від змісту тих суспільно небезпечних наслідків, у поєднанні з якими воно назване в диспозиції ч. 3 ст. 270-1 КК України;

2) уважно проаналізувавши ч. 3 ст. 270-1 КК України, маємо підстави констатувати, що поняття «інші тяжкі наслідки» «прив'язане» лише до наслідків у вигляді «загибелі людини». Такий висновок ґрунтується на логічному тлумаченні синтаксичного конструювання відповідної кримінально-правової норми. Як відзначають О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан, вживання між словосполученнями «в особливо великому розмірі» та «загибель людини» розділового сполучника «або» дозволяє стверджувати, що законодавець відніс всі інші наслідки, які йдуть після розділового сполучника «або», до умовної

«сфери впливу» наслідків у вигляді «загибелі людей». Якби законодавець мав намір охопити поняттям «інші тяжкі наслідки» не лише спричинення шкоди здоров'ю людини, а й настання наслідків іншого характеру (майнова шкода, шкода довкіллю тощо), між усіма іншими наслідками, вказаними у статті (частині статті) КК України, і логіко-граматичною конструкцією «загибель людей чи інші тяжкі наслідки» було б вжито не розділовий сполучник «або», а кому, а вже між наслідками у вигляді «загибелі людей» та «іншими тяжкими наслідками» був би використаний сполучник «або» («чи») [56, с. 165].

Лише за такого підходу можна було б стверджувати, що поняття «інші тяжкі наслідки» є: або взагалі відносно «самостійним» і, відповідно, може охоплювати собою будь-які наслідки залежно від оцінки правозастосувача, яка спирається на зміст та місцезнаходження відповідної кримінально-правової заборони; або пов'язане щонайменше не лише із «загибеллю людини», а й з іншими наслідками, зазначеними в диспозиції норми. Аналізуючи ж конструювання чинної редакції ч. 3 ст. 270-1 КК України, ми переконуємось у зворотному та маємо пов'язувати «інші тяжкі наслідки» лише із «загибеллю людини».

Тому варто погодитись з О. О. Дудоровим та Р. О. Мовчаном, котрі відзначають, що, наприклад, якщо наслідком умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ стало припинення постачання тепла до житлового фонду в зимовий період, про яке веде мову В. В. Антипов, вчинене повинне кваліфікуватися за ч. 3 ст. 270-1 КК України як таке, що спричинило інші тяжкі наслідки, лише в тому разі, коли особі будуть завдані тілесні ушкодження певної тяжкості. В іншому разі вказане діяння має отримувати кримінально-правову оцінку з посиланням на ч. 1 ст. 270-1 КК України як умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, яке призвело до порушення нормального функціонування або неможливості експлуатації об'єктів ЖКГ, що спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей [56, с. 165].

Так само мають повністю охоплюватися наслідками у вигляді порушення нормального функціонування або неможливості експлуатації об'єктів ЖКГ, відповідно, не потребуватимуть кваліфікації за ч. 3 ст. 270-1 КК України, ті

випадки, коли наслідком умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ став тривалий простій відповідних підприємств, цехів або їхніх виробничих дільниць, залишення людей без житла або засобів до існування тощо. Кваліфікація таких дій за ч. 3 ст. 270-1 КК України (на відміну від ситуації, коли наслідки злочину були б позначені за допомогою звороту «тяжкі наслідки», який вимагає від правозастосувача орієнтуватися лише на зміст суспільно небезпечного діяння) за відсутності шкоди здоров'ю особи або загибелі людини можлива лише в тих випадках, коли буде встановлено факт спричинення ними майнової шкоди в особливо великому розмірі, тобто наслідок, прямо вказаний у ч. 3 ст. 270-1 КК України поряд із «загибеллю людини чи іншими тяжкими наслідками» [56, с. 165–166].

Погоджуємось, до речі, з думкою Г. С. Крайника про те, що по суті тривалий простій підприємств є різновидом заподіяння матеріальної шкоди у великому розмірі [87, с. 247]. А це зайвий раз переконує в неправильності віднесення таких наслідків до «інших тяжких наслідків» як ознаки складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 270-1 КК України.

Підтримуємо тих науковців, які вважають, що в будь-якому разі (незалежно від розуміння звороту «інші тяжкі наслідки») не можна пристати на пропозицію Л. О. Мостепанюк, котра відносить до «інших тяжких наслідків» як ознаки складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 270-1 КК України, шкоду у великому розмірі підприємствам, установам, організаціям чи громадянам. Свою думку правознавець обґрунтовує посиланням на абз. 4 п. 21 постанови Пленуму ВСУ від 12 червня 2009 р. № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва». Однак варто пам'ятати, що, на відміну від усіх складів злочинів проти безпеки виробництва, у складі злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, майнова шкода у великому розмірі вже й так фігурує як його конструктивна ознака (ч. 1). Тому визнавати заподіяння майнової шкоди у великому розмірі ще й особливо кваліфікуючою ознакою умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ вважаємо неправильним [56, с. 166].

Водночас ми не вважаємо такий варіант конструювання особливо кваліфікуючих ознак досліджуваної заборони найбільш вдалим. Так, він не дає можливості охопити поняттям «інші тяжкі наслідки» такі потенційні наслідки умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, як, наприклад, «значне забруднення довкілля», яке, зокрема, фігурує як особливо кваліфікуюча ознака складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 292 КК України. Сказане набуває особливої актуальності у світлі наших пропозицій щодо створення окремої норми, присвяченої регламентації відповідальності за посягання на об'єкти життєзабезпечення, адже умисне знищення або пошкодження фактично кожного з об'єктів, які пропонується внести до переліку альтернативних предметів проектованої заборони, здатне спричинити серйозні наслідки для довкілля. Тож пропонуємо викласти ч. 3 ст. 194-1 КК України «Умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення» в такій редакції: *«Діяння, передбачене частиною першою або другою цієї статті, якщо воно призвело до майнової шкоди в особливо великому розмірі або спричинило через необережність загибель людини, значне забруднення довкілля чи інші тяжкі наслідки»*. Крім іншого, така побудова сприятиме усуненню надмірної казуїстичності, адже за подібного конструювання поняття «інші тяжкі наслідки» може означати будь-який вид наслідків, які лежать у площині охоронюваного об'єкта і за ступенем суспільної небезпеки є приблизно однаковими з іншими наслідками, вказаними в диспозиції відповідної норми.

Слід зазначати, що в кримінально-правовій науці не знаходить єдиного вирішення і питання про те, спричинення тілесних ушкоджень якої тяжкості, поруч із загибеллю людини, має визнаватися іншими тяжкими наслідками. Ілюстрацією сказаного може бути ситуація, яка склалася в доктрині щодо розуміння «інших тяжких наслідків» як ознаки складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 270-1 КК України.

Так, В. О. Навроцький зазначає, що в аналізованій статті під іншими тяжкими наслідками варто розуміти заподіяння тяжкого тілесного ушкодження одному чи кільком потерпілим [133, с. 821].

У той же час, коментуючи ст. 270-1 КК України, В. П. Тихий відсилає нас для визначення поняття «інші тяжкі наслідки» в ч. 2 ст. 194 КК України, в якій до них віднесено, крім вказаних В. О. Навроцьким тяжких тілесних ушкоджень одній чи кільком особам, ще й тілесні ушкодження середньої тяжкості двом чи більше особам [95, с. 226, 523]. Таку думку, яку він озвучує в постанові від 12 червня 2009 р. № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» щодо змісту поняття «інші тяжкі наслідки» як ознаки злочинів проти безпеки виробництва, займає і Пленум ВСУ.

Уважно проаналізувавши погляди криміналістів, ми дійшли висновку, що поняття «інші тяжкі наслідки» як ознака складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 270-1 КК України, має охоплювати не лише тяжкі тілесні ушкодження одній або декільком особам, а й випадки заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом або більше людям. Наша позиція ґрунтується на суб'єктивній оцінці як приблизно рівних за ступенем суспільної небезпечності випадків умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, які спричинили тяжкі тілесні ушкодження одній особі, та аналогічних діянь, що спричинили тілесні ушкодження середньої тяжкості, наприклад, п'ятьом особам.

Н. О. Сербіна висловлює припущення, що конкуренція частини і цілого наявна під час розмежування аналізовано злочину та диверсії (ст. 113 КК України), протидії законній господарській діяльності (ст. 206 КК України), терористичного акту (ст. 258 КК України), масових заворушень (ст. 294 КК України). У всіх зазначених злочинах знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ може виступати лише одним зі способів вчинення злочину. Тобто досліджуване злочинне діяння, на думку криміналістки, є лише частиною вказаних злочинів і, вирішуючи питання про кваліфікацію в цьому випадку, потрібно брати до уваги, що перевагу має саме ціле [176, с. 187, 196; 174, с. 41]. Загалом погоджуючись із запропонованим варіантом кваліфікації, все ж висловимо й деякі свої міркування, які не повністю збігаються з позицією Н. О. Сербіної.

Так, не можемо цілковито підтримати думку про те, що такий злочин, як «протидія законній господарській діяльності», завжди поглинає умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ. Справді, коли має місце некваліфіковане умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, яке виступає способом протидії законній господарській діяльності, такі дії варто кваліфікувати лише за ст. 206 КК України. Але в тому разі, коли знищення або пошкодження ЖКГ вчинено загальнонебезпечним способом або повторно, дії винного потребують додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 270-1 КК. Такий висновок впливає з правила про те, що в тих випадках, коли спосіб вчинення злочину (в нашому випадку злочин, передбачений ч. 2 ст. 270-1 КК України) є більш тяжким злочином, ніж сам «основний» злочин (ч. 2 ст. 206 КК України), можемо говорити не про виняток з правил подолання конкуренції кримінально-правових норм, а про відсутність конкуренції і, відповідно, вирішувати проблему на підставі інших правил [112, с. 196] – правил кваліфікації при сукупності злочинів.

Ідентичні правила мають застосовуватися і в тому випадку, коли умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, яке виступає способом протидії законній господарській діяльності, призвело до наслідків, описаних у ч. 3 ст. 270-1 КК України, – ураховуючи більш суворе покарання, передбачене санкцією цієї кримінально-правової норми (у порівнянні із санкцією ч. 3 ст. 206 КК України), у таких випадках діяння винного має кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 206 та ч. 3 ст. 270-1 КК України.

Щодо умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ під час масових заворушень, то справді в більшості випадків такі дії охоплюються ст. 294 КК України і додаткової кваліфікації не потребують. Але і з цього правила є виняток. Йдеться про випадки умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ під час масових заворушень, що спричинили майнову шкоду в особливо великих розмірах, яку, враховуючи вживане в ч. 2 ст. 294 КК України формулювання «загибель людей або інші тяжкі наслідки», з одного боку, та відстоюване нами розуміння поняття «інші тяжкі наслідки» – з іншого, немає

підстав вважати складовою «інших тяжких наслідків» як ознаки складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України, якими можуть визнаватися лише смерть або інша фізична шкода здоров'ю людини, котрі можуть вважатися наслідками однопорядковими «загибелі людей». Тому в таких випадках відповідні дії мають отримувати кримінально-правову оцінку з посиланням на ч. 1 ст. 294 та ч. 3 ст. 270-1 КК України.

Закінчуючи характеристику кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, вважаємо за потрібне визначити й деякі шляхи вдосконалення їх законодавчого опису, зокрема з урахуванням напрацювань, зроблених у попередніх підрозділах роботи.

По-перше, враховуючи положення, викладені в підрозділі 2.1 цього дослідження, у ч. 2 проектової нами ст. 194-1 КК України як кваліфікуючу ознаку умисного знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення пропонується передбачити вчинення таких дій не лише повторно, за попередньою змовою групою осіб або загальнонебезпечним способом, а й вчинених щодо магістральних трубопроводів, магістральних та міждержавних електричних мереж, а також особливо важливих об'єктів електроенергетики й магістральних теплових мереж. Видається, що реалізація такого кроку свідчила б про те, що законодавець, конструюючи кримінально-правові норми, враховує не лише загальну практику кримінального правотворення в частині побудови кваліфікуючих ознак злочину, а й, поруч із цим, ретельно досліджує специфіку кожного діяння, визнаного ним кримінально караним, і вже з урахуванням цього композиціонує кваліфіковані склади відповідних злочинів.

По-друге, звертаємо увагу вітчизняних парламентаріїв на той факт, що, незважаючи на очевидну однорідність (спорідненість) статей 194-1, 270-1, 292, 360 та, меншою мірою, ст. 277 КК України, під час аналізу кожної з названих заборон можемо спостерігати різний варіант побудови кваліфікуючих ознак. На цьому ж наголошує й О. П. Дячкін, котрий поставив народним обранцям декілька запитань, відповіді на які ми теж хотіли б отримати: «Хіба вчинення

зазначених у диспозиціях розглядуваних статей дій у реальній дійсності може бути повторним, за попередньою змовою групою осіб або загальнонебезпечним способом лише у випадках, передбачених статтями 194-1 і 292 КК, і неможливе у випадках, передбачених ст. 277 КК? І, навпаки, хіба спричинення потерпілому середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень або заподіяння великої матеріальної шкоди можливі тільки у випадках, передбачених ст. 277 КК, і не можуть бути притаманні злочинам, передбаченим статтями 194-1 і 292 КК? Хіба вчинення злочину організованою групою і спричинення нещасних випадків з людьми може бути характерним тільки для злочинів, передбачених ст. 292 КК, і не може мати місця у злочинах, передбачених статтями 194-1 і 277 КК України?»¹. Що ж стосується складу злочину, передбаченого ст. 360 КК України, то він взагалі не містить ніяких кваліфікуючих ознак, а це, на думку О. П. Дячкіна, яку ми повністю поділяємо, свідчить лише про недосконалість його конструювання [57, с. 147]. З огляду на сказане О. П. Дячкін пропонує уніфікувати перелік кваліфікуючих ознак у цих складах злочинів з тим, аби одні й ті самі кваліфікуючі ознаки мали місце або в усіх даних складах злочинів, або в жодному.

Вкотре маємо відзначити, що оптимальним шляхом усунення проблеми диференційованого конструювання злочинів, що посягають на цілісність об'єктів життєзабезпечення, є створення єдиної універсальної норми (ст. 194-1 КК України), якою передбачатиметься кримінальна відповідальність за умисне знищення всіх основних об'єктів життєзабезпечення. Видається, що цей крок автоматично зніме і проблему «кричущого різнобою» у конструюванні кваліфікуючих ознак відповідних складів злочинів.

¹ Зауваження вченого не стосуються злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, але лише з тієї причини, що, як ми вже це відзначали, відповідна норма з'явилась у чинному кримінальному законодавстві лише два роки після дослідження О. П. Дячкіна.

Висновки до розділу 4

Підбиваючи підсумки аналізу кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів «умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ», відзначимо таке.

1. Під умисним знищенням або пошкодженням об'єктів ЖКГ, вчиненим повторно, варто розуміти одноосібне або у співучасті вчинення закінченого або незакінченого умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ особою, яка раніше одноосібно або у співучасті вже вчиняла закінчений або незакінчений злочин, передбачений будь-якою частиною ст. 270-1 КК України.

2. Під загальнонебезпечним способом умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ слід розуміти будь-який спосіб вчинення умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, внаслідок якого створюється небезпека для життя чи здоров'я багатьох людей, завдання шкоди багатьом матеріальним об'єктам тощо, зокрема: вибух, підпал, організація катастрофи, затоплення, використання автоматичних пристроїв тощо.

3. Під загибеллю людини в ч. 3 ст. 270-1 КК України треба розуміти смерть бодай однієї людини. При цьому вказана ознака також охоплює загибель і декількох осіб у результаті умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ.

4. Поняття «інші тяжкі наслідки» як ознака злочину, передбаченого ч. 3 ст. 270-1 КК України, охоплює тяжкі тілесні ушкодження одній або декільком особам, а також випадки заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом або більше людям.

5. Задля вдосконалення та уніфікації конструювання кваліфікуючих ознак в однорідних складах злочинів пропонуємо:

1) доповнити ч. 2 ст. 194 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як повторність, визначивши її зміст у примітці до ст. 194 КК України, яка має бути сконструйована так: «У статтях 194 та 194-1 повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями або статтями 277, 347, 347-1, 352, 378, 399, 411 цього Кодексу»;

2) розділити ч. 2 ст. 194 КК України на дві частини: ч. 2, яка мала б передбачати кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна, вчиненого повторно, за попередньою змовою групою осіб або загальнонебезпечним способом; та ч. 3, в якій мало б йтися про діяння, передбачені ч. 1 або ч. 2 статті, що заподіяли майнову шкоду в особливо великих розмірах або спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки – діяння, значно небезпечніші за передбачене ч. 2;

3) враховуючи положення, викладені в підрозділі 2.1 роботи, у ч. 2 проєктованої нами редакції ст. 194-1 КК України як кваліфікуючу ознаку умисного знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення пропонуємо передбачити вчинення таких дій не лише повторно, за попередньою змовою групою осіб або загальнонебезпечним способом, а й вчинених щодо магістральних трубопроводів, магістральних та міждержавних електричних мереж, а також особливо важливих об'єктів електроенергетики й магістральних теплових мереж.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено наукове завдання, що полягає у визначенні й комплексному аналізі елементів та ознак основного і кваліфікованого (особливо кваліфікованого) складу злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, та з'ясуванні соціальної зумовленості встановлення кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ. Виконане дослідження дозволило сформулювати такі висновки.

1. Аналіз рішення Верховної Ради України про доповнення КК України ст. 270-1 засвідчив його помилковість, адже воно не було соціально обумовленим та супроводжувалось істотними порушеннями основних принципів криміналізації діянь, розроблених кримінально-правовою доктриною. Так, у законодавця не було ані достатніх підстав, ані достатніх приводів для доповнення КК України окремою нормою про умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, яке відбулося з порушенням таких розроблених теорією кримінального права принципів криміналізації діянь, як: принцип суспільної небезпечності; відносної поширеності діяння; співрозмірності позитивних і негативних наслідків криміналізації; кримінально-політичної адекватності криміналізації; системно-правової несуперечливості криміналізації; принципу відсутності прогалин й ненадмірності заборони; визначеності та єдності термінології; співмірності санкції та економії репресії.

Про помилковість законодавчого рішення свідчить й іноземний досвід кримінально-правової протидії аналізованим суспільно небезпечним проявам, завдяки вивченню якого встановлено, що в кримінальному законодавстві жодної з держав немає окремої норми, присвяченої кримінально-правовій охороні об'єктів ЖКГ.

Натомість для іноземного і, зокрема, європейського кримінального законодавства характерна наявність єдиної універсальної заборони, яка передбачає однакові правові наслідки не лише за умисне знищення або пошкодження об'єктів, про які йдеться у ст. 270-1 КК України, а й за умисне

знищення або пошкодження об'єктів електроенергетики, трубопроводів (нафто-, газо-, нафтопродуктопроводів тощо), мереж електрозв'язку та інших об'єктів життєзабезпечення, кожному з яких чинне вітчизняне кримінальне законодавство «присвячує» окремі статті, розміщені в різних розділах Особливої частини КК України. Враховуючи це, а також виявлену однакову антисуспільну спрямованість злочинів, передбачених статтями 194-1, 270-1, 292 та 360 КК України, кожен з яких посягає на цілісність окремих об'єктів життєзабезпечення, кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження всіх об'єктів життєзабезпечення має бути уніфікована в межах однієї статті КК України.

2. Зважаючи на той факт, що об'єкти ЖКГ не мають властивостей, які характерні для предметів злочинів проти громадської безпеки, розміщення норми про умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ у розділі IX Особливої частини КК України «Злочини проти громадської безпеки» є помилковим.

Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України (як й інших посягань на об'єкти життєзабезпечення), є суспільні відносини власності, через посягання на які порушуються інші суспільні відносини, поставлені під охорону відповідної кримінально-правової норми. Через це проєктовану статтю, яка має передбачати кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення, доцільно розмістити в розділі VI Особливої частини КК України «Злочини проти власності» з присвоєнням їй порядкового номера «194-1».

3. Системний аналіз ознак предмета складу злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, свідчить про певні формальні та змістовні недоліки їх конструювання. У зв'язку із цим в межах нової редакції ст. 194-1 КК України пропонується: а) враховуючи приписи регулятивного законодавства, вказати у примітці до статті на нежитловий фонд; б) вилучити вказівку в примітці на об'єкти благоустрою, адже їх не можна вважати об'єктами життєзабезпечення; в) вилучити вказівку на мережі чи складові об'єктів життєзабезпечення, адже ці

предмети є складовими частинами відповідних мереж, а їх руйнування чи пошкодження є пошкодженням таких мереж, а тому жодної потреби у виокремленні цих предметів як окремих об'єктів життєзабезпечення немає; г) у ч. 1 ст. 194-1 КК України вжите в множині слово «об'єктів» слід замінити на слово «об'єкта», що підкреслюватиме той факт, що кримінальне законодавство як підставу притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 194-1 КК України називає умисне знищення або пошкодження бодай одного об'єкта життєзабезпечення за умови настання наслідків, зазначених у цій забороні.

4. Аналіз об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину свідчить про те, що за умови використання у ст. 270-1 КК України таких термінів, як «знищення» та «пошкодження» об'єктів ЖКГ, які характеризують і саму дію, і проміжні наслідки, що настають у результаті її вчинення, немає необхідності окремо згадувати про проміжні наслідки у виді «неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ» (а тим паче «створення відповідної загрози»), зміст яких є фактично ідентичним змісту понять «знищення» та «пошкодження» об'єктів ЖКГ. Те саме стосується і проектової редакції ст. 194-1 КК України.

5. З'ясовано, що кожен випадок умисного знищення чи пошкодження об'єктів ЖКГ розцінюється правозастосовними органами як такий, що потенційно має здатність викликати настання наслідків у виді спричинення небезпеки для життя чи здоров'я людей. А отже, розглядувана ознака об'єктивної сторони уже не виконує визначеної їй законодавцем ролі «фільтра», що відмежовує найбільш суспільно небезпечні прояви аналізованих діянь, які мають тягнути кримінальну відповідальність, від інших посягань, рівень суспільної шкідливості яких є недостатнім для визнання їх злочинними.

Через це у новій редакції ст. 194-1 КК України замість «спричинення небезпеки для життя чи здоров'я людей» пропонується поруч з настанням «майнової шкоди у великому розмірі» вказати на такі реальні похідні наслідки

умисного знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення, як «заподіяння шкоди здоров'ю людини» та «тимчасове припинення отримання споживачами товарів та послуг, надання яких забезпечується за допомогою функціонування об'єктів життєзабезпечення». Для належної ж правової оцінки всіх інших випадків умисного знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення, які не спричинили вказаних вище похідних наслідків, Кодекс України про адміністративні правопорушення має бути доповнений ст. 150-1, в якій потрібно встановити адміністративну відповідальність за некваліфіковане умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення.

Задля уніфікації кількісних показників наслідків у виді майнової шкоди у великому та особливо великому розмірі як криміноутворювальних ознак складів злочинів, передбачених ст. 194 та ст. 194-1 КК України, у п. 3 та п. 4 примітки до ст. 185 КК України пропонується вказати не лише на ст. 194, а й на прийняту в новій редакції ст. 194-1 КК України.

6. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, є фізична осудна особа, котра досягла шістнадцятирічного віку. Доведено необхідність внесення змін до ч. 2 ст. 22 КК України, відповідно до яких знижений вік кримінальної відповідальності має передбачатися й для осіб, котрі вчинили умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення за наявності кваліфікуючих ознак, передбачених у ч. 2 та ч. 3 пропонованої редакції ст. 194-1 КК України.

Суб'єктивна сторона складу злочину «умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ» характеризується лише умисним ставленням до діяння та його проміжних наслідків. Тому загалом злочин, передбачений ст. 270-1 КК України, є умисним.

Ставлення ж до похідних наслідків аналізованого злочину є різним. Злочин, передбачений ч. 1 (ч. 2) ст. 270-1 КК України, варто відносити до злочинів зі складною формою вини, в якому ставлення винного до похідних наслідків може характеризуватися і умислом, і необережністю. Щодо заборони, передбаченої ч. 3 ст. 270-1 КК України, то цей злочин слід відносити до злочинів

з комбінованою формою вини, оскільки ставлення винного до «спричинення майнової шкоди в особливо великому розмірі» може бути як умисним, так і необережним, у той час як ставлення до «загибелі людей або інших тяжких наслідків» – лише необережним.

7. Поняття «інші тяжкі наслідки» як ознака складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 270-1 КК України, охоплює тяжкі тілесні ушкодження одній або декільком особам, а також випадки заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом або більше людям.

8. За результатами аналізу кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак складу злочину «умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ» було встановлено, по-перше, їх недосконалість, а по-друге – відсутність уніфікованого підходу під час конструювання кваліфікуючих ознак в однорідних складах злочинів, покликаних забезпечувати кримінально-правову охорону окремих об'єктів життєзабезпечення. Для усунення цих недоліків пропонується:

1) доповнити ч. 2 ст. 194 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як повторність;

2) розділити ч. 2 ст. 194 КК України на дві частини: ч. 2, в якій передбачити відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна, вчиненого повторно, за попередньою змовою групою осіб або загальнонебезпечним способом; та ч. 3, в якій мало б йтися про діяння, передбачені ч. 1 або ч. 2 статті, що заподіяли майнову шкоду в особливо великих розмірах або спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки – діяння, набагато небезпечніші за передбачене ч. 2;

3) у ч. 2 проектової редакції ст. 194-1 КК України кваліфікуючою ознакою умисного знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення пропонується передбачити вчинення таких дій не лише повторно, за попередньою змовою групою осіб або загальнонебезпечним способом, а й вчинених щодо магістральних трубопроводів, магістральних та міждержавних електричних мереж, а також особливо важливих об'єктів електроенергетики й магістральних теплових мереж.

9. З урахуванням викладеного вище пропонується внести до чинного законодавства такі зміни і доповнення:

І. У Кримінальному кодексі України:

1) Вилучити статті 270-1, 292 та 360.

2) У ч. 2 ст. 22 словосполучення *«умисне знищення або пошкодження майна (частина друга статей 194, 347, 352, 378, частини друга та третя статті 399)* замінити на *«умисне знищення або пошкодження майна (частини друга та третя статей 194, 194-1, 399, частина друга статей 347, 347-1, 352, 378)»*.

3) У пунктах 3 та 4 примітки до ст. 185 після слів «194» вказати «та 194-1».

4) Викласти ст. 194 у такій редакції:

«Стаття 194. Умисне знищення або пошкодження майна

1. Умисне знищення або пошкодження чужого майна, що заподіяло майнову шкоду у великих розмірах, –

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Те саме діяння, вчинене повторно, за попередньою змовою групою осіб або загальнонебезпечним способом, –

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

3. Діяння, передбачене частиною першою або другою цієї статті, якщо воно призвело до майнової шкоди в особливо великому розмірі або спричинило через необережність загибель людини чи інші тяжкі наслідки, –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Примітка. У статтях 194 та 194-1 повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями або статтями 277, 347, 347-1, 352, 378, 399, 411 цього Кодексу».

5) Викласти ст. 194-1 у такій редакції:

«Стаття 194-1. Умисне знищення або пошкодження об'єкта життєзабезпечення

1. Умисне знищення або пошкодження об'єкта життєзабезпечення, що спричинило тимчасове припинення отримання споживачами товарів та послуг, надання яких забезпечується за допомогою функціонування об'єктів, вказаних у примітці до цієї статті, або майнову шкоду у великому розмірі, або шкоду здоров'ю людини, –

карається штрафом від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Те саме діяння, вчинене повторно, за попередньою змовою групою осіб, загальнонебезпечним способом або щодо магістральних трубопроводів, магістральних та міждержавних електричних мереж, а також особливо важливих об'єктів електроенергетики й магістральних теплових мереж, –

карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років.

3. Діяння, передбачене частиною першою або другою цієї статті, якщо воно призвело до майнової шкоди в особливо великому розмірі або спричинило через необережність загибель людини, значне забруднення довкілля чи інші тяжкі наслідки, –

карається позбавленням волі на строк від шести до дванадцяти років.

П р и м і т к а. Під об'єктом життєзабезпечення в цій статті слід розуміти житловий та нежитловий фонд, об'єкти електроенергетики, електрозв'язку, теплопостачання, водопостачання та водовідведення, промислові трубопроводи».

II. Доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення ст. 150-1 такого змісту:

«Стаття 150-1. Умисне знищення або пошкодження об'єкта життєзабезпечення

*Умисне знищення або пошкодження об'єкта життєзабезпечення, –
тягне за собою ... ».*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімов М. О. Громадська безпека як родовий об'єкт злочину та видові об'єкти у її складі / М. О. Акімов // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 1. – С. 243–251.
2. Андрушко П. П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика : моногр. / П. П. Андрушко. – К. : КНТ, 2007. – 328 с.
3. Андрушко П. П. Особливості кримінально-правової політики в Україні після набрання чинності КК України 2001 року / П. П. Андрушко // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовтня 2012 р. – Х., 2012. – С. 97–105.
4. Антипов В. В. Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства / В. В. Антипов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 1. – С. 407–416.
5. Антонов А. Д. Принципы криминализации общественно опасных деяний в уголовно-правовой науке / А. Д. Антонов // Вестник Московского университета. Сер. 11. Право. – 2000. – № 4. – С. 79–90.
6. Антонова Е. Ю. Концептуальные основы корпоративной (коллективной) уголовной ответственности / Е. Ю. Антонова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2011. – 421 с.
7. Антонюк Н. О. Кримінальна відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою : моногр. / Н. О. Антонюк. – Львів : ПАІС, 2008. – 216 с.
8. Антонюк Н. О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н. О. Антонюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 513 с.
9. Архів Коростенського міськрайонного суду Житомирської області. Справа № 279/312/14-к. Провадження № 1-кс/279/51/14.

10. Архів Ленінського районного суду м. Харкова. Справа № 2024/6409 за 2012 р.
11. Архів Народицького районного суду Житомирської області. Справа № 615/2 за 2012 р.
12. Архів Овруцького районного суду Житомирської області. Справа № 617/449 за 2012 р.
13. Архів Овруцького районного суду Житомирської області. Справа № 286/3400 за 2015 р.
14. Архів Овруцького районного суду Житомирської області. Справа № 286/537 за 2015 р.
15. Архів Орджонікідзевського міського суду Дніпропетровської області. Справа № 428/2214 за 2012 р.
16. Архів Приморського районного суду м. Маріуполя Донецької області. Справа № 0541/3641 за 2012 р.
17. Архів Пролетарського районного суду м. Донецька. Справа № 1-324 за 2011 р.
18. Байлов А. В. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 270-1 Кримінального кодексу України / А. В. Байлов, С. І. Поляков // Застосування кримінального законодавства органами внутрішніх справ: проблеми теорії і практики: матер. Всеукр. наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 31 травня 2012 р.) / упоряд. канд. юрид. наук В. В. Шаблистий. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 58–60.
19. Безверхов А. Г. Ответственность за уничтожение и повреждение чужого имущества : учеб. пособие / А. Г. Безверхов, И. Г. Шевченко. – Самара : Самар. гуманит. акад., 2008. – 122 с.
20. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1939. – 464 с.
21. Бенчмаркінг ефективності функціонування житлово-комунального господарства міст України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.ebed.org.ua/uk/konkurentospromozhnist/benchmarking-efektivnosti-funkcionuvannya-zhitlovo-komunalnogo-gospodarstva>.

22. Берзін П. С. Незаконне використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг: аналіз складів злочину, передбаченого ст. 229 КК України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Берзін Павло Сергійович. – К., 2004. – 311 с.

23. Берзін П. С. Суспільна небезпечність діяння: загальна характеристика / П. С. Берзін // Альманах кримінального права. – 2009. – № 1. – С. 108–151.

24. Бондарчук Р. О. Поняття, критерії та ознаки знищення чужого майна (статті 194 та 196 КК України) [Електронний ресурс] / Р. О. Бондарчук // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 53–61. – Режим доступу : <http://www.nbuiv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11broccu.pdf>.

25. Борисов В. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів / В. Борисов, О. Пащенко // Вісник академії правових наук України. – 2005. – № 3. – С. 180–190.

26. Борисов В. І. Питання систематизації Особливої частини кримінального права / В. І. Борисов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1. – С. 258–271.

27. Борисов В. І. Склад злочину як правова модель / В. І. Борисов // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 1. – С. 254–256.

28. Брайнін Я. М. Складна форма вини в радянському кримінальному праві / Я. М. Брайнін, М. М. Король // Радянське право. – 1976. – № 2. – С. 19–23.

29. Брич Л. Розмежування складів злочинів, спільною ознакою яких є суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди здоров'ю людини: зміст спільних ознак / Л. Брич // Вісник Львівського університету. Сер. юридична. – 2009. – Вип. 48. – С. 225–240.

30. Бурдін В. М. Осудність та неосудність у кримінальному праві України: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В. М. Бурдін ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2011. – 41 с.

31. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – [Вид. 2]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
32. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 5 липня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/pls/>.
33. Відкриті люки. Як запобігти крадіжкам люків і захистити перехожих від травматизму? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1960784.html>.
34. Вознюк А. А. Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів / А. А. Вознюк // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 154–160.
35. Волженкин Б. В. Уголовная ответственность юридических лиц / Б. В. Волженкин. – СПб. : С.-Петербур. юрид. ин-т Генеральной Прокуратуры РФ, 1998. – 40 с.
36. Волков Б. С. Ответственность за уничтожение и повреждение имущества по советскому уголовному праву / Б. С. Волков. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1961. – 90 с.
37. ВСУ зробив висновок щодо малозначності діяння [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/121264-verhovniy_sud_zrobiv_visnovok_schodo_vstanovlennya_maloznach.html.
38. Газдайка-Василишин І. Б. Некорисливі злочини проти власності за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / І. Б. Газдайка-Василишин ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2011. – 16 с.
39. Газдайка-Василишин І. Б. Некорисливі злочини проти власності : моногр. / І. Б. Газдайка-Василишин. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – 212 с.
40. Гаухман Л. Д. Ответственность за преступления против собственности / Л. Д. Гаухман, С. В. Максимов. – М. : ЮрИнфоР, 1997. – 320 с.
41. Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений / В. К. Глистин. – Л. : ЛГУ, 1979. – 127 с.

42. Гонтарь И. Я. Преступление и состав преступления как явления и понятия в уголовном праве / И. Я. Гонтарь // Вопросы теории и правотворчества. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1997. – 200 с.
43. Готін О. Підстави криміналізації діянь / О. Готін // Право України. – 2005. – № 2. – С. 95–98.
44. Грек Б. М. Кримінальна відповідальність юридичних осіб. Чи бути їй в Україні? / Б. М. Грек // Адвокат. – 2011. – № 12. – С. 20.
45. Грищук В. К. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження : моногр. / В. К. Грищук, О. Ф. Пасека. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 248 с.
46. Грищук В. К. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: de lege ferenda / В. К. Грищук, О. Ф. Пасека // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – Вип. 4. – С. 274–291.
47. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина : навч. посіб. [для студ. юрид. фак. вищ. навч. закл.] / В. К. Грищук. – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2006. – 568 с.
48. Дагель П. С. Проблемы вины в советском уголовном праве / П. С. Дагель // Ученые записки ДВГУ. – 1968. – Вып. 21, ч. 1. – 188 с.
49. Дагель П. С. Условия установления уголовной наказуемости / П. С. Дагель // Правоведение. – 1975. – № 4. – С. 67–74.
50. Данилевський А. О. Кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації : моногр. / А. О. Данилевський ; [наук. ред. д-р юрид. наук, доц. Є. В. Фесенко]. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. – 230 с.
51. Данилевський А. О. Щодо розміщення норми про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства / А. О. Данилевський // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Луганськ, 20–21 травня 2011 р.) / [редкол. : Г. Є. Боддарь, А. О. Данилевський,

О. О. Дудоров та ін.]. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – С. 147–151.

52. Демидова Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Демидова Людмила Миколаївна. – Х., 2003. – 163 с.

53. Дудоров О. О. Злочини проти громадської безпеки, безпеки виробництва, безпеки руху та експлуатації транспорту: особливості кваліфікації [Електронний ресурс] / О. О. Дудоров, Д. О. Калмиков // Вісник асоціації кримінального права України. – 2014. – № 1. – С. 176–189. – Режим доступу : http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/2_13.pdf.

54. Дудоров О. О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво : моногр. / О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – 400 с.

55. Дудоров О. О. Кримінальне право : навч. посіб. / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк ; за заг. ред. М. І. Хавронюка]. – К. : Ваіте, 2014. – 944 с.

56. Дудоров О. О. Кримінально-правове поняття «інші тяжкі наслідки»: проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства [Електронний ресурс] / О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – № 1. – С. 162–170. – Режим доступу : http://lsej.org.ua/1_2015/44.pdf.

57. Дудоров О. О. Проблема юридичної особи як суб'єкта злочину та її вирішення у проектах Кримінального кодексу України. Вибрані праці з кримінального права / О. О. Дудоров ; [пер. слово д-ра юрид. наук, проф. В. О. Навроцького]. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – 952 с.

58. Дячкін О. П. Кримінально-правова охорона об'єктів електроенергетики та зв'язку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Дячкін Олександр Петрович. – Дніпропетровськ, 2009. – 258 с.

59. Експортно-імпорتنі показники України. Підсумки 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dzi.gov.ua/pres-relizi/eksportno-importni-pokazniki-ukrayini-pidsumki-2013-roku>.

60. Ефимов М. А. Борьба с преступлениями против общественного порядка, общественной безопасности и здоровья населения / М. А. Ефимов. – Мн. : Вышэйшая шк., 1971. – 236 с.
61. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2013 – квітень 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.
62. Житловий кодекс Української РСР від 30 червня 1983 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
63. Закон об уголовном праве Израиля / постатейный перевод с иврита на рус. яз., автор пер. – судья Марат Дорфман. – [Изд. 2, перераб. и допол.], 2010. – 261 с.
64. Зарубин А. В. Уголовно-правовая характеристика уничтожения или повреждения чужого имущества : учеб. пособие / А. В. Зарубин. – СПб. : С.-Петербург. юрид. ин-т (филиал) Акад. Генпрокуратуры РФ, 2015. – 60 с.
65. Злобин Г. А. Основания и принципы уголовно-правового запрета / Г. А. Злобин // Советское государство и право. – 1980. – № 2. – С. 70–77.
66. Злобин Г. А. Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно опасных деяний / Г. А. Злобин, С. Г. Келина // Проблемы правосудия и уголовного права. – М., 1978. – С. 102–112.
67. Злобин Г. А. Умысел и его формы / Г. А. Злобин, Б. С. Никифоров. – М. : Юрид. лит., 1972. – 264 с.
68. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. – [4-те вид., опрац. і допов.]. – Львів : БаК, 2012. – 536 с.
69. Карчевський М. В. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки України : моногр. / М. В. Карчевський. – Луганськ : МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – 528 с.
70. Касынюк В. И. Уголовная ответственность за повреждение путей сообщения и транспортных средств : текст лекций / В. И. Касынюк. – Харьков : Юрид. ин-т, 1979. – 58 с.

71. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – К. : Істина, 2010. – 430 с.
72. Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Коваленка ; за наук. ред. О. М. Джужи та А. В. Савченка. – К. : Атіка, 2011. – 648 с.
73. Кириченко В. Ф. Смешанные формы вины / В. Ф. Кириченко // Советская юстиция. – 1966. – № 19. – С. 13–14.
74. Кириченко О. В. Громадська безпека як об'єкт кримінально-правової охорони / О. В. Кириченко // Право і суспільство. – 2012. – № 3. – С. 185–190.
75. Кобзева Е. В. Оценочные признаки в уголовном законе / Е. В. Кобзева ; под ред. Н. А. Лопашенко. – Саратов : Изд-во ГОУ ВПО «Сарат. гос. акад. права», 2004. – 228 с.
76. Кобзева Е. В. Оценочные признаки в уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Елена Васильевна Кобзева. – Саратов, 2002. – 304 с.
77. Ковалев М. И. Общественно опасные последствия и диспозиция уголовного закона / М. И. Ковалев // Советское государство и право. – 1990. – № 10. – С. 38–43.
78. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
79. Козак К. Кримінальна відповідальність юридичних осіб [Електронний ресурс] / К. Козак. – Режим доступу : http://www.kpdconsulting.com.ua/upload/publ/publication_237_ukr.pdf.
80. Козаченко И. Я. Преступления с квалифицированными составами и их уголовно-правовая оценка : лекция / Я. И. Козаченко, Т. А. Костарева, Л. Л. Кругликов. – Екатеринбург, 1994. – 59 с.
81. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
82. Коробеев А. И. Обсуждение нового уголовного законодательства : «Круглый стол» кафедры уголовного права Юридического института ДВГУ / А. И. Коробеев // Правоведение. – 1998. – № 2. – С. 211–218.

83. Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика: проблема криминализации и пенализации / А. И. Коробеев. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. – 267 с.

84. Коробеев А. И. Транспортные преступления / А. И. Коробеев. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 406 с.

85. Кострова М. Б. О «языковом» толковании уголовного закона [Электронный ресурс] / М. Б. Кострова // Правоведение. – 2002. – № 3. – Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=180818>.

86. Котовенко О. М. Кримінальна відповідальність за пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. М. Котовенко ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2002. – 17 с.

87. Крайник Г. Щодо змісту понять «загибель людей» та «інші тяжкі наслідки» як обтяжуючих обставин, зазначених у ч. 2 ст. 272 КК / Г. Крайник // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 2. – С. 241–249.

88. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. юрид. вузів і фак. / [Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. О. Беньківський та ін.] ; за ред. проф. П. С. Матишевського, доц. П. П. Андрушка, С. Д. Шапченка. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.

89. Кримінальне право. Загальна частина : підруч. – [за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського]. – К. : Істина, 2011. – 1112 с.

90. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – [5-те вид., переробл. та допов.]. – К. : Атіка, 2009. – 408 с.

91. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [4-те вид., переробл. і допов.]. – Х. : Право, 2010. – 456 с.

92. Кримінальне право (Особлива частина) : підруч. / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Луганськ : Вид-во «Елтон – 2», 2012. – Т. 1. – 780 с.

93. Кримінальне право (Особлива частина): підруч. / [за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – 2-ге вид.]. – К.: ВД «Дакор», 2013. – 786 с.
94. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
95. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 2 : Особлива частина / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – [5-те вид., допов.]. – Х.: Право, 2013. – 1040 с.
96. Кругликов Л. Л. Дифференциация ответственности в уголовном праве / Л. Л. Кругликов, А. В. Васильевский. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. – 300 с.
97. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / В. Н. Кудрявцев. – М.: Госюриздат, 1960. – 244 с.
98. Кудрявцев В. Н. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация / [В. Н. Кудрявцев, П. С. Дагель, Г. А. Злобин и др.]; под ред. В. Н. Кудрявцева, А. М. Яковлева. – М.: Наука, 1982. – 304 с.
99. Курляндский В. И. Уголовная политика, дифференциация и индивидуализация уголовной ответственности / В. И. Курляндский // Основные направления борьбы с преступностью. – М.: Юрид. лит., 1975. – С. 77–95.
100. Курс советского уголовного права : Часть общая. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1968. – Т. 1. – 648 с.
101. Курс уголовного права. Общая часть : в 5 т. : учеб. для вуз. / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М.: Зерцало, 2002. – Т. 1 : Учение о преступлении. – 624 с.
102. Лащук Є. В. Відгук офіційного опонента на дисертацію Сербіної Наталії Олександрівни «Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства», подану на здобуття наукового ступеня кандидат юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 / Є. В. Лащук. – К., 2015. – 13 с.

103. Лащук Є. В. Поняття і структура об'єкта злочину / Є. В. Лащук // Проблеми пенітенціарної теорії і практики : щорічний бюлетень / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. А. Музики. – К. : КЮІ КНУВС, 2005. – С. 197–208.

104. Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика / Т. А. Лесниевски-Костарева. – М. : НОРМА, 1998. – 296 с.

105. Лизогуб Я. Г. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Лизогуб Ярослав Григорійович. – Луганськ, 2002. – 203 с.

106. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : моногр. / С. Я. Лихова. – К. : Вид.-поліграф. центр «Київ. ун-т», 2006. – 573 с.

107. Лопашенко Н. А. Основы уголовно-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика / Н. А. Лопашенко. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 339 с.

108. Лопашенко Н. А. Преступления против собственности : теорет.-приклад. исслед. / Н. А. Лопашенко. – М. : ЛексЭст, 2005. – 408 с.

109. Лунеев В. В. Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции / В. В. Лунеев. – [Изд. 2, перераб. и доп.]. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 912 с.

110. Мазур М. В. Інтегрований підхід до визначення об'єкта злочину та об'єкта правопорушення / М. В. Мазур // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2011. – Спец. вип. 5. – С. 50–64.

111. Малинин В. Б. Объективная сторона преступления / В. Б. Малинин, А. Ф. Парфенов. – СПб. : Изд-во Юрид. ин-та, 2004. – 301 с.

112. Марін О. К. Конкуренція кримінально-правових норм : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Марін Олександр Костянтинівич. – Львів, 2001. – 232 с.

113. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. / П. С. Матишевський. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 272 с.
114. Медицький І. Б. Кримінально-правова охорона об'єктів житлово-комунального господарства (на прикладі аналізу ст. 270-1 КК України) / І. Б. Медицький // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 20–21 травня 2011 р.) / [редкол. : Г. Є. Боддарь, А. О. Данилевський, О. О. Дудоров та ін.]. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – С. 318–321.
115. Мельник М. Помилкова криміналізація: види, причини та наслідки / М. Мельник // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 5. – С. 94–99.
116. Миронюк С. А. Кваліфікуючі ознаки умисного знищення або пошкодження майна / С. А. Миронюк // Міжнародний юридичний вісник : зб. наук. пр. Нац. ун-ту держ. подат. служби України. – 2015. – Вип. 1. – С. 102–107.
117. Миронюк С. А. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 [Електронний ресурс] / Миронюк Станіслава Анатоліївна. – Дніпропетровськ, 2012. – 230 с. – Режим доступу : <http://mydisser.com/en/catalog/view/6/348/9371.html>.
118. Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : 12.00.08 / В. А. Мисливий ; Київ.нац. ун-т внутр. справ. – К., 2005. – 41 с.
119. Михайлов О. О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. О. Михайлов ; Акад. адвокатури України. – К., 2008. – 16 с.
120. Михеев Р. И. Проблемы вменяемости и невменяемости в советском уголовном праве / Р. И. Михеев. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1983. – 300 с.
121. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення: перспективи удосконалення та систематизації норм [Електронний ресурс] / Р. О. Мовчан, С. В. Незнайко //

Форум права. – 2014. – № 2. – С. 274–285. – Режим доступу : http://lib.univd.edu.ua/?action=publications&pub_id=362566&mid=23&year=2014.

122. Мостепанюк Л. О. Місце злочину, передбаченого ст. 270-1, в системі норм Кримінального кодексу України / Л. О. Мостепанюк // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань : тези доп. та повід. учасн. Міжнар. симпозиуму, 23–24 вересня 2011 р. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – С. 267–270.

123. Мостепанюк Л. Об'єктивні ознаки злочину, передбаченого ст. 270-1 Кримінального кодексу України / Л. Мостепанюк // Публічне право. – 2011. – № 4. – С. 152–159.

124. Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А. А. Музика. – К. : Логос, 1998. – 324 с.

125. Музика А. А. Законодавство України про кримінальну відповідальність за «комп'ютерні» злочини: науково-практичний коментар і шляхи вдосконалення / А. А. Музика, Д. С. Азаров. – К. : Вид-во Паливода А. В., 2005. – 120 с.

126. Музика А. А. Категорія «кваліфікація злочину» та інші, суміжні категорії, в аспекті формулювання тем дисертаційних досліджень / А. А. Музика // Проблеми юридичної кваліфікації (Теорія і практика) : тези Міжнар. наук. конф. Вісник Академії адвокатури України. – К. : Вид. центр Акад. адвокатури України, 2010. – № 1 (17). – С. 161–163.

127. Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : моногр. / А. А. Музика, Є. В. Лашук. – К. : Паливода А. В., 2011. – 192 с.

128. Музика А. А. Проблема кримінальної відповідальності: безпідставність встановлення чи скасування, незаконність притягнення чи звільнення, правомірність виключення / А. А. Музика // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 147–153.

129. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій / В. О. Навроцький. – К. : Знання, 2000. – 771 с.

130. Навроцький В. О. Кримінальний кодекс України 2001 р.: підсумки та очікування / В. О. Навроцький // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 7–8 квітня 2006 р. – Львів, 2006. – Ч. 1. – С. 142–145.

131. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В. О. Навроцький. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

132. Навроцький В. О. Середньострокові тенденції розвитку кримінального права України / В. О. Навроцький // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань : тези доп. та повідом. учасн. Міжнар. симпозиуму, 23–24 вересня 2011 р. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – С. 279–282.

133. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [9-те вид., переробл. та допов.]. – К. : Юрид. думка, 2012. – 1316 с.

134. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mns.gov.ua/files/prognoz/report/2014/ND_2014.pdf.

135. Незнайко С. В. Про іноземний досвід кримінально-правової протидії посяганням на об'єкти житлово-комунального господарства / С. В. Незнайко // Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 9–10 жовтня 2015 р.). – Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2015. – С. 137–142.

136. Незнайко С. В. Щодо правильності місцезнаходження заборони, передбаченої статтею 270-1, у системі Особливої частини КК України / С. В. Незнайко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2014. – № 1. – С. 198–205.

137. Павлов В. Г. Суб'єкт преступления / В. Г. Павлов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 318 с.

138. Панов М. І. Проблеми складу злочину та його функцій у доктрині кримінального права [Електронний ресурс] / М. І. Панов // Вісник Асоціації

кримінального права України. – 2013. – № 1. – С. 103–125. – Режим доступу : <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/6114>.

139. Панов М. І. Системність кримінального права і проблеми удосконалення кримінального законодавства / М. І. Панов // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань : тези доп. та повідом. учасн. Міжнар. симпозиуму, 23–24 вересня 2011 р. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – С. 311–317.

140. Панько К. К. Методология и теория законодательной техники уголовного права России : моногр. / К. К. Панько. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2004. – 272 с.

141. Пащенко О. О. Обставини, що визначають соціальну обумовленість охоронних кримінально-правових норм (законів про кримінальну відповідальність) / О. О. Пащенко // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовтня 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 210–213.

142. Письменський Є. О. Про проблеми кримінально-правової кваліфікації малозначних діянь / Є. О. Письменський // Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини : тези доп. та повідом. учасн. наук.-практ. конф. (м. Львів, 16 січня 2016 р.). – К. : Вид. дім «АртЕк», 2016. – С. 138–142.

143. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

144. Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 6 вересня 2005 р. № 2807-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2807-15>.

145. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України щодо відповідальності юридичних осіб) : Закон України від 23 травня 2013 р. № 314-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/ru/314-18>.

146. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в житлово-комунальному господарстві: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2924-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2924-17>.

147. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в житлово-комунальному господарстві: проект Закону від 9 червня 2010 р. № 6505, внесений Кабінетом Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zwed_n/webproc34?id=&pf3511=37894&pf35401=166335.

148. Про державний бюджет на 2016 рік: Закон України від 25 грудня 2015 р. № 928-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/928-19>.

149. Про електроенергетику: Закон України від 16 жовтня 1997 р. № 575/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80>.

150. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 24 червня 2004 р. № 1875-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1875-15>.

151. Про затвердження переліку особливо важливих об'єктів електроенергетики, які підлягають охороні відомчою воєнізованою охороною у взаємодії зі спеціальними підрозділами інших центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 р. № 1170 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1170-2003-%D0%BF>.

152. Про затвердження Правил користування системами централізованого комунального водопостачання та водовідведення в населених пунктах України: Наказ Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 27 червня 2008 р. № 190 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0936-08>.

153. Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду : Закон України від 22 грудня 2006 р. № 525-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/525-16>.

154. Про питну воду та водопостачання : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2918-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2918-14>.

155. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 12 червня 2009 р. № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09>.

156. Про приведення проектної документації на об'єкти систем життєзабезпечення у відповідність до фактичного стану цих об'єктів та вимог нормативних документів системи страхового фонду документації : Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Міністерства палива та енергетики України, Державних комітетів України з будівництва та архітектури; з питань ЖКГ; по водному господарству; зв'язку та інформатизації України від 21 травня 2003 р. № 158/246/60/81/137/85 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0445-03>.

157. Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 2 липня 1976 р. № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

158. Про телекомунікації : Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1280-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>.

159. Про тепlopостачання : Закон України від 2 червня 2005 р. № 2633-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2633-15/ed20050602>.

160. Про транспорт : Закон України від 15 травня 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

161. Про трубопровідний транспорт : Закон України від 10 листопада 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

162. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за правопорушення у сфері житлово-комунального господарства : Проект Закону від 1 вересня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

163. Рарог А. И. Субъективная сторона и квалификация преступлений / А. И. Рарог. – М. : ООО «Профобразование», 2001. – 133 с.

164. Рарог А. И. Уголовно-правовая наука и качество уголовного закона / А. И. Рарог // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань : тези доп. та повідом. учасн. Міжнар. симпозиуму, 23–24 вересня 2011 р. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – С. 339–344.

165. Рогатых Л. Приведение в негодность объектов жизнеобеспечения / Л. Рогатых // Законность. – 2002. – № 4. – С. 9–11.

166. Розслідування злочинів, пов'язаних з умисним знищенням або пошкодженням об'єктів житлово-комунального господарства : метод. рек. / [С. С. Чернявський, О. Ю. Татаров, О. В. Таран та ін.]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 60 с.

167. Рудковська М. Р. Суспільна небезпека, малозначність та підстави звільнення від кримінальної відповідальності / М. Р. Рудковська // Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини : тези доп. та повідом. учасн. наук.-практ. конф. (м. Львів, 16 січня 2016 р.). – К. : Вид. дім «АртЕк», 2016. – С. 152–157.

168. Сабитов Р. А. Общественная опасность как критерий криминализации / Р. А. Сабитов // Актуальные проблемы криминализации и декриминализации общественно опасных деяний. – Омск : Омская высшая шк. МВД СССР, 1980. – С. 17–28.

169. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне

порівняльно-правове дослідження : моногр. / А. В. Савченко. – К. : КНТ, 2007. – 596 с.

170. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину : моногр. / А. В. Савченко. – К. : Атіка, 2002. – 144 с.

171. Савченко А. В. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій / А. В. Савченко, В. В. Кузнецов, О. Ф. Штанько. – [2-ге вид., виправ. та допов.]. – К. : Паливода А. В., 2006. – 636 с.

172. Саун А. В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження майна : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. В. Саун ; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2010. – 21 с.

173. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / М. В. Сенаторов ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. Академії правових наук України В. І. Борисова. – Х. : Право, 2006. – 208 с.

174. Сербіна Н. О. Кваліфікуючі ознаки як засіб диференціації кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства / Н. О. Сербіна // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. «Юридичні науки». – 2015. – Вип. 2, т. 3. – С. 38–41.

175. Сербіна Н. О. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Н. О. Сербіна ; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2015. – 20 с.

176. Сербіна Н. О. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Сербіна Наталія Олександрівна. – К., 2015. – 268 с.

177. Сербіна Н. О. Об'єкт злочину, передбаченого статтею 270-1 Кримінального кодексу України / Н. О. Сербіна // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2011. – № 6. – С. 177–182.

178. Сербіна Н. О. Особливості встановлення ознак об'єктивної сторони умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального

господарства при кваліфікації злочинів / Н. О. Сербіна // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція. – 2014. – № 12, т. 2. – С. 132–135.

179. Сивак М. М. Примітки статей Особливої частини Кримінального кодексу України: теоретико-прикладний аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Сивак Микола Миколайович. – К., 2013. – 290 с.

180. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. / О. Ф. Скакун. – [2-ге вид.]. – К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.

181. Татаров О. Ю. Умисне знищення або пошкодження майна, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом: проблеми кваліфікації / О. Ю. Татаров, І. Б. Газдайка-Василишин // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 2. – С. 650–659.

182. Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В. Я. Тацій. – Харьков : Вища шк., 1982. – 100 с.

183. Тацій В. Я. Стабільність та динамізм кримінального законодавства як запорука його якості та ефективності / В. Я. Тацій // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовтня 2012 р. – Х., 2012. – С. 6–13.

184. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч / [за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко]. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

185. Терентьев В. І. Відповідальність спеціального суб'єкта злочину за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. І. Терентьев ; Одес. нац. юрид. акад.. – Одеса, 2003. – 20 с.

186. Тихий В. Актуальні питання застосування і вдосконалення кримінально-правових норм про відповідальність за злочини проти громадської безпеки / В. Тихий // Право України. – 2010. – № 9. – С. 25–30.

187. Тихий В. П. Ответственность за преступления против общественной безопасности : учеб. пособие / В. П. Тихий. – Х. : Юрид. ин-т, 1984. – 68 с.

188. Ткаченко В. И. Преступления против общественной безопасности / В. И. Ткаченко ; отв. ред. Б. В. Здравомыслов. – М. : РИО ВЮЗИ, 1984. – 81 с.
189. Трайнин А. Н. Избранные труды / А. Н. Трайнин ; [составл., вступ. ст. д-ра юрид. наук, проф. Н. Ф. Кузнецовой]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 898 с.
190. Тростюк З. А. До проблеми негативного прояву латентності тексту Кримінального кодексу України / З. А. Тростюк // Кримінальний кодекс України 2001 р. : проблеми застосування і перспективи удосконалення. Прогалини у кримінальному законодавстві : тези реферати доп., тексти повідом. Міжнар. симпозиуму, 12–13 вересня 2008 р. – Львів, 2008. – С. 165–172.
191. Тростюк З. А. Юридична природа та перспективи використання приміток у КК України / З. А. Тростюк // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 4. – С. 302–307.
192. Туляков В. О. Порівняльний метод у науці кримінального права / В. О. Туляков // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 1. – С. 29–40.
193. Туякина Е. Н. Уголовная ответственность за приведение в негодность объектов жизнеобеспечения : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Е. Н. Туякина ; ФСИН, Акад. права и управл. – Рязань, 2011. – 23 с.
194. Уголовное право на современном этапе : проблемы преступления и наказания / [Н. А. Беляев, В. К. Глистин, В. В. Орехов и др.] ; под ред. Н. А. Беляева, В. К. Глистина, В. В. Орехова. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1992. – 608 с.
195. Уголовное уложение, Высочайше утвержденное 22 марта 1903 года. – СПб. : Издание Сенатской Типографии, 1903. – 144 с.
196. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / [науч. ред., предисл. д-р юрид. наук, проф. И. М. Рагимова ; пер. с азербайджан. Б. Э. Аббасова]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 325 с.
197. Уголовный кодекс Аргентины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://constitutions.ru/?p=5847&page=3>.

198. Уголовный кодекс Голландии / [науч. ред. д-р юрид. наук, заслуженный деятель науки РФ, проф. Б. В. Волженкин, пер. с англ. И. В. Мироновой]. – [2-е изд.]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 510 с.

199. Уголовный кодекс Грузии / [науч. ред. З. К. Бигвава ; вступ. ст. к. ю. н., доц. В. И. Михайлова ; обзорн. ст. д. ю. н., проф. О. Гамкрелидзе ; пер. с грузин. И. Мериджанашвили]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 409 с.

200. Уголовный кодекс Дании / [науч. ред. и предисл. С. С. Беляева, канд. юрид. наук (МГУ им. М. В. Ломоносова) ; пер. с дат. и англ. канд. юрид. наук С. С. Беляева, А. Н. Рычевой]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 230 с.

201. Уголовный кодекс Испании [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ugolovnykodeks.ru/2011/11/ugolovnyj-kodeks-ispanii/162>.

202. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / [под ред. д-ра юрид. наук, проф. А. И. Коробеева, пер. с кит. Д. В. Вичикова]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001 – 303 с.

203. Уголовный кодекс Кыргызской Республики. С изменениями и дополнениями по состоянию на 28.07.2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.adviser.kg/Document/?doc_id=30222833&mode=all.

204. Уголовный кодекс Республики Армении [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus>.

205. Уголовный кодекс Республики Болгария / [науч. ред. канд. юрид. наук, проф. А. И. Лукашова ; пер. с болгар. Д. В. Милушева, А. И. Лукашова, вступ. статья И. И. Айдарова]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 298 с.

206. Уголовный кодекс Республики Корея [Электронный ресурс] / [науч. ред., предисл. д-ра юрид. наук, проф. А. И. Коробеева ; пер. с корейс. В. В. Верхоляка]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003 – 240 с. – Режим доступа : <http://www.crime.vl.ru/index.php?p=1324&more=1>.

207. Уголовный кодекс Республики Молдова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3835.

208. Уголовный кодекс Республики Польша / [науч. ред. канд. юрид. наук, доц. А. И. Лукашов, д-ра юрид. наук, проф. Н. Ф. Кузнецова ; вступ. статья

канд. юрид. наук, доц. А. И. Лукашова, канд. юрид. наук, проф. Э. А. Саркисовой ; пер. с пол. Д. А. Барилевич]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 234 с.

209. Уголовный кодекс Республики Таджикистан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=237375.

210. Уголовный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.consultant.ru/popular/ukrf/>.

211. Уголовный кодекс Туркменистана [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ugolovnykodeks.ru/2011/11/ugolovnyj-kodeks-turkmenistana/#more-69>.

212. Уголовный кодекс Швейцарии / [науч. ред., предисл. и пер. с нем. канд. юрид. наук А. В. Серебрянниковой]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 350 с.

213. Уголовный кодекс Швеции / [науч. ред. проф. Н. Ф. Кузнецова и канд. юрид. наук С. С. Беляев ; пер. на рус. С. С. Беляева]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 320 с.

214. Україна в 2013 році експортувала електроенергії на 580 млн дол. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ua-energy.org/post/40893>.

215. Устименко В. В. Специальный субъект преступления / В. В. Устименко. – Харьков : Вища шк. Изд-во при ХГУ, 1989. – 104 с.

216. Учебник уголовного права. Общая часть / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. В. Наумова. – М. : Йорк, 1996. – 414 с.

217. Фефелов П. А. Общественная опасность преступного деяния и основание уголовной ответственности / П. А. Фефелов. – М. : Юрид. лит., 1972. – 151 с.

218. Фріс П. Л. Злочин і кримінальна провина: проблеми нормативного закріплення / П. Л. Фріс // Право України. – 2011. – № 9. – С. 42–49.

219. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Фріс Павло Львович. – К., 2005. – 440 с.

220. Фролов Е. А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления / Е. А. Фролов // Сборник ученых трудов Свердловского юридического института. – 1969. – Вып. 10. – С. 200–224.

221. Хавронюк М. І. Деякі питання удосконалення відповідальності за злочини проти волі дитини [Електронний ресурс] / М. І. Хавронюк, Д. О. Калмиков. – Режим доступу : <http://www.zakonoproekt.org.ua/deyaki-pitannya-udoskonalennya-vidpovidalnosti-za-zlochiny-proti-voli-ditini.aspx>.

222. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : моногр. / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

223. Хилюк С. В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання Особливої частини) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Хилюк Світлана Володимирівна. – Львів, 2007. – 304 с.

224. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

225. Чуб І. М. Систематизація злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян / І. М. Чуб // Проблеми законності. – 2012. – № 118. – С. 270–277.

226. Чубарев В. Л. Тяжесть преступного деяния : моногр. / В. Л. Чубарев. – К. : Вища шк., 1992. – 171 с.

227. Шапченко С. Д. Склад злочину як кримінально-правовий феномен: сутність та основні форми існування / С. Д. Шапченко // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 1. – С. 240–243.

228. Шевченко Є. В. До питання змісту і співвідношення понять «змішана», «подвійна» і «складна форма вини» в кримінальному праві / Є. В. Шевченко // Проблеми законності. – Х., 2011. – Вип. 115. – С. 104–113.

229. Шевченко Є. В. Злочини з похідними наслідками в кримінальному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шевченко Євген Валерійович. – Х., 2001. – 200 с.

230. Шевчук А. В. Подвійна форма вини за кримінальним законодавством України / А. В. Шевчук // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – 2005. – Вип. 273 : Правознавство. – С. 102–106.

231. Що й кому продавала Україна у 2013 році? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.for-ua.com/analytics/2014/04/03/101731.html>.
232. Экспорт электроэнергии упал на 54,8 % [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hubs.ua/news/eksport-elektroenergii-upal-na-54-8-58843.html>.
233. Ярмыш Н. Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ) : моногр. / Н. Н. Ярмыш. – Харьков : Право, 2003. – 512 с.
234. Criminal Code of Romania [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
235. Criminal Code of the Republic of Austria (German version) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
236. Criminal Code of the Republic of Croatia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
237. Criminal Code of the Czech Republic [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=84824&p_country=CZE&p_classification=01.04.
238. Criminal Code of the Republic of Kazakhstan [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
239. Criminal Law of the Republic of Latvia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
240. Criminal Code of the Republic of Lithuania [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
241. Criminal Code of the Republic of Macedonia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
242. Criminal Code of the Republic of Montenegro [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
243. Criminal Code of the Republic of Serbia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

244. Criminal Code of the Slovak Republic [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
245. Criminal Code of the Republic of Slovenia [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
246. General Penal Code of Iceland [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=190914.
247. General Penal Code of Malta [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=7735/>.
248. German Criminal Code [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
249. Indonesian Penal Code [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.unodc.org/cld/document/idn/indonesian_penal_code.html.
250. Penal Code of Malaysia [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.refworld.org/docid/3ae6b5cf0.html>.
251. Penal Code the Republic of Iraq [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.loc.gov/law/help/hussein/docs/IraqiPenalCodeof1969.pdf>.
252. Thailand Penal Code [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.samuiforsale.com/law-texts/thailand-penal-code.html>.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Порівняльна таблиця кримінального законодавства України
та деяких зарубіжних країн про відповідальність за посягання
на об'єкти життєзабезпечення**

Країна	Номер статті КК та її назва	Місцезнаходження відповідної норми у системі Особливої частини	Диспозиція основного складу злочину	Кваліфіковані, особливо кваліфіковані та привілейовані склади злочину	Санкція статті
Україна	Ст. 270-1 «Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства»	Злочини проти громадської безпеки	Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, якщо це призвело або могло призвести до неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування таких об'єктів, що спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі	2. Ті самі дії, вчинені повторно або загальнонебезпечним способом. 3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили майнову шкоду в особливо великому розмірі або загибель людини чи інші тяжкі наслідки	1. Штраф від 100 до 250 НМДГ або виправні роботи на строк до 2 років, або обмеження волі на строк до 3 років, або позбавлення волі на той самий строк. 2. Позбавлення волі на строк від 3 до 8 років. 3. Позбавлення волі на строк від 5 до 12 років
	Ст. 194-1 «Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики»	Злочини проти власності	Умисне пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики, якщо ці дії призвели або могли призвести до порушення нормальної роботи цих об'єктів, або спричинило небезпеку для життя людей	2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або загальнонебезпечним способом. 3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки	1. Штраф від 100 до 250 НМДГ або виправні роботи на строк до 2 років, або обмеження волі на строк до 3 років, або позбавлення волі на той самий строк. 2. Позбавлення волі на строк від 3 до 10 років. 3. Позбавлення волі на строк від 8 до 15 років

	Ст. 292 «Пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів»	Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту	Пошкодження чи руйнування магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів чи нафтопродуктопроводів, відводів від них, технологічно пов'язаних з ними об'єктів, споруд, засобів обліку, автоматики, телемеханіки, зв'язку, сигналізації, а також незаконне втручання в роботу технологічного обладнання, якщо ці дії призвели до порушення нормальної роботи зазначених трубопроводів або створили небезпеку для життя людей	2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, а також загальнонебезпечним способом. 3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили загибель людей, інші нещасні випадки з людьми або призвели до аварії, пожежі, значного забруднення довкілля чи інших тяжких наслідків, або вчинені організованою групою	1. Штраф від 100 до 1000 НМДГ, або виправні роботи на строк до 2 років, або обмеження волі на строк до 5 років, або позбавлення волі на строк до 5 років. 2. Обмеження волі на строк до 5 років або позбавлення волі на строк до 5 років. 3. Позбавлення волі на строк від 5 до 12 років
	Ст. 360 «Умисне пошкодження ліній зв'язку»	Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів	Умисне пошкодження кабельної, радіорелейної, повітряної лінії зв'язку, проводового мовлення або споруд чи обладнання, які входять до їх складу, якщо воно спричинило тимчасове припинення зв'язку		Штраф від 100 до 200 НМДГ, або виправні роботи на строк до 1 року, або обмеження волі на строк до 2 років
Республіка Австрія	Ч. 5 пар. 126 «Тяжке пошкодження майна»	Злочинні діяння проти чужого майна	Пошкодження пристроїв, установок чи інших речей, що призначені для забезпечення громадської безпеки, попередження катастроф чи боротьби з ними, для громадської охорони здоров'я, забезпечення громадськості водою, світлом, теплом чи енергією, для забезпечення діяльності громадського транспорту, або установок зв'язку, чи іншим чином використовуються в суспільних цілях	2. Ті ж дії, що спричинили шкоду в розмірі, що перевищує 50 000 євро	1. Позбавлення волі на строк до 2 років або штраф у розмірі 360 денних ставок. 2. Позбавлення волі на строк від 6 місяців до 5 років

Аргентинська Республіка	Ст. 194	Злочини проти безпеки засобів транспорту та зв'язку	Дії, що викликали ускладнення нормального функціонування наземного, водного чи повітряного транспорту чи громадських служб зв'язку, водопостачання, електропостачання, постачання енергоносіїв		Позбавлення волі на строк від 3 місяців до 2 років
Республіка Болгарія	Ст. 347	Злочини на транспорті та інших шляхах сполучення у складі загальнонебезпечних суспільних посягань	Пошкодження телеграфної, телефонної чи телевізійної установки чи лінії, радіоустановки, або електрифікованої установки чи лінії, що призводить до збоїв у сполученні чи перешкод в їх передачі	2. Ті ж дії, вчинені з необережності	1. Позбавлення волі до 5 років. 2. Позбавлення волі до одного року чи виправні роботи, чи штраф від 100 до 300 левів
Грузія	Ч. 2 ст. 318	Злочини проти держави	Пошкодження, виведення з ладу чи знищення з метою послаблення Грузії підприємств, засобів транспорту, зв'язку чи масової інформації, шляхів сполучення, споруд, техніки, документів, стратегічної сировини, матеріалів чи продукції у великих розмірах, а рівно об'єктів, необхідних для нормального функціонування життєво важливих для населення установ та організацій, призначених для охорони громадської безпеки чи порядку або ж іншого особливого призначення		Позбавлення волі на строк від 5 до 10 років

Королівство Данія	Пар. 193	Злочини, що спричиняють суспільну шкоду	Спричинення будь-яким способом серйозних збоїв у роботі публічних засобів зв'язку, публічних поштових служб, таких, що публічно використовуються, телеграфних чи телефонних служб, радіо чи телевізійних установок, систем обробки даних чи установок публічного водо-, газо-, електро- чи теплопроводу	2. Ті ж дії, вчинені з необережності	1. Арешт чи тюремне ув'язнення на строк, що не перевищує 4 років, або, при пом'якшувальних обставинах – штраф. 2. Штраф чи арешт
Держава Ізраїль	Ст. 157 «Безчинство, що закінчилося спричиненням шкоди»	Розділ «Об'єднання та скупчення народу»	Незаконне спричинення шкоди телеграфній чи електричній проводці, трубопроводам чи водопроводам	2. Ті ж дії, що призвели до знищення чи пошкодження, або початку руйнування чи знищення одного з указаних предметів	1. Тюремне ув'язнення на строк до 7 років. 2. Тюремне ув'язнення на строк до 10 років
Республіка Індонезія	Ст. 408		Умисне і незаконне знищення, пошкодження або виведення з ладу об'єктів, що забезпечують функціонування трамваїв, залізничного транспорту, телеграфу, телефону, подачу електроенергії, розподілу води, дренаж, газопостачання, водопостачання, каналізації		Позбавлення волі на строк від 4 років.

Республіка Ірак	Пар. 353	Злочини проти суспільно корисних об'єктів	Пошкодження, знищення або інша подібна шкода техніці, трубам чи обладнанню водної, електричної або нафтової установки або будь-якої іншому суспільно корисному обладнанню	3. Ті ж дії, вчинені з необережності	Позбавлення волі на строк не більше 7 років; якщо ж такі дії викликали закриття відповідної установки, то призначається покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше 10 років або ж арешт. 3. Позбавлення волі на строк не більше одного року та штраф, що не перевищує 100 динарів
Ісландія	Ст. 176	Злочини проти публічних інтересів	Спричинення значного порушення роботи громадських засобів комунікації, офіційної пошти, телефонних операцій або станцій та електростанцій, які забезпечують громадськість водою, газом, електрикою, теплом або іншими предметами першої необхідності	2. Ті ж дії, вчинені з необережності	1. Позбавлення волі на строк до 3 років чи штраф у разі наявності пом'якшувальних обставин. 2. Штраф чи тюремне ув'язнення на строк до 6 місяців
Королівство Іспанія	Ст. 560	Злочини проти громадського порядку	Спричинення серйозних збоїв у роботі засобів зв'язку, публічних поштових служб, телеграфних чи телефонних служб, що публічно використовуються, радіо чи телевізійних установок, систем обробки даних чи установок публічного водо-, газо-, електро- чи теплопроводу, а також спричинення шкоди залізничним коліям та руху		Тюремне ув'язнення на строк від 1 до 5 років

КНР	Ст. 119	Злочини проти громадської безпеки	Пошкодження транспортних засобів, транспортних споруд, електричного чи газового обладнання, обладнання, в якому використовуються легкозаймисті і вибухові речовини, що спричинило серйозні наслідки	2. Невдала спроба вчинення дій, указаних у частині 1	1. Позбавлення волі на строк більше 10 років, довічне позбавлення волі або смертна кара. 2. Позбавлення волі на строк від 3 до 7 років, а при пом'якшувальних обставинах – позбавлення волі на строк до 3 років чи короткостроковий арешт
Південна Корея	Ст. 173 «Перешкоджання поставкам газу, електрики тощо»	Злочини, що пов'язані з підпалом та необережним поводженням з вогнем	1 (2). Спричинення шкоди, руйнування чи переміщення газу, електрики чи пару або спричинення ускладнень поставчань та використання газу, електрики чи пару, створюючи в такий спосіб суспільну небезпеку	3. Ті ж дії, вчинені з метою спричинити шкоду іншій особі або таке, що спричинило смерть потерпілого	1 (2). Каторжні роботи на строк від 1 до 10 років. 3. Довічне позбавлення волі чи позбавлення волі на строк більше 2 років; або довічне позбавлення волі чи позбавлення волі на строк більше 3 років
Латвійська Республіка	Ст. 187 «Умисне знищення або пошкодження електричної чи теплової мережі, суспільної мережі електронного зв'язку, магістрального трубопроводу газу, нафти та нафтопродуктів»		Умисне знищення чи пошкодження електричної чи теплової мережі, суспільної мережі електронного зв'язку, магістрального трубопроводу високого тиску газу, нафти та нафтопродуктів чи їх установок	2. Ті ж дії, які спричинили смерть людини, виникнення надзвичайної ситуації чи інші тяжкі наслідки, або вчинені у складі організованої групи	1. Позбавлення волі на строк до 3 років чи тимчасове позбавлення волі, чи громадські роботи, чи штраф. 2. Позбавлення волі на строк від 2 до 10 років, з конфіскацією чи без конфіскації майна і з чи без випробувального нагляду, що не перевищує 3 років

Литовська Республіка	Ст. 280 «Пошкодження транспортних засобів чи доріг, або дорожніх споруд та пристроїв»	Злочини і проступки проти безпеки транспортного руху	Розбір чи пошкодження газопроводу, нафтопроводу, ліній електропередач чи зв'язку, засобів зв'язку чи сигналізації, що спричиняє загрозу настання серйозних наслідків	2. Ті ж діяння, що спричинили смерть людини, тяжку шкоду здоров'ю людей чи значну матеріальну шкоду	1. Арешт чи позбавлення волі на строк до 3 років. 2. Позбавлення волі на строк до 10 років
Республіка Македонія	Ст. 291 «Знищення чи пошкодження установок»	Злочини проти громадської безпеки людей та власності	Руйнування, пошкодження, видалення, зміна чи приведення в непридатний стан комунального обладнання, призначеного для забезпечення населення водою, теплом, газом, енергією, зв'язком, і при цьому викликало значне порушення у звичайному житті громадян чи економічній діяльності	2. Ті ж дії, вчинені з необережності	1. Позбавлення волі на строк від 6 місяців до 5 років. 2. Штраф або позбавлення волі на строк до одного року
Малайзія	Ст. 431- «Пошкодження телеграфного проводу, кабелю тощо»		Пошкодження електричного телеграфу, проводу, кабелю, лінії, пошти, пристроїв для сигналізації		Позбавлення волі на строк до 2 років або штраф, або обидва покарання
Республіка Мальта	Ст. 326	Злочини проти громадської безпеки та пошкодження власності	Розбиття або блокування трубопроводів; пошкодження публічної цистерни, акведуку, водогону; пошкодження кабелю, що викликало втрату електричного струму; пошкодження каналізації; вирізання, знищення або пошкодження проводу, кабелю, які використовуються в електромагнітних телеграфіях, або перешкодження будь-яким чином транспортуванню будь-якого повідомлення; пошкодження або розрив		Позбавлення волі на строк до 2 років

			лічильника енергії або будь-якого пристрою, який використовується для подачі електроенергії; вирізання чи пошкодження деталей, які використовуються для забезпечення функціонування кабельного телебачення		
Королівство Нідерланди	Ст. 351	Злочини, які полягають у знищенні та спричиненні шкоди	Умисне і незаконне руйнування, пошкодження, приведення у несправний чи непридатний стан якої-небудь залізничної споруди, електростанції, комп'ютерної системи для збереження та обробки даних чи телекомунікаційної споруди, труби для подачі газу, води та стічних вод, якщо ці споруди та пристрої призначені для використання населенням		Позбавлення волі на строк не більше 3 років або штраф 4 категорії
Польська Республіка	П. 3 та п. 4 пар. 1 ст. 165	Злочини проти громадської безпеки	Створення небезпеки для життя чи здоров'я багатьох людей або для майна у великому розмірі, шляхом пошкодження чи зупинки пристроїв громадського користування, особливо пристроїв, що забезпечують водою, світлом, теплом, газом, енергією, а також перешкоджання чи іншим способом вплив на автоматичне перетворення, накопичування чи пересилку інформації	2. Ті ж дії, вчинені з необережності. 3. Діяння, передбачені ч. 1, що спричинили смерть людини чи тяжку шкоду здоров'ю багатьох людей. 4. Діяння, передбачені ч. 2, що спричинили смерть людини чи тяжку шкоду здоров'ю багатьох людей	1. Позбавлення волі на строк від 6 місяців до 8 років. 2. Позбавлення волі на строк до 3 років. 3. Позбавлення волі на строк від 2 до 12 років. 4. Позбавлення волі на строк від 6 місяців до 8 років

Російська Федерція	Ст. 215-2 «Приведення в непридатний стан об'єктів життєзабезпечення»	Злочини проти громадської безпеки	Руйнування, пошкодження чи приведення іншим способом у непридатний для експлуатації стан об'єктів енергетики, електрозв'язку, жилого та комунального господарства або інших об'єктів життєзабезпечення, якщо ці дії вчинені з корисливих або хуліганських мотивів	2. Ті ж дії, вчинені: а) групою осіб за попередньою змовою; в) особою з використанням свого службового становища. 3. Діяння, передбачені частинами першою чи другою, що спричинили з неосторожності смерть людини	1. Штраф від 100 000 до 500 000 рублів чи в розмірі заробітної плати чи іншого доходу засудженого за період від 1 до 3 років, або обов'язкові роботи на строк до 480 годин, або виправні роботи на строк до 2 років, або примусові роботи на строк до 3 років, або позбавлення волі на той самий строк. 2. Примусові роботи на строк до 5 років або позбавлення волі на строк до 5 років зі штрафом у розмірі до 80 000 рублів чи в розмірі заробітної плати чи іншого доходу засудженого за період до 6 місяців або без такого. 3. Примусові роботи на строк до 5 років або позбавлення волі на строк до 7 років зі штрафом у розмірі до 80 000 рублів чи в розмірі заробітної плати чи іншого доходу засудженого за період до 6 місяців або без такого
	Ст. 215-3 «Приведення в непридатний стан нафтопроводів, нафтопродуктопроводів та газопроводів»		Руйнування, пошкодження чи приведення іншим чином у непридатний для експлуатації стан нафтопроводів, нафтопродуктопроводів,	2. Ті ж діяння, вчинені: а) групою осіб за попередньою змовою; б) по відношенню до магістральних	1. Штраф від 400 000 до 500 000 рублів чи в розмірі заробітної плати чи іншого доходу засудженого за період

			газопроводів, а також технологічно пов'язаних із ними об'єктів, споруд, засобів зв'язку, автоматики, сигналізації, які спричинили або могли спричинити порушення їхньої нормальної роботи і були вчинені з корисливих чи хуліганських мотивів	трубопроводів. 3. Діяння, передбачені частинами першою чи другою, що спричинили з неосторожності смерть людини чи інші тяжкі наслідки	від 7 місяців до 1 року, або обов'язкові роботи на строк до 480 годин, або виправні роботи на строк до 2 років, або примусові роботи на строк до 5 років, або позбавлення волі на той самий строк. 2. Примусові роботи на строк до 5 років або позбавлення волі на строк до 6 років. 3. Примусові роботи на строк до 5 років або позбавлення волі на строк до 8 років
Румунія	Ч. 3 ст. 263 «Знищення»	Злочини і проступки проти власності	Знищення, пошкодження або приведення до непридатного стану газової труби, лінії високої напруги кабелю, обладнання або установок для мовлення радіо- і телевізійних програм, або системи водопостачання та магістральних водопроводів	2. Ті ж дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху чи інших подібних засобів, що призводять до громадської небезпеки	1. Накладення штрафу. 2. Позбавлення волі на строк від 3 до 10 років
Республіка Сербія	Ст. 279 «Знищення та пошкодження об'єктів громадської інфраструктури»	Злочини проти громадської безпеки та майна людей	Руйнування, пошкодження, зміна чи приведення у непридатний стан обладнання громадської інфраструктури, призначене для забезпечення поставок води, тепла, газу, електрики або іншої енергії, системи зв'язку, тим самим викликаючи порушення в житті громадян або функціонуванні економіки	2. Ті ж дії, вчинені з неосторожності	1. Позбавлення волі на строк від 3 місяців до 5 років. 2. Штраф чи позбавлення волі на строк до 1 року

Республіка Словаччина	Ст. 286 «Пошкодження і загрози операціям у сфері державної або комунальної власності»	Злочини проти громадської безпеки та довкілля	Умисне ставлення під загрозу роботи: установок громадського телефонного зв'язку, засобів громадського транспорту, або видалення або приведення у непридатний стан об'єктів вертикального дорожнього знаку; установок, призначених для забезпечення захисту від викидів забруднювальних речовин; енергетичних установок водопостачання або каналізації; публічних об'єктів, призначених для забезпечення захисту від пожежі, повені або іншої надзвичайної ситуації; морських кабелів чи трубопроводів	2. Ті ж дії, що викликали порушення експлуатації вказаних об'єктів державної власності або вчинені в надзвичайній ситуації	1. Позбавлення волі на строк від 1 до 5 років. 2. Позбавлення волі на строк від 4 до 8 років
Республіка Словенія	Ст. 318 «Пошкодження або знищення громадських споруд»	Злочини проти громадської безпеки та власності	Руйнування або видалення електричних дротів, газо-, водопроводів, опалювальних систем, трубопроводів, засобів телекомунікації, підводних кабелів, каналізаційних установок, засобів захисту навколишнього середовища, або інших схожих громадських споруд, таким чином, викликаючи порушення в подачі населенню та промисловості відповідних послуг	2. Ті ж дії, вчинені з необережності	1. Позбавлення волі на строк не більше 5 років. 2. Штраф чи позбавлення волі на строк не більше 1 року

Королівство Таїланд	Ст. 234	Злочини проти громадської безпеки	Приведення у непридатний стан обладнання для виробництва чи передачі електроенергії чи води, вчинене з метою викликати нестачу цих благ для суспільних потреб, чи небезпечно для людей		Позбавлення волі на строк не більше 5 років або штраф у розмірі не більше 10 000 бат, або і те, і інше
	Ст. 235		Приведення за допомогою будь-яких засобів у непридатний стан засобів комунікації шляхом порушення функціонування пошти, телеграфу, телефону чи бездротового зв'язку		Позбавлення волі на строк не більше 3 років або штраф у розмірі не більше 6 000 бат, або і те, і інше
ФРН	Ст. 316-б «Порушення порядку надання державних послуг»	Злочини, що викликають загальну небезпеку	Порушення чи втручання в роботу об'єктів, що забезпечують постачання води, світла, тепла, енергії, поштових послуг чи роботу громадського транспорту, або порушення чи втручання в діяльність підприємств, що забезпечують надання життєво-важливих послуг населенню	2. Ті ж дії, що спричинили особливо серйозні наслідки, а саме, порушення надання життєвоважливих товарів для населення, зокрема, води, світла, тепла чи енергії	1. Позбавлення волі на строк, що не перевищує 5 років, або штраф 2. Позбавлення волі на строк від 6 місяців до 10 років

Республіка Хорватія	Ст. 185 «Порушення або пошкодження підводних кабелів або трубопроводів»	Злочини, пов'язані з міжнародним правом	1 (2). Руйнування, пошкодження, розрив, перенаправлення або іншим способом виведення з ладу підводного кабелю або трубопроводу, який використовується для того, щоб забезпечувати телефонне або телеграфне з'єднання під рівнем моря або забезпечити проходження води, газу, нафти або електроенергії між двома або серед низки держав, або в Арктиці чи Антарктиді; руйнування, пошкодження чи іншим способом виведення з ладу роботи супроводжувального обладнання, апаратів та установок, що використовуються при встановленні, ремонті чи підтриманні в належному стані підводних кабелів чи трубопроводів	3. Ті ж дії, вчинені з необережності	1 (2). Позбавлення волі на строк від 6 місяців до 5 років. 3. Позбавлення волі на строк від 3 місяців до 3 років
	Ст. 264 «Знищення або пошкодження комунальних об'єктів»	Злочини проти громадської безпеки, майна та безпеки руху	Знищення, пошкодження, зміна чи приведення в непридатний стан, відключення установки, що забезпечує подачу води, тепла, газу, електричної чи іншої енергії, або системи зв'язку, тим самим викликаючи розлад у звичайному житті громадян	2. Ті ж дії, вчинені з необережності	1. Позбавлення волі на строк від 6 місяців до 5 років. 2. Штраф чи позбавлення волі на строк, що не перевищує 1 року

Чеська Республіка	Ст. 182	Злочини проти громадської безпеки	Свідоме поставлення під загрозу роботи: а) громадського телекомунікаційного об'єкта, поштового відділення чи громадського транспорту; б) засобів, призначених для попередження витоків забруднених речовин; в) об'єктів водопостачання; г) громадського засобу для профілактики пожег, повені чи інших стихійних лих; ґ) підводного кабелю чи трубопроводу; д) оборонних чи інших захисних споруд	2. Ті ж дії, вчинені під час державної об'єктивної ситуації	1. Позбавлення волі на строк до 3 років або штраф. 2. Позбавлення волі на строк від 1 до 6 років
Чорногорія	Ст. 328 «Знищення та пошкодження об'єктів суспільної інфраструктури»		Руйнування, пошкодження, зміна чи приведення у непридатний стан обладнання громадської інфраструктури, призначене для забезпечення постачання води, тепла, газу, електричної або іншої енергії, системи зв'язку та інших об'єктів суспільної інфраструктури	2. Дії, передбачені частиною 1, що призвели до значного порушення цих елементів. 3. Дії, передбачені частиною 1, вчинені з необережності. 4. Дії, передбачені частиною 2, вчинені з необережності	1. Штраф чи позбавлення волі на строк до 2 років. 2. Позбавлення волі на строк від 3 місяців до 5 років. 3. Штраф або позбавлення волі на строк не більше 6 місяців. 4. Штраф чи позбавлення на строк, що не перевищує 2 років
Швейцарська Конфедерація	ст. 239 «Порушення діяльності підприємств, що забезпечують суспільні інтереси»	Злочини та проступки проти громадського транспорту	Умисне перешкоджання роботі підприємства, яке слугує інтересам суспільного зв'язку, а саме, залізничному, поштово-телеграфному чи телефонному сполученню, забезпечує суспільні інтереси по забезпеченню водою, світлом, енергією чи теплом, чи порушення або створення загрози порушення діяльності таких підприємств	2. Ті ж дії, вчинені з необережності	1. Позбавлення волі. 2. Позбавлення волі чи штраф

Королівство Швеція	Ст. 4 Глави 13	Злочини, що представляють громадську небезпеку	Руйнування чи пошкодження громадського транспорту чи телеграфу, телефону, радіо чи інших подібних публічних служб, установок із забезпечення населення водою, світлом, теплом чи електроенергією		Позбавлення волі на строк не більше 4 років
-------------------------------	----------------	--	--	--	---

РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

АНКЕТА

для проведення соціологічного опитування практичних працівників (127 осіб) з метою з'ясування їх думки щодо проблем кримінально-правової протидії проявам умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства в Україні

Шановний респондент! Просимо Вас взяти участь в експертному опитуванні. Отримані результати будуть використані для вдосконалення КК України та розробки практичних рекомендацій з проблем реалізації кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства в Україні.

Виберіть, будь ласка, відповіді, які збігаються з Вашою думкою і обведіть чи підкресліть їх порядкові номери. Якщо Вашу думку не вдалося передбачити, напишіть свої відповіді у вільних рядках.

Будь ласка, не залишайте жодного запитання без відповіді!

Дякуємо за участь!

I. Оцінка доцільності доповнення Кримінального кодексу України ст. 270-1

Питання 1. Як Ви вважаєте, чи була необхідність у доповненні Кримінального кодексу України окремою нормою про відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства?

а) так	6 % опитаних
б) ні	94% опитаних

Питання 2. Як Ви вважаєте, чи можна за допомогою кримінально-правових засобів вирішити існуючі в Україні проблеми в житлово-комунальному господарстві?

а) так	4% опитаних
б) скоріше так, ніж ні	12% опитаних
в) скоріше ні, ніж так	40% опитаних
г) ні	42% опитаних

Питання 3. Чи є, на Вашу думку, доцільним об'єднання в рамках однієї кримінально-правової норми відповідальності за умисне знищення або пошкодження усіх об'єктів життєзабезпечення (об'єктів електроенергетики, житлово-комунального господарства, магістральних трубопроводів,

електров'язку), посягання на які в чинному кримінальному законодавстві передбачені окремими статтями (статті 194-1, 270-1, 292, 360 КК України відповідно)?

а) так	91 % опитаних
б) ні	4 % опитаних
в) лише деяких з вказаних (вказіть які саме)	5% опитаних

Питання 4. Які фактори, на Вашу думку, найбільше сприяють проявам умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства?

а) бідність населення	48% опитаних
б) недостатній контроль держави	14% опитаних
в) неефективність існуючих заходів юридичної відповідальності, які застосовуються до осіб, які вчиняють умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства	38% опитаних
г) Ваш варіант _____	не отримано

II. Шляхи вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства

Питання 5. Як Ви вважаєте, який основний безпосередній об'єкт умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства?

а) відносини власності	59% опитаних
б) відносини громадської безпеки	32% опитаних
в) Ваш варіант	9% опитаних

Питання 6. Як Ви вважаєте, з якими наслідками умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства має пов'язуватись настання кримінальної відповідальності за вказані дії?

а) настання майнової шкоди у певному розмірі	25% опитаних
б) порушення отримання споживачами відповідних послуг	30% опитаних
в) створення загрози для нормального функціонування об'єктів житлово-комунального господарства	19% опитаних
г) створення загрози для життя чи здоров'я людей	14 % опитаних
г) усі перелічені варіанти	4% опитаних
д) Ваш варіант	8% опитаних

Питання 7. Чи вважаєте Ви доцільним доповнення КК окремою нормою про кримінальну відповідальність за необережне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального

господарства?

а) так	11 % опитаних
б) ні	59 % опитаних

Питання 8. Чи вважаєте Ви доцільним передбачення в кримінально-правовій забороні про умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства вказівки на мотив (наприклад, хуліганський, корисливий), як конструктивну ознаку відповідного складу злочину?

а) так	28% опитаних
б) ні	72 % опитаних

Питання 9. Як Ви вважаєте, які наслідки злочину, передбаченого ч. 1 ст. 270-1 Кримінального кодексу України, є похідними:

а) лише небезпека для життя або здоров'я людей	78% опитаних
б) один із будь-яких чотирьох альтернативних наслідків: неможливість експлуатації об'єктів ЖКГ; порушення їх нормального функціонування; загрози неможливості експлуатації таких об'єктів; загрози порушення їх нормального функціонування; небезпеки для життя та здоров'я людей; майнової шкоди у великому розмірі	22% опитаних

III. Відомості про респондентів

Питання 10. Ви обіймаєте посаду:

1) працівник прокуратури	44 (51%) опитаних
2) слідчого	65 (44%) опитаних
3) судді	18 (14%) опитаних

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

**щодо анкетування працівників правоохоронних органів (127 осіб)
з метою з'ясування їх думки щодо проблем кримінально-правової протидії
проявам умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-
комунального господарства в Україні**

Анкетування проводилося у 2014–2015 рр. у Вінницькій, Донецькій, Луганській, Львівській та Миколаївській областях.

Мета анкетування: з'ясувати думку респондентів щодо проблем кримінально-правової протидії проявам умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства в Україні, тим самим підтвердити або спростувати результати дисертаційного дослідження, а також використати отримані дані під час формулювання висновків і розробки пропозицій (рекомендацій) щодо удосконалення положень доктрини та вітчизняного закону про кримінальну відповідальність.

Категорія респондентів: 127 практичних працівників, з яких 18 – судді, 44 – працівники прокуратури, 65 – слідчі органів внутрішніх справ.

Підстави для анкетування: наявність у респондентів а) вищої юридичної освіти та б) сформованої позиції (думки) та власного уявлення щодо питань, які стосуються питань кримінально-правової охорони об'єктів житлово-комунального господарства в Україні.

Зміст пропонованих питань: базується на отриманих в результаті дисертаційного дослідження персональних результатах і науково обґрунтованих даних, що мають бути спростовані чи підтверджені респондентами, а також позиціях, які мають бути визначені чи уточнені.

Особливості пропонованих варіантів відповідей: 1) застосовувався спрощений підхід, який полягав у тому, що респондент вибирав тільки одну з двох вже сформульованих відповідей («так», «ні»); 2) застосовувався ускладнений підхід: респондент вибирав відповіді різноманітного змісту чи писав власну думку з конкретного питання.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

№ 04-18/12-536

„12. березня 2016 р.

Завідувачу кафедри
загальноюридичних дисциплін
Луганського державного університету
внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка
Письменському Є.О.
вул. Миру, 24
м. Суми, 40007

Шановний Євгене Олександровичу!

Повідомляємо, що підготовлені аспірантом кафедри загальноюридичних дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка Незнайком Станіславом Володимировичем пропозиції щодо внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, що отримані Комітетом листом за № 254 від 26.02.2016 р. є слушними, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, практичну значимість, є науково обґрунтованими та можуть бути враховані у законодавчій роботі Комітету.

З повагою

Голова Комітету

I. Заст

[Handwritten signature]

А. Кожем'якін

М. Паламарчук

ВРСУ	Луганський обласний суд	м. Луганськ
Відділ внутрішніх справ	Дідоренка	
Вхідний №	350	
від	21.03	2016
Основний документ на		арк
Додаток на		арк

Додаток І

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
доктор юридичних наук,
професор

М.В. Карчевський

« 04 » _____ 20 15 року

АКТ

**упровадження в навчальний процес
матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта
кафедри загальноюридичних дисциплін С.В. Незнайка**

Уклала комісія у складі:

- завідувача кафедри загальноюридичних дисциплін, доктора юридичних наук, доцента Є.О. Письменського;
- заступника завідувача кафедри загальноюридичних дисциплін, кандидата юридичних наук, доцента С.В. Головкина;
- доцента кафедри загальноюридичних дисциплін, кандидата юридичних наук, доцента С.О. Іваницького.

Комісія розглянула матеріали дисертаційного дослідження С.В. Незнайка «Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства» і встановила, що вони можуть бути використані під час розроблення навчальних програм, тематичних планів, планів семінарських і практичних занять із студентами й слухачами з дисциплін «Кримінальне право», «Кваліфікація злочинів, підслідних ОВС», «Кваліфікація злочинів проти громадської безпеки та громадського порядку».

Висновок: запровадження результатів дисертаційного дослідження С.В. Незнайка «Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства» у навчальний процес при викладанні дисциплін кафедри загальноюридичних дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка сприятиме поглибленню змісту таких дисциплін:

1. «Кримінальне право»: тема № 5 «Склад злочину», під час лекції та семінарського заняття; тема № 6 «Об'єкт злочину», під час лекції та семінарського заняття; тема № 7 «Об'єктивна сторона злочину», під час лекції, семінарського і практичного заняття; тема № 8 «Суб'єкт злочину», під час лекції та семінарського заняття; тема № 9 «Суб'єктивна сторона злочину», під час лекції, семінарського і практичного заняття; тема № 11

«Співучасть у злочині», під час лекції, семінарського і практичного заняття; тема № 16 «Судимість», під час лекції, семінарського і практичного заняття; тема № 23 «Злочини проти власності», під час лекції, семінарського і практичного заняття; тема № 25 «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг. Корупційні злочини та злочини, що сприяють корупції», під час лекції та практичних заняття; тема № 27 «Злочини проти загальної громадської безпеки», під час лекції, семінарського і практичного заняття; тема № 29 «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту», під час лекції, семінарського і практичного заняття; тема № 34 «Злочини проти порядку управління (авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян)», під час лекції та практичних заняття.

2. «Кваліфікація злочинів, підслідних ОВС»: тема № 2 «Принципи кримінально-правової кваліфікації. Кваліфікація за наявності конкуренції кримінально-правових норм і колізії в праві»; тема № 3 «Кваліфікація злочинів за елементами їхнього складу», під час лекції та практичного заняття; тема № 7 «Особливості кваліфікації злочинів проти власності», під час лекції, семінарських і практичних заняття.

3. «Кваліфікація злочинів проти громадської безпеки та громадського порядку»: тема № 4 «Кваліфікація злочинів, що порушують правила, які забезпечують громадську безпеку», під час лекції та практичного заняття; тема № 6 «Кваліфікація масових заворушень», під час лекції та практичного заняття; тема № 8 «Кваліфікація хуліганства», під час лекції та практичного заняття.

Завідувач кафедри
загальноюридичних дисциплін
доктор юридичних наук,
доцент

Є.О. Письменський

Заступник завідувача кафедри
загальноюридичних дисциплін
кандидат юридичних наук,
доцент

С.В. Головкін

Доцент кафедри
загальноюридичних дисциплін
кандидат юридичних наук,
доцент

С.О. Іваницький

« 07 » 10 20 15 р.